

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО
СУРԵՆ ՄՈՅԻՆ
ԱՐՄԵՆ ԿՄԱՆՅԱՆ**

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРЕСТУПНОСТИ 16
ԱՐՏՅՈՄ ՍԵՂՐԱԿՅԱՆ
ՌԱԶՍԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ
ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.
ՈՐՈՇ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 24
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԲՅԱՆ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ
ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 28
ՀԱՅՎ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ԱՐԱԳԱՑՎԱԾ ԿԱՐԳԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳ 36
ԿՐԻՍՏԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՎԳԵՎՈՍՅԱՆ
ԴԵՊՔԻ ՏԵՂԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ԿԱՆՈՆՆԵՐ 43
ԱՐՏԱԿ ՄԵՃԱԿԱՆՅԱՆ
ԿԱՇԱՌՔԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 50
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՄՇԵՐ ՀԱԿՈՐՅԱՆ
ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳՆ ՈՒ ՀՀ ՎՃՈՍՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ 58
ԳՈՌ ԹՈՐՈՍՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄՈՏԱՐԿՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 64
ՀԱՅՎ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԱՆՁԱՆՑ
ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 71
ՀՈՂԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՊԵՐՃ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՀՈՂԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՀԱՍԵՍԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 78
ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՍՄԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ ՈՐՊԵՍ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ 86

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ
ՀՀ ՎՃՈՍՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 98

ՔԵՅԻՄԵ 120

Сурен МНОЯН

Председатель суда общей юрисдикции Арагацотнского марза

Армен ТУМАНЯН

Судья Апелляционного гражданского суда РА

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРЕСТУПНОСТИ

Преступность как явление всегда интересовала не только специалистов разных направлений, но и всех людей. Человечество жило и живет в страхе перед преступностью и столько, сколько оно существует, искало и ищет методы и средства борьбы с ней. Нельзя сказать, что ученые не уделяли внимания исследованию преступности. Раздумья о том, что же это за феномен, кто такие преступники, почему они совершают преступления, можно найти в трудах многих ученых: философов, историков, правоведов с древнейших времен. К ним присоединились и ученые других специальностей. Больше всего, пожалуй, медики, особенно психиатры, и психологи.

Какова природа преступности? Что ее порождает, питает, поддерживает? Почему человек становится преступником, и что он собой представляет как личность? Как бороться с преступностью и каковы должны быть задачи этой борьбы на современном этапе? Подобные вопросы имеют большой теоретический интерес и существенное практическое значение, ибо ответы на них определяют формы и методы эффективной борьбы с преступностью, возможности и перспективы этой борьбы.

В демократическом обществе борьба с преступностью не сводится к уголовной репрессии за совершение преступления. Применяя наказание, госу-

дарство восстанавливает нарушенную преступником справедливость, стремится исключить совершение им новых преступлений, удержать от подобного поведения других нравственно неустойчивых лиц. Но при всей важности и необходимости уголовной ответственности она недостаточна в этой борьбе, тем более, что обеспечить неотвратимость ответственности за каждое фактически совершенное преступление практически крайне трудно, если не невозможно.

Уголовная репрессия лишь одно из направлений борьбы с преступностью, которое должно сочетаться с широкой системой социальных мероприятий по устранению, блокированию, нейтрализации причин и условий, питающих это негативное явление.

В предлагаемой статье в некоторой степени по-новому освещены вопросы о понятии и сущности преступности, ее общественной опасности.

Определений преступности бесчисленное множество. Они несут в себе отпечаток философских взглядов авторов, социологических школ и направлений, правовых и даже религиозных воззрений.

По мнению профессора Нью-Йоркского университета Ричарда Квинни: никогда не будет найден ответ на то, что такое право вообще и уголовное право в частности. Все толкования права ограничиваются целью,

для которой они предприняты. Понятия уголовного права и его основного института — преступления неопределены и относительны. Единственно, что можно сказать о преступности — это то, что оно несет вред государству¹. Преступление понятие оценочное и иным быть не может, ибо, как пишет автор, “наши наблюдения базируются на наших собственных мысленных конструкциях, а не на сущности вне наших опытов”².

Таким образом, профессор Нью-Йоркского университета делает заключения об относительности понятия преступности и невозможности сформулировать его.

Английский профессор криминологии Уокер пишет, что преступление есть “поведение, нежелательное для народа”³. Преступным, по его мнению, может быть и невиновное поведение лица и акции юридических лиц, а наказанием — любые санкции социальных общностей. Немецкий криминолог Г.Кайзер считает преступностью “массовое социальное явление, приносящее вред”⁴.

Большая часть криминологов социологического и все криминологи биосоциологического направления считают, что преступность нельзя признавать совокупностью преступлений и уголовно-правовым явлением. Уголовные кодексы охватывают далеко не все вредные поступки, совершенные в обществе. Не признаются преступлениями в большинстве своем “беловоротничковая” преступность, т.е. преступность буржуазии. Во многом остается безнаказанна организованная преступность. Не объявляются преступными антиобщественные акции профсоюзов, церквей и других юридических лиц, опасные действия невменяемых и малолетних. Непреступны многочислен-

ные аморальные проявления. Однако все эти действия наносят обществу ущерб, поэтому они должны стать предметом изучения криминологии. Дефиниция “преступления” заменяется более расплывчатым понятием “преступного поведения” или “вредоносным воздействием на социальные интересы”. Понятие же преступности заменяется понятием “отклоняющегося поведения”. Отклоняющимся признается любое поведение, отступающее от требования любых норм — правовых и неправовых, просоциальных и антисоциальных⁵.

Исходя из фрейдистского понимания соотношения сознательного и бессознательного в человеческой психике, английский криминолог Э. Гловер дал оригинальную трактовку сущности преступности. По его мнению, это явление есть своеобразная цена приручения дикого от природы зверя. Преступность представляет собой один из результатов конфликта между примитивными инстинктами, которыми наделен каждый человек, и альтруистическим кодексом, устанавливаемым обществом⁶.

Думается, все вышеприведенные дефиниции, точки зрения о преступности имеют право на жизнь, но по тем или иным причинам не совсем соответствуют ее сущности. Доминирующая и наиболее близкая к истине формулировка преступности на наш взгляд следующая.

Преступность — это социально-правовое исторически изменчивое негативное массовое явление, слагающееся из всей совокупности совершаемых в той или иной период в государстве (регионе, мире) преступлений, имеющих количественные (состояние, динамика) и качественные (структура и характер преступности) показатели.

разовывавших специального состава преступления”¹¹. Необходимо подчеркнуть, что на уровне отдельного преступления признак массовости имеет относительный характер, поскольку уголовно-правовая борьба с абсолютно массовыми явлениями бесперспективна и невозможна. Государство не может наказывать за действия, совершаемые абсолютным большинством своих граждан. При этом “степень массовости” деяния, объявляемого преступлением, зависит от степени общественной опасности: наиболее опасные деяния признаются преступными, независимо от их распространенности.

В связи с этим необходимо отметить, что когда преступность приобретает абсолютно массовый характер или имеет тенденцию к этому, тогда она становится вопросом политическим и тут возникает коллизия между правопорядком и ослаблением напряженности путем “декриминализации” некоторых деяний.

Возможность образования подобной ситуации заставила ученых, занимавшихся социальными науками и, в том числе Э. Ферри¹², выдвинуть тезис о том, что у каждого общества есть свой “порог насыщения преступностью”¹³.

Когда преступность достигает такого порога, государство не в состоянии бороться с ней, оно вынуждено для ослабления возникшего напряжения в обществе пойти путем “декриминализации” некоторых деяний. Примеры можно найти в период 60-ых и 70-ых гг., когда в США дискутировался вопрос о легализации употребления марихуаны и ряда других наркотиков, проституции, чрезмерного употребления алкоголя, добровольного гомосексуализма совершеннолетних, а также некоторых видов азартных игр. Вместе с

тем, если существующий в обществе уровень преступности ниже “порога насыщения”, у общества появляется возможность “ужесточения” уголовных законов¹⁴.

Нечто подобное, как и в любом другом обществе, государстве, происходит и в Армении.

Так, часть 1 статьи 116 УК РА 1961 года предусматривала уголовную ответственность за половое сношение мужчины с мужчиной (мужеложство)¹⁵. Уголовная ответственность по ч. 1 ст. 116 УК РА 1961 года наступала в случае совершения мужеложства по добровольному согласию как для активного, так и пассивного субъекта.

Часть 1 статьи 139 уголовного кодекса Республики Армения 2003 года уже предусматривает уголовную ответственность за гомосексуализм или иные действия сексуального характера против воли потерпевшего (потерпевшей) с применением насилия или угрозой его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другому лицу либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей)¹⁶.

Объективную сторону этого преступления составляют всякие другие, не являющиеся изнасилованием насильственные способы удовлетворения половой страсти. Таковыми закон признает, во-первых, мужеложство, во-вторых, иные действия сексуального характера.

Обязательным признаком объективной стороны рассматриваемого преступления, как и изнасилования, является применение физического насилия или угрозы его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам.

Объективная сторона преступления, предусмотренного статьей 140 УК

Уголовное право

РА охватывает понуждение лица к половому сношению, мужеловству или совершенно иных действий сексуального характера. В качестве способа понуждения закон указывает на: 1. шантаж; 2. угрозу уничтожением, повреждением или изъятием имущества, а также 3. использование материальной или иной зависимости потерпевшего (потерпевшей)¹⁷.

Анализ и сопоставление вышеобозначенных правовых норм приводит к выводу, что Уголовный кодекс Армении 2003 года уже не предусматривает уголовную ответственность за добровольное мужеложство, т.е. произошла декриминализация, а, правильной будет сказать, легализация данного вида преступления.

С 2008 года утратила силу также статья 271 Уголовного кодекса РА, объективной стороной которой являлось потребление наркотических средств без разрешения врача, т.е. был легализован также данный вид преступного поведения.

Все вышеобозначенное наводит на мысль, что массовость добровольного гомосексуализма и употребления наркотических средств дошла до того предела, когда государство не может (или не хочет) бороться с данными видами преступного поведения и, считая их отнюдь не общественно-опасными, признает подобные поступки правомерными, а армянское общество на данном этапе своего развития, основываясь на так называемых “европейских ценностях”, терпимо начало относится к добровольному гомосексуализму и употреблению наркотиков.

Вместе с тем государство, в связи с резким изменением общественных отношений, появлением фактов новых, ранее неизвестных видов преступного поведения, в Уголовном кодексе 2003 года объявило преступлениями, неза-

висими от их массовости — торговлю людьми (статья 132), торговлю детьми (статья 168), угон или захват воздушного судна, водного судна или железнодорожного подвижного состава (статья 221).

При всей значимости эмпирического признака преступности, выражающегося в совокупности совершенных преступлений, нельзя согласиться с тем, что у ряда авторов этот признак фактически подменяет сущностное определение специфического социального явления, т.е. собственно содержание преступности сведено к совокупности совершенных преступлений. Но “совокупность преступлений не атрибут преступности, а ее наличие, бытие”¹⁸. Рассматривая преступность как “множество единичных актов преступного поведения”¹⁹ необходимо видеть за этим множеством собственное содержание преступности как специфического социального явления, характеризующего, по словам К. Маркса, “нравственную физиологию общества”²⁰ и представляющего собой “симптом его плохой организации”²¹. За такой подход к рассмотрению феномена преступности высказался и венгерский криминолог Миклош Вермеш, подчеркнувший, что “преступность представляет собой не простую совокупность отдельных преступных деяний, а итоговое единство” и “наши сведения о ней дают представление об этом явлении как о негативном проявлении, характеризующем жизнь общества”²².

Таким образом, исходя из сущностного содержания преступности следует определить ее как особый, специфический вид социально отклоняющегося поведения людей, которое заключается в противопоставлении и предпочтении индивидуально-личностных интересов и потребностей требованиям общест-

венного существования, интересам общества, отдельных социальных групп или конкретных лиц, которое нарушает нормальное функционирование данной социальной системы и отрицательно характеризует состояние общественного организма.

В данном определении понятие преступности раскрывается через социальную сущность преступного поведения, объективирующегося в совокупности совершаемых преступлений, но не сводящегося к этой совокупности, не исчерпываемого ею.

Рассматривая вопрос о понятии и сущности преступности, следует остановиться также на проблеме нравственности, поскольку на наш взгляд, социальная сущность преступности, предполагает еще одну ее отличительную черту — поведение, которое противоречит нравственным устоям общества.

Нравственное поведение есть вид социального поведения, образ выражения моральных действий.

Бесспорно, что мораль возникает и функционирует в любом обществе прежде всего как один из важнейших социальных регуляторов, регуляторов поведения личности в обществе, взаимоотношений между личностью и обществом, между личными и общественными интересами. Но мораль не только социальный регулятор, не только совокупность норм и правил поведения, но и необходимый способ самопознания и самосовершенствования человеческой личности, раскрытия человеческого в человеке. Являясь частью или свойством человеческого Я, моральность тем самым выступает как самоценность, а значит как цель существования и самосовершенствования человека. Только моральный человек является человеком в подлинном смысле слова, только он заслуживает

высокого звания ЧЕЛОВЕКА. Поэтому и сам человек удовлетворен своим существованием лишь в том случае, если осознает себя как нравственную личность и находит в себе моральные стремления — исполнить свой долг, свои общественные обязанности, быть гуманным, справедливым, честным, бескорыстным, самоотверженным, если он понимает, что благородство и чистая совесть являются для него действительными, притом высшими ценностями. Так, мораль из средства регулирования превращается в самоценность, в самоцель духовного развития, в одно из необходимейших условий становления и самоутверждения человеческой личности.

Мораль — это такая регулятивная форма общественного сознания, которая отражает объективную социальную необходимость согласования общественных и личных интересов при первенстве общественных, сочетания личного блага как конечной цели с общим благом как высшей целью. Мораль в той или иной мере (зависящей от социальных условий) реализует эту необходимость в поведении индивидов, выступая, с одной стороны, в форме потребности личности, а с другой — в форме общественных требований, норм и оценок. Мораль проявляется в саморегулирующей деятельности личности и регулирующей деятельности общественного мнения.

Основные черты (принципы) морали — солидарность (подчинение личного общественному как высшему) и гуманность (отношение к личности как к самоценности и конечной цели). Специфическими понятиями морального сознания являются добро и зло, долг, совесть, честь, достоинство и др.

Здесь необходимо остановиться на одном из важнейших понятий морального сознания — совести, которая выс-

тупает субъективным, идеальным основанием морали, и как внутренняя самооценка человеком своих поступков имеет огромное значение в роли субъективного морального критерия.

На понятиях совести, личных убеждений человека и общественном мнении держится мораль, нравственность.

Д. Локк, подчеркивая силу совести и общественного мнения, их роль в нравственном поведении людей, говорил, что человек больше чем бога или государства страшится общественного осуждения. О наказаниях, ожидающих “за нарушение божественного закона”, люди редко помышляют серьезно, “да и среди помышляющих многие, нарушая закон, утешаются мыслью о будущем примирении и раскаянии в этих нарушениях”. Кары, налагаемые государством? Но обычно люди льстят себя надеждой на безнаказанность. “Но от наказания в виде всеобщего порицания и нерасположения не ускользает ни один человек, нарушающий обычаи и идущий против взглядов общества...”²³.

Сила же воздействия общественного мнения, говорит Локк, мнения людей, среди которых живет и трудится человек, совершивший тот или иной проступок, столь велика, что “среди тысячи человек не найдется ни одного, кто был бы настолько непреклонен и нечувствителен, чтобы переносить постоянное нерасположение и осуждение своей собственной компании”²⁴.

Совесть как внутренняя самооценка человеком своих поступков, как чувство стыда за неблагоприятные поступки и даже помыслы имеет исключительное значение как субъективный гарант нравственности, как внутренняя оценка поведения.

Но совесть выступает важнейшим фактором формирования моральной активности и моральным критерием оцен-

ки поведения лишь тогда, когда она отражает собой объективное основание: интересы общества, коллектива, борьбы за социальный прогресс. В противном же случае внутренняя оценка, производимая на основании субъективных критериев, не опирающихся на общественное мнение, не только не способствует развитию моральной активности, а, наоборот, может сдерживать, мешать борьбе с проявлениями безнравственного поведения, случаями аморализма и преступности, служить сама опорой антиобщественных действий, поступков.

Если у человека нет стойко сформированного чувства совести как выражения общественных интересов, долга перед обществом, он может производить оценки своего поведения и других людей, исходя из сугубо личных, эгоистических, мелочных интересов.

Моральная оценка поступков и поведения в целом, а также оценка морального облика человека имеет огромное значение в жизни и деятельности людей, выступает своеобразным регулятором нравственного поведения. Оценка оказывается необходимым элементом всякой моральной ситуации и представляет собой специфическую форму морального сознания. Нравственная оценка относится к той стороне человеческого поведения, где затрагиваются интересы другого человека, коллектива, общества.

Нравственная оценка, наряду с политической и другими видами оценок, служит основанием для похвалы и наказания, для материального и морального поощрения людей, что в свою очередь имеет большое значение для развития самого общества, активизации производственно-трудовой и других видов социальной активности.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод, что преступность сама по себе как социальное явление находится

внеустановленной общественной, общечеловеческой морали и может получить только отрицательную нравственную оценку, поскольку она сама по себе противоречит нравственным устоям современного общества, а государство, являясь аппаратом принуждения и, в своем идеале, блюстителем нравственности в обществе, должно предполагать и своей деятельностью каждодневно воспроизводить в людях способность поступать по принуждению в соответствии с нравственными требованиями общества, развивая в его недрах нравственные отношения, вместе с тем поднимая на новую ступень и саму человеческую личность.

В итоге, на наш взгляд, сущностное содержание преступности определяется как особый специфический вид социально отклоняющегося поведения людей, противоречащий нравственным устоям общества, который заключается в противопоставлении и предпочтении индивидуально-личностных интересов и потребностей требованиям общественного существования, интересам общества, отдельных социальных групп или конкретных лиц, который нарушает нормальное функционирование данной социальной системы и отрицательно характеризует состояние общественного организма.

1. *Quinney R.* The Problem of Crime. N.Y., 1970. p. 3-19.
2. *Quinney R.* The Problem of Crime. N.Y., 1970. p. 4.
3. *Walker W.* Crime and Punishment in Britain. Edinburg, 1965, p. 3-6.
4. *Kaiser G.* Moderne Kriminologie und ihre Kritik, "Kriminologie - Morgen", Hamburg, 1964, S. 88.
5. *Kohen A. K.* Deviance and Control. N.J., 1966, его же отклоняющееся поведение и контроль над ним. В сб: "Американская социология". М., "Прогресс", 1972, с. 282-296.
6. *Glover E.* The Roots of crime. L., 1960. p. 7.
7. *Раска Э.* Борьба с преступностью и социальное управление. Таллин, 1985, с. 50.
8. *Яковлев А. М.* Преступность как социально-правовое явление. "Советское государство и право", 1978, №1.
9. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч., т. 13, с. 516.
10. *Гальперин И. М.* Уголовная политика и уголовное законодательство. Сб. "Основные направления борьбы с преступностью". М., 1975, с. 58.
11. *Злобин Г. А.* "Основания уголовно-правового запрета". М., 1982, с. 205.
12. *Stanley E. G.* The Positive School of Criminology: Three Lectures by Enrico Ferri. Pitsburg, 1968 — Цит. по "Enrico Ferri: Pioneer in Criminology". — Journal of Criminal LaW, Criminology and Police Science, 58, 1958, №5, p. 94.

13. "Studies in Criminality in France from 1826 to 1878". — Цит. по С. Bernaldo de Quiros. Modern Theories of Criminality. Boston, 1911, p. 11-21. См. также: *Barnes H. E., Teeters N. K.* New Horizons in Criminology, 3rd ed. Englewood, Cliffs, New Jersey, 1959, p. 207.
14. *Barron M. L.* The Juvenile in Delinquent Society. New York, 1964. *Mehninger K.* The Crime of Punishment, New York, 1968.
15. Уголовный кодекс Республики Армения, Ереван, "Мхитар Гош", 1998, с. 80.
16. Уголовный кодекс Республики Армения, Ереван, МЮ РА, 2008, с. 72.
17. Уголовный кодекс Республики Армения, Ереван, МЮ РА, 2008, с. 72.
18. *Блувштейн Ю. Д.* Понятия в криминологии. — "Советское государство и право", 1986, №9, с. 78.
19. *Аванесов Г. А.* Криминология, М., 1984, с. 155.
20. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч., т.13, с. 516.
21. Там же, т. 8, с. 530.
22. Социальные отклонения. Введение в общую теорию. М., 1984, с. 153.
23. *Локк Д.* Избранные философские произведения, т. 1. М., 1960, с. 357.
24. Там же, с. 358.

Литература

1. *Аванесов Г.А.* Криминология, М., 1984г.
2. *Бакитановский В.И.* Моральный выбор личности: альтернативы и решения. М. 1983.
3. *Блувштейн Ю.Д.* Понятия в криминологии - "Советское государство и право", 1986, №9.
4. *Гальперин И.М.* Уголовная политика и уголовное законодательство. Сборник "Основные направления борьбы с преступностью". М., 1975г.
5. *Гусейнов А.А.* Социальная природа нравственности. М., 1974.
6. *Злобин Г.А.* "Основания уголовно-правового запрета". М., 1982.
7. *Крутов Н.Н.* Мораль в действие. М., 1977
8. *Локк Д.* Избранные философские произведения, т. 1. М., 1960.
9. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч, т 13.
10. *Раска Э.* Борьба с преступностью и социальное управ-

- ление. Таллин, 1985.
11. Социальные отклонения. Введение в общую теорию. М., 1984.
12. Уголовный кодекс РА, Ереван. "Мхитар Гош", 1998.
13. Уголовный кодекс РА, Ереван, МЮ РА, 2008.
14. *Яковлев А.М.* Преступность как социально-правовое явление. "Советское государство и право", №1, 1978.
15. *Quinney R.* The Problem of Crime. N.Y., 1970.
16. *Walker W.* Crime and Punishment in Britain. Edinburg, 1965.
17. *Kaiser G.* Moderne Kriminologie und ihre kritiker, "Kriminologie - Morgen", Humburg, 1964.
18. *Kohen A.K.* Deviance and control, NJ, 1966.
19. *Glover E.* The Roots ob crime "L", 1960.
20. *Stanley E.G.* The positive school of criminology: Three Lectures by Enrico Ferri. Putsburg, 1968.

Քրեական իրավունք

Արտյոն ՄԵԴՐԱԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի
մագիստրատուրայի ավագ դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ քաղաքացիական հատուկ ծառայության
3-րդ դասի խորհրդական,
Ձինված ուժերի պահեստագործի մայրը

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՈՇ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ռազմական անվտանգության ապահովումը յուրաքանչյուր պետության կարևորագույն գործառնություններից է, որը «... ներառում է սպառնալիքների ու վտանգների ժամանակին բացահայտումն ու գնահատումը, դրանց հատմանցման կանխատեսումը, կանխումը, կասեցումն ու չեզոքացումը»¹: Դրա ապահովման հիմնական երաշխիքներից է «մարտունակ, արդիական սպառազինությամբ զինված, մարտական ու բարոյա հոգեբանական բարձր պատրաստվածությամբ, Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությունն ու տարածքային անվտանգությունը պաշտպանելու ունակ, ռազմական անվտանգության սպառնալիքների կանխմանն ու չեզոքացմանը պատրաստ»² զինված ուժերի առկայությունը: Միայն նման զինված ուժեր ունենալու պայմաններում է հնարավոր արդյունավետ կազմակերպել երկրի պաշտպանությունը և ապահովել այդ պաշտպանությունը:

ՀՀ Սահմանադրության (փոփոխություններով) 46-րդ հոդվածը հռչակում է, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով մասնակցել Հայաստանի Հանրապետու-

թյան պաշտպանությանը: «Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանություն» հասկացությունը, որի համաձայն՝ այն դիտվում է որպես «ռազմական անվտանգության համակարգ, Հայաստանի Հանրապետության տարածք, հասարակությունն ու տնտեսությունը պաշտպանության նախապատրաստելու և Հայաստանի Հանրապետության անկախություն, տարածքային ամբողջականություն, պետական սահմանի անձեռնմխելիությունն ու անվտանգությունը պաշտպանելու՝ ռազմական, քաղաքական, տնտեսական, տեղեկատվական, սոցիալական, իրավական և այլ միջոցների ու միջոցառումների, ինչպես նաև ռազմական անվտանգության միջազգային երաշխիքների ապահովման մեխանիզմների կիրառման համալիր գործունեության համակարգ»³ Եվ պատահական չէ, որ Հայաստանի հիմնական օրենքը քաղաքացիների առաջնային պարտականություններից է համարում Հայրենիքի պաշտպանությունը: Փաստորեն, զինվորական ծառայության դեմ ուղղված արարքները քրեորեն պատժելի դարձնելու իրավա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կան հիմքը ՀՀ Սահմանադրության (փոփոխություններով) 46-րդ հոդվածն է: Սահմանադրական այդ պահանջն արգելում է քաղաքացիներին խուսափել զինվորական ծառայությունից, իսկ զինվորական ծառայություն անցնող անձանց պարտադրում ենթարկվել զինվորական ծառայություն անցնելու կարգին և չխախտել այն: Քրեական օրենքով սահմանված ու զինվորական ծառայություն անցնելու կարգի դեմ ուղղված արարքները համարվում են զինվորական հանցագործություններ:

Ձինվորական հանցագործության հասկացության սահմանումն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կարևոր նշանակություն: Նախ՝ զինվորական հանցագործության հասկացության սահմանումը հիմք կտա տարանջատել զինվորական հանցագործությունները կարգապահական իրավախախտումներից, սահմաններ անցկացնել զինվորական հանցագործությունների և ոչ զինվորական (ասենք՝ պետական, ռազմական) հանցագործությունների միջև: Ձինվորական հանցագործության հասկացության սահմանումը հնարավորություն կստեղծի ճիշտ պատկերացնել ու հասկանալ կոնկրետ հանցակազմերի, զինվորական տարբեր իրավախախտումների հատկանիշները, կնպաստի ռազմաքրեական օրենսդրության նորմերի օբյեկտիվ և արդյունավետ իրացմանն ու դրանց պահանջների կատարմանը, ինչպես նաև կլուծի տեսության մեջ և պրակտիկայում տեղ գտած տարածայնությունները: Կարծում են նաև, որ զինվորական հանցագործության հասկացության հստակ սահմանումը կարող է անհրաժեշտության դեպքում նախադրյալներ, իրավական հիմքեր ստեղծել զինվորական նոր հանցակազմերի, զինվորական հանցագործությունների վերափոխված համակարգի մշակման համար:

Ձինվորական հանցագործության հասկացությունը հանցագործության

ընդհանուր հասկացության տեսակներից է: Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ՝ զինվորական հանցագործությունների զիտական մշակման հիմքում «... պետք է ընկած լինի նրա հատկանիշների՝ ընդհանրապես հանցագործության առանձնահատկություններից ածանցված լինելու սկզբունքը»⁴: Այդ սկզբունքը հիմնվում է ընդհանուրի և հատուկի, առաջնայինի և երկրորդականի հարաբերակցության դիալեկտիկայի վրա: Նման կարևոր առանձնահատկությունն է ժամանակին մատնացույց արել ցարական Ռուսաստանի ռազմաքրեական իրավունքի հայտնի մասնագետներից մեկը՝ Վ. Դ. Կուզմին-Կարավաևը: «Ռազմաքրեական իրավունքը, - գրում էր նա, - կազմում է ընդհանուր քրեական իրավունքի մի ճյուղը և ինքնուրույն է այնքանով, որքանով զինվորական կենցաղի (զինվորական ծառայության) յուրօրինակ պայմաններն առաջացնում են ընդհանուր սկզբունքների ձևափոխությունները»⁵: Նման մոտեցում է դրսևորվում նաև ներկայիս ռազմաքրեական օրենսդրության տեսության մեջ⁶:

Ի տարբերություն նախկին՝ խորհրդային քրեական օրենսգրքի՝ փոխվել է նաև գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Քր. օր.) Հատուկ մասի համապատասխան բաժնի (գլխի) անվանումը⁷: Այսպես, ՀՀ քր. օր-ի 12-րդ բաժինն ու 32-րդ գլուխն ունեն նույն վերտառությունը՝ «Ձինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները»: Օրենսգրքի առանձին բաժնում համանման անվանումով գլուխ ընդգրկելը պայմանավորված է այն փաստով, որ գործող քրեական օրենքի տրամաբանությամբ՝ գլխում տեղ գտած արարքները ոտնձգում են միասեռ հասարակական հարաբերությունների դեմ: Այսինքն՝ այս բաժնում նախատեսված հանցագործությունների սեռային ու տեսակային օբյեկտները, ըստ գործող օրենքի, համընկնում են և իրենցից ներկայացնում են զին-

Քրեական իրավունք

վորական ծառայության ընթացքում ծագող հասարակական հարաբերությունների համախումբ: Օրենսդրի նման մոտեցումը, գտնում են, հիմնավորված չէ, քանի որ զինվորական հանցագործությունները բազմաբնույթ են, դրանցից յուրաքանչյուրն ուղղված է մի կոնկրետ օբյեկտի (արժեքի) դեմ, սակայն, միասին վերցված՝ բոլորն ուղղված են մեկ ընդհանուր արժեքի դեմ, և այդ արժեքն ամենևին էլ զինվորական ծառայության կարգը չէ: Բացի այդ, «զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն» արտահայտությունն այդքան էլ ճիշտ չի թվում, քանի որ «զինվորական ծառայության կարգ», որի դեմ, ըստ քրեական օրենսգրքի համապատասխան բաժնի և գլխի վերնագրերի, ուղղված են այդ հանցագործությունները, իրականում գոյություն չունի (գոյություն ունի «զինվորական ծառայություն անցնելու կարգ»): Այդ խումբ հանցագործությունները «զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերնագրելով՝ դժվար է ամբողջությամբ ցույց տալ նման արարքների իրական բնույթը, քանի որ զինվորական ծառայության (ծառայություն անցնելու) կարգը չունի այն արժեքը, որի դեմ ռսնագոյությունը կարող է ձեռք բերել հանցագործության համար անհրաժեշտ հանրային վտանգավորությունը:

ՀՀ քր. օր-ը, ի տարբերություն նախկին՝ խորհրդային Հայաստանի՝ 1961 թվականի օրենսգրքի, չի սահմանում զինվորական (ծառայության կարգի դեմ ուղղված) հանցագործության հասկացությունը: Հայկական ՍՍՀ քրեական օրենսգրքը զինվորական հանցագործության հասկացությանը վերապահել էր առանձին 245-րդ հոդվածը⁸: ՀՍՍՀ քրեական օրենսդրության նման՝ զինվորական հանցագործության հասկացության համար առանձին հոդված էր նախատեսված նաև նախկին Խորհրդային Միության մյուս միութենական հանրապետությունների քրեական օրենսդրու-

թյուններում, այդ թվում՝ ՌՍՖՍՀ օրենսդրության մեջ⁹: Սա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ 1958 թվականին ընդունված «Չինվորական հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվության մասին» ՍՍՀՄ օրենքի տեքստն ամբողջությամբ ներառված էր միութենական բոլոր հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերի մեջ՝ առանձին գլխով¹⁰: Օրենքի տեքստն ամբողջությամբ (նույնությամբ) քրեական օրենսգրքի մեջ ընդգրկման մասին է վկայում նաև վերը նշված՝ ՀՍՍՀ քր. օր-ի 245-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուսումնասիրությունը: «Չինվորական հանցագործություն» հասկացության մասին դրույթներ են պարունակում նաև հետխորհրդային պետությունների, այդ թվում՝ Ռուսաստանի, Տաջիկստանի, Ադրբեջանի քրեական օրենսգրքերը:

Այն փաստը, որ «Չինվորական հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվության մասին» ՍՍՀՄ օրենքի 1-ին հոդվածը սահմանում էր «զինվորական հանցագործություն» հասկացությունը, ոչ մի տարակարծիք մեկնաբանության տեղիք չէր տալիս և չէր էլ կարող տալ, քանի որ այդ օրենքը՝ իբրև առանձին իրավական ակտ, կարող էր սահմանել (և նույնիսկ անհրաժեշտ է, որ սահմաներ) այդ հասկացությունը: «Չինվորական հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվության մասին» ՍՍՀՄ օրենքն առանձին իրավական ակտ էր, կարգավորում էր բացառապես զինվորական հանցագործությունների հետ կապված կոնկրետ հարաբերություններ, հետևաբար՝ իր 1-ին հոդվածով իրավացիորեն սահմանում էր «զինվորական հանցագործություն» հասկացությունը՝ ցույց տալով նաև դրա օբյեկտի և սուբյեկտների շրջանակը: Իսկ թե որն էր միութենական հանրապետությունների (այդ թվում՝ ՀՍՍՀ) քրեական օրենսդրություններում (օրենսգրքերի հատուկ մասերում) զինվորական հան-

ցագործության հասկացությունը նախատեսելու տրամաբանությունը, պարզ չէ: Պարզ չէ այն պատճառով, որ, նախևառաջ, խորհրդային քրեական օրենսդրությամբ սահմանված «հանցագործություն» ու «զինվորական հանցագործություն» հասկացությունները միմյանցից չէին տարբերվում, ավելին՝ «զինվորական հանցագործություն» հասկացությունը ներառված էր «հանցագործություն» հասկացության մեջ: Բացի այդ, երկու առանձին մասերից բաղկացած իրավական ակտի (տվյալ պարագայում՝ քրեական օրենսգրքի) հատուկ մասում որևէ հասկացության սահմանումը չի բխում օրենսդրական տեխնիկայի կանոնների պահանջներից¹¹: Եթե քրեական օրենսգիրքը իրավական ակտ է, ապա դրանում պետք է պահպանվեն բոլոր կանոնները:

Այսօր երբեմն արտահայտվում է տեսակետ այն մասին, որ ՌԴ քրեական օրենսգրքի օրինակով՝ ՀՀ քր. օր-ի հա-

մապատասխան գլխում պետք է նախատեսել առանձին հոդված, որով կսահմանվի զինվորական հանցագործության հասկացությունը՝ ցույց տալով նրա հատուկ օբյեկտի առանձնահատկությունները և սուբյեկտների շրջանակը: Անշուշտ, հասկանալի է այդ տեսակետն առաջարկողների տրամաբանությունը, քանի որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործության հասկացության ընդգծմամբ կպայմանավորվեն ռազմաքրեական օրենսդրության դերի բարձրացումը, նրա ուրույն տեղի ուրվագծումը, զինվորական և քրեական իրավունքների հարաբերակցության աստիճանը, ինչպես նաև զինվորական հանցագործությունների և քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված մյուս հանցագործությունների տարանջատման հնարավորությունը: Սակայն հիմնվել գուտ այս հիմնավորումների վրա, այդքան էլ ճիշտ չի թվում:

Շարունակելի

1. ՀՀ ռազմական դրկտրին, կետ 6 (հաստատվել է ՀՀ նախագահի 2007 թվականի դեկտեմբերի 25-ի N ՆՆ308-Ն հրամանագրով):

2. Նույն տեղում, կետ 7:

3. «Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը (ՀՕ-198-Ն, ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2008թ. նոյեմբերի 27-ին):

4. Военно-уголовное законодательство: Краткий учебный курс. Под ред. М. К. Кислицына, издво НОРМА. М., 2002, с. 53.

5. Кузьмин-Караваев В.Д. Военно-уголовное право. Введение. Часть общая. СПб., М., 1895, /հղումն ըստ՝ նշվ. աշխ., էջ 53/:

6. Бражник Ф.С. Преступления против военной службы: Учебное пособие. М., 1999, с. 11, Военно-уголовное законодательство: Краткий учебный курс. М., 2002, с. 53, Российское уголовное право. Особенная часть: Учебное пособие. М., 1998, с. 431-436 и др.

7. ՀՍՍՀ գործող օրենսդրության համակարգված ժողովածու: Հատված XXVI. Քրեական օրենսդրություն: ՀՍՍՀ արդարադատության մինիստրություն, «Հայաստան» հրատ., Երևան,

1981, էջ 141 և ՀՀ ՊՏ 2003 N 25(260), 02.05.03, էջ 130:

8. Հայկական ՍՍՀ քրեական օրենսգիրք (առ 1-ը սեպտեմբերի 1977 թվականի փոփոխություններով և լրացումներով): Հայկական ՍՍՀ արդարադատության մինիստրություն, «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1978, էջ 125:

9. Кодекс: УКРСФСР (с постатейными материалами). Изд-во «Юридическая литература». М., 1987, с. 128-131.

10. Ахметшин Х.М. Действующее законодательство РФ о преступлениях против военной службы нуждается в совершенствовании//«Право в Вооруженных Силах — Военно-правовое обозрение», 2006'4 (106), с. 2, Юридический справочник для населения. Изд-во «Юридическая литература». М., 1989, с. 499.

11. Օրենսդրական տեխնիկայի կանոններին համապատասխան՝ իրավական ակտում օգտագործվող հասկացությունները սահմանվում են, որպես կանոն, ընդհանուր մասում (ընդհանուր դրույթներում):

Սերգեյ ՍԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ դատական դեսպարտամենտի կազմակերպչական վարչության պետ, ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի հայցորդ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԲԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Քրեական դատավարությունում ներկայացված քաղաքացիական հայցով գույքային պատասխանատվություն կրողը, որպես կանոն, մեղադրյալն է, սակայն առանձին դեպքերում մեղադրյալի գործողությունների պատ-

րդ հողվածի համաձայն՝ որպես քաղաքացիական պատասխանող կարող են կանչվել մեղադրյալի ծնողները, խնամակալները, հոգաբարձուները կամ այլ անձինք, ինչպես նաև այն հիմնարկները, ձեռնարկությունները և կազմակերպությունները, որոնք օրենքի ուժով նյութական պատասխանատվություն են կրում մեղադրյալի հանցավոր գործողություններով պատճառված վնասի համար:

Մյուս կողմից՝ հետևանքների համար պատասխանատվություն է կրում այլ անձ՝ քաղաքացիական պատասխանողը:

Գործող Քրեական դատավարության օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական պատասխանող է ճանաչվում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, որի վրա օրենքով, քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացված հայցի հիման վրա կարող է դրվել գույքային պատասխանատվություն քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով գույքային վնաս պատճառած մեղադրյալի գործողությունների համար:

Քաղաքացիական պատասխանող հասկացությունն առաջին անգամ օգտագործվել է 1958 թվականի դեկտեմբերի 25-ի ՍՍՀՄ քրեական դատավարության հիմունքներում: Մինչ այդ, քաղաքացիական պատասխանող հասկացությունը քրեական դատավարության օրենսդրությանը հայտնի չի եղել, ի տարբերություն քաղաքացիական հայցով: ՌՍՖՍՀ 1923 թվականի ՔԴՕ 14-րդ հոդվածում խոսվում էր այն մասին, որ հանցագործությունից վնաս և կորուստներ կրած տուժողն իրավունք ունի քաղաքացիական հայց հարուցել մեղադրյալի և նրա գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձանց դեմ և թվարկում էր դրանց:

Օրենսդրական հիշյալ բնորոշումից հետևում է, որ ի տարբերություն նախկին Քրեական դատավարության օրենսգրքի, գործող Քրեական դատավարության օրենսգրքում չեն կոնկրետացվում այն անձինք, ովքեր կարող են քրեական դատավարությունում ճանաչվել պատասխանող: Այդ հարցը լուծվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից «օրենքի» հիման վրա (նորմը համարվում է բլանկետային): Օրենք ասելով՝ հասկացվում է քաղաքացիական, աշխատանքային, ինչպես նաև իրավունքի այլ ճյուղերը կանոնակարգող օրենքները¹:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Այս տեսանկյունից որոշակի հարցադրումների տեղիք է տալիս այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական պատասխանող ճանաչվող սուբյեկտների շրջանակը սահմանափակվում է միայն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց շրջանակով:

Խնդիրն այն է, որ այդ նույն ճյուղային օրենսդրության նորմերում, մասնավորապես՝ քաղաքացիական օրենսգրքում, սահմանված է, որ քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտներ են նաև Հայաստանի Հանրապետությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները (Քաղ. օր. 128-131-րդ հոդվածներ), որոնք պատասխանատու են իրենց մարմինների և պաշտոնատար անձանց անօրինական, այդ թվում՝ հանցավոր գործողություններով այլ սուբյեկտներին պատճառած վնասի համար (Քաղ. օր. 1063-1065-րդ հոդվածներ):

Ելնելով վերոնշյալից՝ կարող ենք հավաստել, որ գործող օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում այն հանցագործություններով պատճառված վնասի հատուցումը, որի պարտականությունն օրենքով կրում է պետությունը կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, քրեական դատավարությունում հնարավոր չէ ապահովել: Պետությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները չեն համարվում ո՛չ ֆիզիկական, ո՛չ էլ իրավաբանական անձ², նրանք իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտներ են:

Չնայած դրան՝ դատական պրակտիկան զարգացել է այլ ուղղությամբ: Բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ դատարանները բավարարում են այն հանցագործություններով պատճառած վնասի հատուցման վերաբերյալ հայցերը, որոնցով պատճառված վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով կրում է պետությունը: Ի դեպ, որպես պատասխանող ճանաչվում են համապատասխան գերատեսչությունները:

Վճռաբեկ դատարանը, Ավետիս Իոսիֆի Սկրտչյանի վերաբերյալ 2007 թվականի ՎԲ 150/07 գործով որոշման մեջ անդրադառնալով քննարկվող հարցին, նշում է. «Ինչ վերաբերում է ՀՀ պաշտպանու-

թյան, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություններին որպես քաղաքացիական պատասխանող ներգրավելուն և նրանցից հոգուտ տուժողի իրավահաջորդի 4.232.925 ՀՀ դրամ համապարտությամբ բռնագանձելուն, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական պատասխանող է ճանաչվում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, որի վրա օրենքով, քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացված հայցի հիման վրա կարող է դրվել գույքային պատասխանատվություն քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով գույքային վնաս պատճառած մեղադրյալի գործողությունների համար: Նույն օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ քաղաքացիական հայց հարուցվում է կասկածյալի, մեղադրյալի կամ նրա դեմ, ում վրա կարող է գույքային պատասխանատվություն դրվել մեղադրյալի գործողությունների համար: (...)

Ինչպես երևում է գործի նյութերից, դատապարտյալ Ավետիս Սկրտչյանը ՀՀ պաշտպանության նախարարության թիվ 90453 գործառնախ շարքային զինծառայող, վարորդ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 377-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործությունը կատարել է իրեն անրակցված ՀՀ պաշտպանության նախարարության կառուցվածքային ստորաբաժանման թիվ 90453 գործառնախ «Ուրալ-430» մակնիշի ՊՆ 1868 S զինհամարանիշի ավտոմեքենայով: ՀՀ պաշտպանության նախարարության կառուցվածքային ստորաբաժանումների գույքը, այդ թվում նաև տրանսպորտային միջոցները, պետության՝ Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունն են: Պետական սեփականության օբյեկտների որոշակի մասը բացառիկ սեփականության իրավունքով պատկանում է միայն Հայաստանի Հանրապետությանը: Դրանց շարքն են դասվում նաև զինված ուժերի ունեցվածքը, պաշտպանական կառույցները և այլն, որոնք սեփականության իրավունքով չեն կարող պատկանել ոչ միայն քաղաքացիներին, այլև իրավաբանական անձանց և

Քրեական դատավարութիւն

համայնքներին:

Պետությունը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ, պատասխանատու է իր և իր մարմինների, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց անօրինական գործողություններով այլ սուբյեկտներին պատճառած վնասի համար»:

Դատարանը, հիմնվելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1063-րդ, 1065-րդ հոդվածների և «Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կանոնադրությունն ու աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2002 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ 1460-Ն որոշման 2-րդ բաժնի 8-րդ կետի «ժդ» ենթակետի վրա, որի համաձայն՝ պետական մարմինների ապօրինի գործողություններով քաղաքացիներին պատճառված վնասի հատուցման պահանջով ընդդեմ պետության ներկայացված հայցերով դատարանում որպես պատասխանող հանդես է գալիս նշված նախարարությունը, նշում է, որ սույն գործով պատասխանող է ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարությունը, իսկ վնասը հատուցվելու է ոչ թե ՀՀ պաշտպանության, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարությունների, այլ Հայաստանի Հանրապետության կողմից³:

Ակնհայտ է, որ դատարանի կողմից քաղաքացիական հայցը լուծվել է քրեադատավարական օրենքի պահանջների անտեսմամբ: Թեև դատարանը ղեկավարվել է «Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կանոնադրությունն ու աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2002 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ 1460-Ն որոշմամբ, սակայն հաշվի չի առել, որ ֆինանսների նախարարությունն իրավաբանական անձ չէ, այլ պետական մարմին:

Եթե քաղաքացիական և վարչական դատավարությունում ֆինանսների նախարարությունը, միգուցե, կարող է հանդես գալ որպես պատասխանող, այսինքն՝ կառավարության հիշյալ որոշումը կիրառելի է քաղաքացիական և վարչական դատավարությունում, քանի որ հիշյալ դատավարու-

թյունների վերաբերյալ օրենսգրքերում հստակ սահմանում չկա այն մասին, թե պատասխանող ասելով՝ ինչ պետք է հասկանալ, իսկ օրենքը որոշ դեպքերում դա համարում է թույլատրելի (Քաղ. օր. 128-129-րդ հոդվածներ, Քաղ. դատ. օր-ի 37-րդ հոդված), ապա քրեական դատավարությունում դա կիրառելի չէ: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը հստակ սահմանում է այն սուբյեկտների շրջանակը, ովքեր քրեական դատավարությունում կարող են ճանաչվել քաղաքացիական պատասխանող, իսկ որպես այդպիսիք պետությունը, պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և դրանց պաշտոնատար անձինք սահմանված չեն:

Ինչևէ, հանցագործություններից վնաս կրած անձանց գույքային իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ապահովելու համար, անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել, որ քաղաքացիական պատասխանող կարող են ճանաչվել նաև պետությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք քրեական վարույթին մասնակցում են ներկայացուցիչների միջոցով:

Քրեադատավարական իրավունքի տեսության վիճահարույց հարցերից է այն, թե քաղաքացիական պատասխանողն ինչ տեղ և դեր ունի քրեական դատավարությունում: Այս առումով տեսության մեջ առկա են իրարամերժ և հակասական մոտեցումներ:

Առաջին խումբ գիտնականների կարծիքով քաղաքացիական պատասխանող համարվում են մեղադրյալը և այլ անձինք, ուստի անհրաժեշտ է մեղադրյալին նույնպես ճանաչել քաղաքացիական պատասխանող: Երկրորդ խումբ գիտնականների կարծիքով մեղադրյալը քաղաքացիական պատասխանող չի համարվում. դրանք տարբեր դատավարական սուբյեկտներ են:

Ա.Պ.Կլյուշնիչենկոն նշում է, որ քաղաքացիական պատասխանողն այն անձն է, ով կատարել է հանցագործությունը և պատճառել նյութական վնաս, ինչպես

նաև այն իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք, որոնք պատասխանատվություն են կրում մեղադրյալի գործողությունների համար: Պ.Պ.Գուրեևն էլ ավելի է նեղացնում քաղաքացիական պատասխանողի հասկացությունը՝ այն նույնացնելով միայն մեղադրյալի հետ: Նա միայն որոշ դեպքերում է հնարավոր համարում հանցագործությանը պատճառված վնասը մեղադրյալի փոխարեն այլ անձանց վրա դնելը: Ս.Լ.Եմելյանովի կարծիքով, քանի որ տուժողը եթե ներկայացնում է վնասների հատուցման մասին պահանջ, դառնում է հայցվոր, ինչպես նաև այն, որ քրեական դատավարությունում տեղի է ունենում երկու գործերի՝ քրեական և քաղաքացիական կումուլյացիա, ապա արդարացի է թվում մեղադրյալին որպես պատասխանող ճանաչելը⁴: Վ.Ս.Շադրինը մեկնաբանելով 1960 թվականի ՌՍՖՍՀ ՔԳՕ 55-րդ հոդվածը նշում է՝ չնայած քաղաքացիական պատասխանողը քրեական գործում հայտնվում է մեղադրյալի գործողությունների պատճառով, սակայն այդուհանդերձ նա համարվում է քրեական դատավարության ինքնուրույն սուբյեկտ և մեղադրյալի դիրքորոշման հետ կապված չէ: Վերջինս ինքնուրույն է պատասխան տալիս իրեն մեղսագրվող հանցագործության հետևանքների համար իր դատավարական կարգավիճակին համապատասխան: Վ.Վ.Վանդիշևը գտնում է, որ քաղաքացիական պատասխանողը համարվում է քրեական դատավարության ինքնուրույն մասնակից, որի գործունեությունը հանգում է պաշտպանության կողմի գործունեությանը, ինչի ուժով նա օրենսդրի կողմից դասվում է պաշտպանության կողմի մասնակիցների շարքը: Ա.Գ.Մազալովը նշում է՝ քաղաքացիական հայցով վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով սահմանված դեպքերում կրում են, այսպես կոչված, երրորդ անձինք, որոնք հանցագործություն չեն կատարել: Վ.Ն.Չիչևոն գրում էր, որ քաղաքացիական պատասխանող մինչդատական վարույթում համարվում է այն անձը, (ա) որի վրա օրենքով դրված է մեղադրյալի կողմից պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունը և (բ)

դրա հետ կապված ունի հանցագործությանը ծագած քաղաքացիաիրավական վեճի լուծման իրավաբանական շահագրգռվածություն:

Այս առումով ինքնատիպ տեսակետ է արտահայտում Ս.Ա.Ալեքսանդրովը: Նա առանձնացնում է նյութաիրավական պատասխանատվության մի քանի սուբյեկտներ, որոնք հանդես են գալիս քրեական դատավարությունում որպես ինքնուրույն մասնակից, դրանք են մեղադրյալ-պատասխանողը, քաղաքացիական պատասխանողը և վկա-պատասխանողը:

Տեսության մեջ քաղաքացիական պատասխանողի որպես քրեական դատավարության ինքնուրույն սուբյեկտի հարցի վերաբերյալ միասնական մոտեցման բացակայությունը, մեր կարծիքով, անխուսափելիորեն իր ազդեցությունն է ունեցել նաև այդ սուբյեկտի դատավարական կարգավիճակի օրենսդրական կանոնակարգման վրա:

Քաղաքացիական պատասխանող սուբյեկտի անհրաժեշտությունը բացատրվում է նրանով, որ քրեական պատասխանատվության հետ մեկտեղ հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում կիրառել նաև գույքային պատասխանատվությունը: Ընդ որում՝ այն անձանց նկատմամբ, ովքեր օրենքի ուժով այդ պատասխանատվությունը կրում են մեղադրյալի փոխարեն:

Ի տարբերություն քաղաքացիական հայցվորի, որը հանդես է գալիս հակառակ կողմում և որպես իր կողմից ներկայացված քաղաքացիաիրավական պահանջի եզակի սուբյեկտ, քաղաքացիական պատասխանողն, ըստ Քրեական դատավարության օրենսգրքի, գույքային պատասխանատվության եզակի սուբյեկտ չէ: Օրենսդիրը, որպես գույքային պատասխանատվության սուբյեկտ, նախ և առաջ դիտարկում է մեղադրյալին: Ի դեպ, կարևոր է նկատել, որ քրեական դատավարությունում մեղադրյալի և քաղաքացիական պատասխանողի գույքային պատասխանատվության հիմքում ընկած են նաև էականորեն իրարից տարբերվող իրավական հիմքեր և պայմաններ: Եթե մեղադրյալը պատասխանատվություն է

Քրեական դատավարություն

կրում իր գործողությունների (անգործության) համար, ընդ որում՝ հանցավոր համարվող, ապա քաղաքացիական պատասխանողի պատասխանատվությունը վրա է հասնում ոչ թե հանցավոր, այլ «այլ արարքի» համար: Դրա համար օրենսդիրը չի կարող այս երկու սուբյեկտներին նույն դատավարական կարգավիճակի մեջ դնել, ուստի սխալ է թվում քաղաքացիական պատասխանող և մեղադրյալ սուբյեկտներին նույնացնելու փորձերը:

Անբույլատրելի է նաև այն մոտեցումը, որ մեղադրյալը դրվի երկակի կարգավիճակի մեջ՝ ինչպես տուժող-քաղաքացիական հայցվորի դեպքում: Եթե այս դեպքում հիշյալ սուբյեկտների դատավարական կարգավիճակը դրանով էական փոփոխությունների չի ենթարկվում, ավելին՝ եթե դա մի շարք հարցեր է լուծում հիշյալ սուբյեկտների վարույթին մասնակցելու սահմանների, իրավունքների և պարտականությունների հետ կապված, ապա նույնը չի կարելի ասել մեղադրյալի դեպքում: Դա կհանգեցնի մի շարք խնդիրների կապված մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակի առանձնահատկությունների հետ: Հատկապես հաշվի առնելով, որ մեղադրյալը պաշտպանության կողմի հիմնական սուբյեկտներից մեկն է:

Ճիշտ է, օրենսդիրը որոշ դեպքերում թույլատրում է հնարավորություն մի անձի մեջ քրեադատավարական գործունեության երկու սուբյեկտների միաձուլումը, սակայն դա կասկածի տակ չի առնում գործող ընդհանուր այն կանոնը, որ դատավարության յուրաքանչյուր հիմնական սուբյեկտ չպետք է ունենա երկակի կարգավիճակ:

Ս.Վ.Կրավցովայի կարծիքով, եթե մեղադրյալի դեմ հարուցված է հայց, նա չի համարվում քաղաքացիական պատասխանող: Նրա դեմ հայց հարուցելը ոչինչ չի փոխում նրա դատավարական կարգավիճակի մեջ: Այս դեպքում մեղադրյալն իրենում լոկ մարմնավորում է ինչպես քրեաիրավական, այնպես էլ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության սուբյեկտ⁵:

Քաղաքացիական պատասխանողը

մեղադրյալի ո՛չ պաշտպանն է, ո՛չ էլ ներկայացուցիչը: Այն ինքնուրույն դատավարական սուբյեկտ է, որը քրեական դատավարություն է ներգրավվում իր գույքային իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության նպատակով: Այն, որ դրանք տարբեր դատավարական սուբյեկտներ են վկայում է նաև այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական պատասխանող կարող են ճանաչվել ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ իրավաբանական անձինք, իսկ իրավաբանական անձինք քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ չեն, ուստի չեն կարող լինել մեղադրյալ⁶: Հետևաբար, մեղադրյալը քրեական գործում չպետք է ներգրավվի որպես քաղաքացիական պատասխանող:

Այդուհանդերձ, մեզ համար սկզբունքորեն անընդունելի է օրենսդրի այն մոտեցումը, որ մեղադրյալի համար սահմանված չեն այն իրավունքներից օգտվելու հնարավորությունը, որոնցով օժտված է պատասխանողը հայցի դեմ առարկելու համար:

Այս տեսանկյունից չպետք է համաձայնվել Ս.Վ.Կրավցովայի այն կարծիքի հետ, որ եթե մեղադրյալն ինքն է հանդես գալիս պատճառված վնասի համար պատասխանատուի դերում, ապա նա ունենալով մեղադրյալի իրավունքներ, դրա հետ մեկտեղ զբաղեցնում է առավել բարենպաստ դրություն և անհրաժեշտություն չկա նրան օժտել լրացուցիչ իրավունքներով և պարտականություններով: Հեղինակն իր այս մոտեցումը հիմնավորելու համար փաստարկ է բերում այն, որ մեղադրյալին առաջադրվող մեղադրանքի մեջ մատնանշվում է հանցագործությամբ պատճառված վնասի բնույթն ու չափը, ինչը մեղադրյալին հնարավորություն է տալիս ձեռնարկել միջոցներ իր գույքային շահերի պաշտպանության համար: Բացի այդ, ըստ նրա, օրենսդիրը մեղադրյալին օժտել է դատավարական բավականին ծավալուն իրավունքներով և պարտականություններով, որոնք նրան հնարավորություն կտան հաջողությամբ պաշտպանվել նրան ներկայացվող պահանջներից, այդ թվում՝ քաղաքացիական հայցից⁷:

Այս մտտեցման սխալականությունն արտահայտվում է նրանով, որ նախ՝ հեղինակը հայցի առարկան նույնացնում է մեղադրանքի ծավալի մեջ մտնող վնասի հետ: Մինչդեռ, հայցի առարկայի մեջ մտնում է նաև մեղադրանքի ծավալից դուրս վնասներ, ուստի մեղադրանքից պաշտպանվելը չի կարող նույնացվել հայցից պաշտպանվելու հետ:

Երկրորդ՝ մեղադրյալի և քաղաքացիական պատասխանողի օրենսդրությամբ նախատեսված իրավունքների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ մեղադրյալն իր դեմ ներկայացված հայցի մասով օժտված չէ մի շարք իրավունքներով, որոնցով օժտված է պատասխանողը, որոնք սակայն մեղադրյալի համար «օգտակար» կլինեն իր դեմ ներկայացված հայցի մասով: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական պատասխանողն իրավունք ունի (1) իրեն ներկայացված հայցն ապահովելու նպատակով դատարանի դեպոզիտ մուծել դրամական միջոցներ, (2) իրեն ներկայացված հայցի մասով բողոքարկել հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի, դատարանի գործողությունները և որոշումները, (3) քրեական գործով վարույթի ցանկացած պահին ընդունել հայցը, (4) հետ ստանալ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից որպես իրեղեն ապացույց կամ այլ հիմքերով իրենից վերցված գույքը, ինչպես նաև իրեն պատկանող պաշտոնական փաստաթղթերի բնօրինակները և այլն: Հիշյալ իրավունքներով մեղադրյալն օժտված չէ, ուստի նա վարույթի ընթացքում տեղյակ չէ, որ կարող է հաշտվել հայցվորի հետ, ընդունել հայցը և այլն:

Ելնելով վերոնշյալից՝ կարծում ենք անհրաժեշտ է ոչ թե հայց հարուցվելու դեպքում մեղադրյալին ճանաչել նաև քաղաքացիական պատասխանող, այլ ուղղակի պետք է նրան լրացուցիչ զինել քաղաքացիական պատասխանողի իրավունքներով: Մեղադրյալի իրավունքների մեջ սահմանելով իրավադրույթ այն մասին, որ իր դեմ ներկայացված հայցի մասով մեղադրյալն օգտվում է նաև քաղա-

քացիական պատասխանողի իրավունքներից, ըստ էության, պարզություն է մտցվում նրա դատավարական կարգավիճակի հարցում:

Այսպիսով, մեղադրյալը և քաղաքացիական պատասխանողը տարբեր դատավարական սուբյեկտներ են, որոնք քրեական գործում ունեն սեփական շահերը, իրավունքների և պարտականությունների որոշակի համակցություն: Դրանով պայմանավորված՝ մեղադրյալին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու օրենսդրի անթույլատրելիությունը համարվում է իրավաչափ:

Պետք է նկատել, որ, դատավարական կարգավիճակի տարբերությունից զատ, մեղադրյալը և քաղաքացիական պատասխանողն ունեն նաև որոշակի ընդհանրություններ՝ երկուսն էլ քրեական դատավարությունում հանդես են գալիս պաշտպանության կողմում և իրականացնում են պաշտպանական գործառույթ, անկախ նրանից, թե նրանցից յուրաքանչյուրն ինչից է պաշտպանվում:

Որպես կանոն, ընդունված է այն մտեցումը, որ մեղադրյալը պաշտպանվում է ինչպես մեղադրանքից, այնպես էլ քաղաքացիական հայցից, իսկ քաղաքացիական պատասխանողն իրականացնում է քաղաքացիական հայցից պաշտպանության գործառույթ⁸: Չնայած պետք է նկատել, որ տեսության մեջ ոչ բոլորն են ընդունում, որ քաղաքացիական պատասխանողն իրականացնում է հայցից պաշտպանվելու գործառույթ:

Վ.Ս.Շադրինը նշում է՝ ճիշտ է, առաջին հայացքից քաղաքացիական պատասխանողը թվում է, թե հանդիսանում է պաշտպանության քաղկացուցիչ մաս, սակայն հաճախ քաղաքացիական պատասխանողի և մեղադրյալի հետաքրքրությունները կարող են հակասել միմյանց: Օրինակ, եթե մեղադրյալն ուրիշի ավտոմեքենայով վրատրթի է ենթարկել որևէ մեկին՝ նրան հասցնելով ֆիզիկական և նյութական վնաս, ապա ավտոմեքենայի սեփականատերը, որը ներգրավվել է որպես քաղաքացիական պատասխանող, կարող է բողոքարկել այն հիմքով, որ իր մեքենան

Քրեական դատավարություն

առևանգել են առանց իր իմացության: Բացի դրանից, եթե ավտոմեքենան վնասվել է, ապա սեփականատերը կարող է քաղաքացիական հայց ներկայացնել մեղադրյալի դեմ⁹:

Ասվածի հիման վրա հեղինակը հետևություն է անում, որ քաղաքացիական պատասխանողի գործողությունները ոչ միայն չեն համընկնում պաշտպանության կողմի գործողությունների հետ, այլ ընդհակառակը՝ հակասում են դրանց: Այս մոտեցումը հիմնավորում է նաև Ա.Մ. Լարինը¹⁰:

Չհամաձայնվելով նմանատիպ պատկերացումների հետ՝ նկատենք, որ հեղինակը խոսում է, ըստ էության, հանցագործությունից տուժողի մասին, սակայն նրան ներկայացնում է որպես պատասխանող: Ավելին՝ հաշվի չի առնում այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական պատասխանողը չի կարող քրեական դատավարությունում հայց հարուցել, քանի որ այդ իրավունքը պատկանում է հանցագործությունից վնաս կրած անձանց, իսկ պատասխանողը համարվում է մեղադրյալի գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձ: Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքին, որ կարող է մեքենան գողացված լինել, ապա սա գործով ապացուցման ենթակա հանգամանք է, ուստի դրա պարզման պարտականությունը կրում է վարույթն իրականացնող մարմինը, այլ ոչ թե պատասխանողը: Ավելին՝ հեղինակի տեսակետները հակասում են նաև քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի հատուցման ընդհանուր կանոններին¹¹:

Այո, որոշ դեպքերում պատասխանողի և մեղադրյալի շահերը կարող են չհամընկնել, սակայն դրանք չեն էլ կարող հակասել միմյանց: Ի վերջո, դրանց մասնակցությունը քրեական դատավարությանը հետապնդում է իրենց դեմ ներկայացվող քրեական և քաղաքացիական հայցերից պաշտպանվելու նպատակ:

Թերևս սրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը քաղա-

քացիական պատասխանողին դասել է կասկածյալի, մեղադրյալի և նրանց պաշտպանների հետ միասին պաշտպանության կողմի սուբյեկտների շարքում¹²: Չնայած պետք է արձանագրել, որ քաղաքացիական պատասխանողը բացի պաշտպանության կողմի սուբյեկտներից, օրենքում սահմանված այլ որևէ խմբին չի էլ կարող դասվել¹³: Հետևաբար, լինելով պաշտպանության կողմի սուբյեկտ, քաղաքացիական պատասխանողն իրականացնում է պաշտպանության գործառույթ: Քաղաքացիական պատասխանողը պաշտպանվում է այն բանից, որ ինքը պետք է կրի գույքային պատասխանատվություն մեղադրյալի գործողությունների համար: Այս տեսանկյունից անընդունելի է նաև այն մոտեցումը, որ քաղաքացիական պատասխանողը թեև իրականացնում է պաշտպանության գործառույթ, սակայն այն համարվում է մեղադրանքից պաշտպանություն կամ դրա մաս¹⁴:

Գ.Ս.Ղազիճյանի իրավացի գնահատմամբ՝ քաղաքացիական պատասխանողի շահերը ոչ միշտ և ոչ լրիվ է համընկնում մեղադրանքից պաշտպանությանը, քաղաքացիական պատասխանողը պաշտպանվում է ոչ թե առաջադրված մեղադրանքից, այլ ներկայացված քաղաքացիական հայցից: Հետևաբար հայցից պաշտպանությունը չի նշանակում մեղադրանքի պաշտպանություն, իսկ հայցից պաշտպանվելը՝ մեղադրանքից պաշտպանվել¹⁵:

Ելնելով ասվածից, կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը, քաղաքացիական պատասխանողին դասելով պաշտպանության կողմի սուբյեկտների շարքին, անհետևողականություն է դրսևորել նրա դատավարական կարգավիճակի առանձնահատկությունները կանոնակարգելիս, ինչն էլ հաճախ որոշակի խնդիրներ է առաջացնում քրեական դատավարությունում հիշյալ սուբյեկտի տեղի և դերի հետ կապված:

Խոսքը, մասնավորապես, նրա մասին է, որ քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանված «պաշտպանություն» գործունեության բնորոշման մեջ,

որն իրականացնում են պաշտպանության կողմի սուբյեկտները, չի խոսվում քաղաքացիական հայցից պաշտպանվելու գործունեության մասին¹⁶:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 28-րդ կետի համաձայն՝ պաշտպանություն ասելով՝ հասկացվում է դատավարական գործունեություն, որն իրականացնում է պաշտպանության կողմը՝ նպատակ ունենալով հերքել մեղադրանքը կամ մեղմացնել պատասխանատվությունը, պաշտպանել այն անձանց իրավունքները և շահերը, որոնց վերագրվում է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքի կատարումը, ինչպես նաև նպատակ ապօրինաբար քրեական հետապնդման ենթարկված անձանց իրավունքների վերականգնմանը:

Ինչպես տեսնում ենք, խոսքը մեղադրանքից և ապօրինի քրեական հետապնդումից պաշտպանվելու մասին է, իսկ հայցից պաշտպանվելու մասին խոսք անգամ չկա՝ նույնիսկ մեղադրյալի համար: Ինչը, կարծում ենք, հայեցակարգային տեսանկյունից սկզբունքային բաց է, դրա համար

անհրաժեշտ է օրենքում ուղղակիորեն սահմանել նաև հայցից պաշտպանվելը՝ որպես քրեական դատավարությունում պաշտպանության բաղադրատարր:

Ասվածի կարևորությունն այն է, որ հստակ ամրագրելով հայցից պաշտպանվելու գործառույթը՝ հնարավոր կլինի դրանով պայմանավորված լուծել նաև մի շարք հայեցակարգային հարցեր կապված քաղաքացիական պատասխանողի, որպես պաշտպանության կողմի սուբյեկտի դատավարական կարգավիճակի հետ:

Այս ենթատեքստում հատկապես աչքի են զարնում այն հանգամանքները, որ (1) քաղաքացիական պատասխանողը կարող է կանչվել որպես վկա (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 75-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), (2) քաղաքացիական պատասխանողը հայցի վերաբերյալ տալիս է բացատրություն, (3) քաղաքացիական պատասխանողի իրավունքների մեջ սահմանված չեն հայցի և այն հանգամանքների էությանը ծանոթանալու իրավունքը, որոնց վրա հիմնված է հայցապահանջը և այլն:

Շարունակելի

1. ՀՀ քրեական դատավարություն, ընդհանուր մաս, դասագիրք բուհերի համար, Երևան, 2006, էջ 240-241:
2. Թեև անհրաժեշտ է նկատել, որ ՀՀ Սահմանադրության 104.1-րդ հոդվածում խոսվում է այն մասին, որ համայնքն իրավաբանական անձ է, ունի սեփականության իրավունք և այլ գույքային իրավունքներ:
3. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Ավետիս Իոսիֆի Սկրտչյանի վերաբերյալ 2007 թվականի ՎԲ 150/07 գործով որոշումը // ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու, 2006-2008թթ. Երևան, 2009:
4. *Клюшниченко А.П.* Охрана социалистической и личной собственности путем гражданского иска в уголовном процессе. Автореф. Канд. Диссертации. Киев, 1972, с.11.
5. *Гуреев П.П.* Гражданский иск в уголовном процессе. М., 1961, с. 43.
6. *Емельянов С.Л.* Гражданский истец и гражданский ответчик в уголовном процессе как субъекты деликтных правоотношений. // Право и демократия: Сб. Науч. тр. вып. 15.

- Мн.: БГУ, 2004.
7. Комментарий к УПК РФ /под ред. В.Т.Томина. М., 1999, с. 123.
8. *Вандышев В.В.* Уголовный процесс. СПб., 2002, с. 54.
9. *Мазалов Г.А.* Гражданский иск в уголовном процессе. М., 1967, с. 17, 64.
10. *Чичко В.Н.*, там же, с. 186.
11. *Александров С.А.*, там же, с. 46.
12. *Кравцова С.В.* Уголовно-процессуальный статус гражданского истца и гражданского ответчика на стадии предварительного расследования (понятие, сущность и основания возникновения). Дисс. На соискание ученой степени кандидата юр. Наук. СПб., 2003, с.73.
13. Նույն տեղում:
14. *Кравцова С.В.*, там же.
15. *Վազինյան Գ.Ս.* Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնախնդիրները Հայաստանում, Երևան, 2001, 230, 238 էջեր:
16. *Шадрин В.С.* Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. М., 2000, с. 209-222.

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպչական
վարչության կրտսեր մասնագետ,
ՌԴ Ազգերի բարեկամության համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրոս

ԱՐԱԳԱՅՎԱԾ ԿԱՐԳԸ

ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԸՆԹԱՅԱԿԱՐԳ

21.02.2007 թվականին դատական քննության արագացված կարգը որպես նոր ինստիտուտ ներմուծվեց քրեական դատավարություն, որը գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կարգավորվեց 91 բաժնի 451 գլխով:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 451 գլխով նախատեսված նորմերն իրենց համակցությամբ կազմում են քրեական դատավարության ինստիտուտի նոր ընթացակարգ, որը հնարավորություն է ընձեռում լուծելու քրեական դատավարության առջև ծառայած մի շարք խնդիրներ:

Այսպես, Կ. Ա. Ռիբարտվը նշում է, որ քրեական դատավարությունում դատական քննության արագացված կարգի ներմուծմամբ օրենսդիրը փորձել է լուծել հետևյալ քրեադատավարական խնդիրները՝

1. ոչ մեծ, միջին ծանրության և ծանր հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով քննության ոլորտում տնտեսել քրեական արդարադատության մարմինների ուժերը և միջոցները.

2. հակել մեղադրյալին համագործակցելու քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների հետ, և նրա օգնությամբ մերկացնել հանցագործության այլ մասնակիցներին, արագ և առանց հապաղումների բացահայտել հանցագործությունը, պարզել դրա կատարման բոլոր հանգամանքները.

3. կրճատել այն ժամանակահատվածը, որը սովորաբար տևում է հանցագործության կատարման պահից մինչև վերջնական որոշման կայացումը:¹

Սույն գիտական աշխատանքը զարգացնելու և նպատակին հասցնելու համար ուսումնասիրությունն անհրաժեշտ է սկսել արագացված կարգի կիրառման հիմքերից և պայմաններից, որովհետև դրանք հանդիսանում են տվյալ ինստիտուտի գերակշռող մասը:

Այսպիսով, Ն. Վ. Ռեդկինը սահմանազատում է արագացված կարգի կիրառման հիմքերը և պայմանները՝ դիտելով որպես առաջադրված մեղադրանքի հետ մեղադրյալի համաձայնությունը և մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի կողմից արագացված կարգի կիրառման մասին միջնորդություն ներկայացնելը: Ըստ նրա՝ օրենքով նախատեսված մյուս պահանջները՝ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցանքի համար քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի՝ 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը չզերազանցելը, մեղադրյալի կողմից իր միջնորդության բնույթն ու հետևանքների գիտակցումը, միջնորդությունը կամավոր և պաշտպանի ներկայությամբ ներկայացնելը, պաշտպանի հետ խորհրդակցելը, միջնորդության հետ մեղադրյալի և տուժողի համաձայնությունը արագացված կարգի կիրառման պայմաններ են:²

Կ. Ա. Ռիբարտվը նշում է, որ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման հիմքի տակ պետք է հասկանալ մեղադրյալի՝ դատավարական օրենսգրքով նախատեսված հետհանցավոր դրական վարքագիծը, իսկ պայմանների տակ՝ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցագործության տեսակը, մեղադրողի և տուժողի հա-

մաճայնությունն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ մեղադրյալի միջնորդության հետ: Ուիբալովը որպես արագացված կարգի կիրառման հիմքեր քննարկում է առաջադրված մեղադրանքի հետ մեղադրյալի համաձայնությունը և դատական քննության արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի միջնորդության առկայությունը, իսկ որպես պայմաններ նա դիտարկում է հետևյալ պահանջները՝

1. անձին մեղադրանք է առաջադրվել այնպիսի հանցագործության կատարման համար, որի քրեական օրենսգրքով նախատեսված սանկցիան չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը.

2. մեղադրանքը, որի հետ համաձայնել է մեղադրյալը, հիմնավորված է և հաստատվում է գործով ձեռք բերված ապացույցներով.

3. մեղադրյալը գիտակցում է իր հարուցած միջնորդության բնույթն ու հետևանքները.

4. միջնորդությունը հարուցվել է պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո.

5. առանց դատաքննության դատավճիռ կայացնելու մասին մեղադրյալի միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր.

6. միջնորդությունը ներկայացվել է պաշտպանի ներկայությամբ.

7. միջնորդությունը ներկայացվել է գործի նյութերին ծանոթանալուց հետո կամ անմիջապես նախնական լուսմների ժամանակ.

8. պետական կամ մասնավոր մեղադրողը համաձայն է մեղադրյալի կողմից ներկայացված՝ արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության հետ.

9. տուժողը (եթե գործով կա տուժող) համաձայն է առանց դատաքննության իրականացման դատավճիռ կայացնելու մասին մեղադրյալի համաձայնության հետ:³

Ա. Ղամբարյանը և Տ. Պողոսյանն իրենց մեկնաբանության մեջ նշում են, որ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման միակ **հիմքն** իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ ամբաստանյալի

կամ մեղադրյալի համաձայնվելն է: Գատական քննության արագացված կարգի կիրառումը հնարավոր է, եթե ամբաստանյալը կամ մեղադրյալը համաձայն է իրեն առաջադրված մեղադրանքի ողջ ծավալի հետ, որն ընդգրկում է նաև հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը:⁴

Վերոհիշյալ հեղինակները ցուցաբերում են նաև իրենց մոտեցումն արագացված կարգի կիրառման **պայմանների** վերաբերյալ: Այդ պայմաններից են՝

1. մեղադրողը չի առարկում արագացված կարգի կիրառման դեմ.

2. տվյալ հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը.

3. ամբաստանյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները, և միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր.

4. ներկայացված միջնորդությունը դատարանում հաստատվում է պաշտպանի ներկայությամբ և նրա հետ խորհրդակցելուց հետո.

5. ամբաստանյալի արարքի իրավաբանական որակումը ճիշտ է:⁵

Գ. Բաղդասարյանն իր գիտական աշխատանքի մեջ փորձել է սահմանազատել արագացված կարգի հիմքերը և պայմանները: Նա նշել է, որ արագացված կարգի կիրառման միակ հիմքը մեղադրյալի միջնորդությունն է արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ: Մեղադրյալի կողմից միջնորդություն ներկայացվելուց հետո է դատարանն անդրադառնում օրենքով նախատեսված մյուս պայմանների առկայությանը և դրանց պահպանված լինելու դեպքում կայացնում որոշում արագացված կարգ կիրառելու մասին: Մյուս պահանջների առկայության դեպքում դատարանը չի կարող քննարկել արագացված կարգ կիրառելու հարցը, քանի դեռ չկա դրա վերաբերյալ մեղադրյալի միջնորդությունը:⁶

Վերոնշյալ հեղինակի նպատակն է տե-

Քրեական դատավարություն

ասկանորեն ցույց տալ, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածի վերնագրում «Հիմք» բառի հոգնակի ձևակերպումը չի նշանակում, որ արագացված կարգի կիրառումն ունի մեկից ավելի հիմք: Դա ավելի շուտ օրենսդրական կարգավորման անհատականության հետևանք է, քանի որ, ինչպես նկատեցինք, օրենսդիրը «հիմքերի» տակ թվարկում է դատական քննության արագացված կարգի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները:

Ուսումնասիրելով բոլոր հեղինակների մոտեցումները արագացված կարգի հիմքերի և պայմանների վերաբերյալ՝ եզրահանգում ենք, որ վերջիններիս տարանջատումը մեծ նշանակություն ունի տեսականորեն արագացված կարգ ինստիտուտի զարգացման համար՝ համաձայնվելով այն հանգամանքի հետ, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածում նախատեսված պահանջներից, որը կհամարենք հիմք կամ պայման, միևնույն է, նրանցից յուրաքանչյուրի անբավարարությունն արագացված կարգի կիրառումն անհնարին է դարձնում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածի համաձայն. «Եթե մեղադրողը մեղադրական եզրակացությունում չի առարկել արագացված կարգի դեմ, ապա ամբաստանյալը կամ մեղադրյալն իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ համաձայնվելու դեպքում իրավունք ունի միջնորդելու արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին այն հանցագործություններով, որոնց համար Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը:

Մինչև դատաքննությունն սկսելը մեղադրողը դատարանի առաջարկությամբ կարող է իր դիրքորոշումը փոխել, թեպետ արագացված կարգ կիրառելու դեմ առարկել է մեղադրական եզրակացությունում»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված դեպքում դատարանը կիրա-

ռում է դատական քննության արագացված կարգ, եթե

1. ամբաստանյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները, և

2. միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր, և

3. պաշտպանի հետ խորհակցելուց հետո, եթե ամբաստանյալն ունի այդպիսին»:

Սույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը, գտնելով, որ ամբաստանյալի կողմից միջնորդություն ներկայացնելիս չեն պահպանվել սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասերով նախատեսված պայմանները, որոշում է ընդունում ընդհանուր կարգով դատաքննություն անցկացնելու մասին:

Մեկնաբանվող հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ արագացված կարգի կիրառման միակ գլխավոր հիմքը կարելի է բավարարված համարել, երբ դատախազն իր մեղադրական եզրակացությունում չի առարկում արագացված կարգի կիրառման դեմ:

Առաջին պայմանն այն է, որ մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը դատարան միջնորդություն ներկայացնեն արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին:

Երկրորդ պայմանը՝ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի ներկայացված միջնորդությունում պահպանված լինեն այն բոլոր ենթապայմանները, որոնք ամբագրված են քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասում:

Միայն վերոհիշյալ բոլոր հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում հնարավոր կլինի դատաքննությունն անցկացնել արագացված կարգով, իսկ նշվածներից մեկի բացակայության դեպքում հնարավոր չի լինի դատաքննությունն անցկացնել արագացված կարգով:

Դատախազը, կազմելով իր մեղադրական եզրակացությունը, հստակ պետք է արտահայտի իր մոտեցումն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ, այսինքն՝ նա պետք է առարկի կամ չառարկի:

Եթե դատախազը մեղադրական եզրա-

կացությունում չի արտահայտում իր մտեցումն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ, և ամբաստանյալը միջնորդում է արագացված կարգ կիրառելու մասին, ապա դատախազը մինչև դատարանի կողմից որոշում կայացնելը, գրկվում է արագացված կարգի դեմ առարկելու հնարավորությունից:

Վերոհիշյալից բխում է, որ դատախազի առարկությունն արագացված կարգի դեմ ընդհանրապես բացառում է արագացված կարգի կիրառումը: Այսինքն, եթե դատախազն առարկում է արագացված կարգի կիրառման դեմ, իսկ մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը, այնուամենայնիվ, ներկայացնում է դատարանին միջնորդություն արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ, ապա նման միջնորդությունը պետք է մերժվի: Այսինքն՝ դատախազի առարկումը արագացված կարգի դատաքննության դեմ **վերջնական է և անվիճելի**՝ դատաքննությանը մասնակցող կողմերի համար:

Դատախազը, արտահայտելով իր դիրքորոշումն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ, գործում է իր լիազորությունների շրջանակներում, որտեղ օրենսդիրը վերջինից չի պահանջում պատճառաբանել արագացված կարգի վրաբերյալ իր մտեցումը, այսինքն՝ դատախազը, հաստատելով մեղադրական եզրակացությունը, միայն արտահայտում է իր վերաբերմունքն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ, այսինքն՝ առարկում կամ չի առարկում՝ **չպատճառաբանելով իր մտեցումը**: Ստացվում է, եթե դատախազը համարվում է հանրային շահը պաշտպանող կողմ, ապա նա պարտավոր չէ պատճառաբանել արագացված կարգի վերաբերյալ իր մտեցումը:

Օրենսդրի հետ այս պարագայում համաձայն չենք, քանի որ մեղադրյալի իրավունքն է արագացված կարգ դատաքննության կիրառման մասին միջնորդություն ներկայացնելը, ավելին՝ դա ամբաստանյալին ընձեռած հատուկ իրավունք է: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 34-րդ կետի համաձայն՝ միջ-

նորդությունը՝ կողմի կամ դիմողի խնդրանքն է՝ ուղղված քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդությունները պետք է քննության առնվեն և լուծվեն դրանք հայտարարելուց անմիջապես հետո: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդության վերաբերյալ ընդունված որոշումները պետք է լինեն պատճառաբանված: Միջնորդության վերաբերյալ ընդունված որոշման մասին քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին անմիջապես տեղյակ է պահում դիմողին:

Միաժամանակ նշենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը պարտավոր են քննարկել նախնական քննության մասնակիցների հարուցված բոլոր միջնորդությունները, նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գրավոր և բանավոր միջնորդությունները պետք է քննարկվեն և լուծվեն 5 օրվա ընթացքում: Միջնորդությունն անբողջությամբ կամ մասնակիորեն մերժելու մասին կայացվում է պատճառաբանված որոշում:

Այսինքն՝ մեղադրյալն իրավունք ունի հարուցել միջնորդություն ըստ էության բոլոր հարցերի շուրջ, մեղադրյալի ներկայացրած յուրաքանչյուր միջնորդության մերժումը պետք է լինի գրավոր և պատճառաբանված, ավելին՝ մեղադրյալն օժտված է կամքի արտահայտմամբ արագացված կարգ դատաքննության կիրառման վերաբերյալ, բայց այս իրավունքի իրականացումը կախված է նաև հակառակ կողմից՝ ապահովելով դատաքննությունում մրցակցության սկզբունքը:

Իմ կարծիքով դժվար է համաձայնվել Ռիբալով Կ.Ա. կարծիքի հետ. վերջինս նշում է. « (...) դատախազի համաձայնությունը արագացված կարգ կիրառելու մասին վերջինիս իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը: Այսպիսով՝ դատախազը **պարտավոր չէ պատճառաբանել** դատարանին, թե ինչու է առարկում կամ չի

Քրեական դատավարություն

առարկում մեղադրյալի կողմից ներկայացված միջնորդությանը արգացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ»:⁷

Ա. Ղանբարյանը և Տ. Պողոսյանը վերոհիշյալ հարցի շուրջ հայտնում իրենց դիրքորոշումը. «Անհրաժեշտ է մշակել այն չափանիշները, որոնցից ելնելով, դատախազությունը, որպես քրեական քաղաքականության սուբյեկտ, պետք է կողմնորոշվի՝ առարկել կամ չառարկել արագացված կարգի մասին: Դատախազը կարող է չառարկել արագացված կարգի կիրառման դեմ, եթե մեղադրյալը նախնական քննության ընթացքում համագործակցել է իրավապահ մարմինների հետ, զոջացել է կատարվածի համար, հատուցել է տուժողին և պետությանը պատճառված վնասը և այլն: Արագացված կարգի կիրառման դեմ առարկելու կամ չառարկելու հարցը լուծելիս դատախազը կարող է հաշվի առնել նաև մեղադրյալի անձը քննազորող հանգամանքները, դատվածության առկայությունը, նախկինում նշանակված պատժի նպատակներին հասնելու հանգամանքները և այլն»:⁸

Հաշվի առնելով վերոհիշյալը՝ եզրահանգում ենք, որ դատախազը, արտահայտելով իր վերաբերմունքն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ, պետք է պատճառաբանի իր մոտեցումը: Եթե նա առարկում է արագացված կարգի կիրառման դեմ, ապա նրա առարկումը պետք է լինի հիմնավորված և արտացոլվի մեղադրական եզրակացությունում և հակառակը. եթե նա չի առարկում, ապա դա նույնպես պետք է լինի հիմնավորված և արտացոլվի մեղադրական եզրակացությունում: Դատախազի հիմնավորված պատճառաբանությունը դատաքննությունում մասնակցող մյուս կողմերի համար կպարզաբանի արագացված կարգի առարկման կամ չառարկման պատճառները և լրացուցիչ հնարավորություն կընձեռի դատարանին արդարադատություն իրականացնելու համար, քանի որ դատախազը հանդիսանում է դատարանում որպես մեղադրանքը պաշտպանող և պատիժը հիմնավորող կողմ:

Օրենսդիրը ոչ մի կերպ չի կարգավորում տուժողի պարտադիր մասնակցության հարցը դատական քննության արագացված կարգի կիրառման դեպքում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Տուժող է ճանաչվում այն անձը, ում քրեական օրենսգրքով չքույլատրված արարքով անմիջականորեն պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս...»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տուժողն իրավունք ունի ծանոթանալ առաջադրված մեղադրանքին, հարուցել միջնորդություններ, մասնակցել առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների նիստերին և այլն:

ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բավական չէ միայն մեղադրյալի միջնորդությունը, այլ պահանջվում է ինչպես պետական մեղադրողի համաձայնությունը, այնպես էլ **տուժողի համաձայնությունը**, այսինքն՝ արագացված կարգի միջնորդության բավարարվածությունը կախված է ինչպես պետական մեղադրողի, այնպես էլ տուժողի համաձայնությունից, հետևաբար յուրաքանչյուր կողմի առարկումը բացառում է արագացված կարգի կիրառումը:⁹

Այս հարցի վերաբերյալ Ա. Ղանբարյանի և Տ. Պողոսյանի դիրքորոշումները հետևյալն են. «Տուժողի համաձայնության՝ որպես արագացված կարգի կիրառման պայմանի բացակայությունը չի նշանակում, որ առհասարակ պետք է անտեսել տուժողի կարծիքը: Դատախազը մեղադրական եզրակացությունն ուսումնասիրելիս, եթե եզրակացում է, որ չպետք է առարկի արագացված կարգի կիրառման դեմ, ապա խորհուրդ է տրվում մինչ մեղադրական եզրակացությունում իր մոտեցումն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ արտացոլելը, լսել նաև տուժողի դիրքորոշումը: Դատախազը հնարավորինս պետք է հաշվի առնի նաև տուժողի օրինական շահերը: Միևնույն ժամանակ,

եթե տուժողն առարկում է արագացված կարգի կիրառման դեմ, ապա դա պարտադիր չէ դատախազի կամ դատարանի համար»:

Վճռաբեկ դատարանը **2010 թվականի մարտի 26-ին գործ թիվ ԵՇԳ/0097/01/09 որոշման** մեջ իր անուղղակի դիրքորոշումն է հայտնում բարձրացված հարցի շուրջ. «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը որևէ կանոն կամ ընթացակարգ չի սահմանում, որն ամրագրեր տուժող կողմի (այդ թվում՝ տուժողի, տուժողի ներկայացուցչի և օրինական ներկայացուցչի, տուժողի իրավահաջորդի) ներգրավվածությունը արագացված կարգի կիրառման հարցում: Այլ կերպ՝ տուժող կողմի դիրքորոշումը հաշվի առնելու պահանջ ամրագրված չէ ո՛չ մեղադրողի համար՝ արագացված դատական քննության դեմ առարկելու կամ չառարկելու հարցը լուծելիս և ո՛չ էլ դատարանի համար՝ արագացված դատական քննության անցնելու մասին որոշում կայացնելիս: (...)

19. Տուժողի համար իր գործի «արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ» քննությունը, *inter alia*, ենթադրում է, որ

ա. Դատախազը (մեղադրողը) արագացված դատական քննության դեմ առարկելու կամ չառարկելու հարցը լուծելիս պետք է հաշվի առնի տուժողի դիրքորոշումը՝ որպես մեղադրանքի կողմի սուբյեկտի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 21-րդ կետ):

բ. Դատարանը չի կարող անցնել դատական քննության արագացված կարգի՝ առանց այդ հարցի կապակցությամբ տուժողի դիրքորոշումը պարզելու:

գ. Դատարանը կարող է դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու մասին մեղադրյալի միջնորդությունը մերժել, եթե դրա դեմ առարկում է տուժողը: Այդ դեպքում դատարանը կայացնում է առանձին որոշում, որում պատճառաբանում է արագացված դատական քննության արդյունքում տուժողի օրինական շահերի վտանգման հանգամանքը:

20. Դատախազի (մեղադրողի) և դա-

տարանի համար սույն որոշման նախորդ կետի հիման վրա դատական քննության արագացված կարգի դեմ առարկելու և ամբաստանյալի համապատասխան միջնորդությունը մերժելու հարցը լուծելիս տուժողի դիրքորոշումը պետք է վճռական նշանակություն ունենա, մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ տուժողը՝

ա. ողջամտորեն հիմնավորում է, որ իրեն հասցված վնասն ամբողջությամբ հատուցված չէ.

բ. փաստարկված առարկում է գործի փաստական հանգամանքների դեմ:

Քրեական արդարադատության համակարգում տուժողի պահանջմունքները բավարարելու և շահերը պաշտպանելու ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկելու պետությունների պարտավորությունը սահմանված է նաև ՄԱԿ-ի 1985թ. «Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման գոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների» 40/34 հռչակագրում, որի 4-րդ կետի համաձայն՝ հանցագործությունից տուժողները ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան պետք է ունենան արդարադատության մատչելիության և իրենց պատճառված վնասի արագ փոխհատուցման իրավունք: Հռչակագրի 6-րդ կետի համաձայն՝ անհրաժեշտ է օժանդակել այն բանին, որ դատական և վարչական ընթացակարգերն ըստ էության համապատասխանեն հանցագործության գոհերի պահանջներին, այդ թվում՝

ա) դատական քննության ընթացքում տուժողների դերի, դատավարության իրականացման կարգի, ժամկետների և արդյունքների մասին տուժողներին տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով.

բ) վարույթի ցանկացած փուլում գործի էության վերաբերյալ տուժողներին կարծիք արտահայտելու հնարավորություն ապահովելու և այդ կարծիքները քննարկելու եղանակով, հատկապես երբ տվյալ հարցը վերաբերվում է տուժողին.

գ) ամբողջ դատավարության ընթացքում տուժողին անհրաժեշտ օգնություն տրամադրելու եղանակով (...).

Քրեական դատավարություն

ե) գործերի քննության անհարկի ձգձգումները կանխելու և փոխհատուցման մասին կայացված որոշումները կատարելու միջոցով»:¹⁰

Ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ կողմերի հավասարությունն արդարացի դատական քննության առավել լայն հասկացության բաղկացուցիչ տարրերից է. այն պահանջում է, որպեսզի կողմերից յուրաքանչյուրն ունենա իր գործն այնպիսի պայմաններում ներկայացնելու ողջամիտ հնարավորություն, երբ կողմերից որևէ մեկը հակառակ կողմի նկատմամբ ակնհայտ առավելություն չունի (**Կրեան ընդդեմ Ֆրանսիայի 07.06.2001թ., կետ 72**):

Մեր համոզմամբ տուժողի կարծիքը պետք է պարտադիր **հաստատվի մինչդատական վարույթում** կամ **դատաքննության ժամանակ**: Եթե տուժողը կհամաձայնվի, որպեսզի դատական քննությունն անցկացվի առանց իր ներկայության, ապա այդ դեպքում վերջինս պետք է

միջնորդություն ներկայացնի դատարան իր բացակայության մասին: Այսինքն՝ տուժողը պարտավոր է մինչդատական վարույթում կամ դատաքննության ժամանակ ներկայացնել միջնորդություն, որ դատական քննությունն անցկացվի առանց իր մասնակցության, և որ նա չի առարկում դատական քննության արգացված կարգի կիրառման դեմ: Այդ դեպքում տուժողը կարող է չմասնակցել դատական քննությանը:

Դատարանում կողմերը քրեական դատավարության օրենսդրության համաձայն, պետք է ունենան հավասար իրավունքներ: Դատարանը պետք է համոզված լինի ոչ միայն մեղադրյալի ներկայացված կամավոր միջնորդությանը, այլ նաև համոզված լինի, որ տուժողի կարծիքը կրում է կամային բնույթ. քանի որ տուժողն է դիմել դատարան դատական օգնության խնդրանքով, դրա համար էլ նրա կարծիքը դատական քննության արագացված կարգի կիրառման ժամանակ մեծ նշանակություն ունի:

1. **Рыбалов К. А.** Особый порядок судебного разбирательства в Российской Федерации и проблемы его реализации. М., дисс. ... канд. юр. наук, 2004, с. 10.
2. **Редькин Н. В.** Особый порядок судебного разбирательства в системе уголовного процесса РФ. Автореферат дисс. ... на канд. юр. наук. Краснодар, 2007, с. 10.
3. **Рыбалов К. А.** Указ соч., с. 47.
4. **Ղանբարյան Ա., Պողոսյան Տ.** Դատական քննության արագացված կարգը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Երևան, 2008, էջ 21:
5. Նույն տեղում, էջ 27:
6. **Բաղդասարյան Գ.** Դատական քննության արագացված կարգի հիմքերի և պայմանների սահմանազատումը: «Դատական իշխանություն», թիվ-8/109, 2008, 2-9 էջեր:

7. **Рыбалов К. А.** Указ соч., с. 75.

8. **Ղանբարյան Ա., Պողոսյան Տ.** Դատական քննության արագացված կարգը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Երևան, 2008, էջ 47:
9. ՌԴ-ում արագացված կարգ դատաքննության ինստիտուտը կոչվում է «դատարանում ընդունված հատուկ ընթացակարգ» և առաջին անգամ նախատեսված է ՌԴ 2001թ-ին ընդունված քրեական դատավարության օրենսգրքի 10 բաժնի 40-րդ գլխում:
10. Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի որոշումը գործ թիվ ԵՇԳ/0097/01/09՝ քննության առնելով ամբաստանյալ Տիգրան Ռոյանդի Քանալյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 15-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Է.Բաղդասարյանի վճռաբեկ բողոքը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Ղանբարյան Ա., Պողոսյան Տ.** Դատական քննության արագացված կարգը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Երևան, 2008:
2. **Редькин Н. В.** Особый порядок судебного разбирательства в системе уголовного процесса РФ. Автореферат дисс. ... на канд. юр. наук. Краснодар, 2007.
3. **Рыбалов К. А.** Особый порядок судебного разбирательства в Российской Федерации и проблемы его реализации. М., дисс. ... канд. юр. наук, 2004.

4. **Բաղդասարյան Գ.** Դատական քննության արագացված կարգի հիմքերի և պայմանների սահմանազատումը: «Դատական իշխանություն», թիվ-8/109, 2008:
5. Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի որոշումը գործ թիվ ԵՇԳ/0097/01/09:
6. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, ընդունվել է 1998թ. հուլիսի 1-ին:
7. Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքը, ընդունվել է 2001թ. նոյեմբերի 22-ին:

Հովհաննես ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ
Երևանի դատական փորձաքննությունների
և հոգեբանության ինստիտուտի դասախոս, դոցենտ,
Ոստիկանության փոխգնդապետ

ԴԵՊՔԻ ՏԵՂԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՄԱՆ
ՈՐՈՇ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

Լուսանկարումը լայնորեն կիրառվում է քննչական գործողությունների ընթացքում, որը պայմանավորված է նրա մատչելիությամբ, հարաբերական ոչ դժվարությամբ և հուսալիությամբ: Դատական լուսանկարչության տարբերությունն ընդհանուր լուսանկարչությունից այն է, որ այս դեպքում գործում են լուսանկարման հատուկ եղանակներ, կանոններ, որոնք կիրառվում են դատաքննչական պրակտիկայի մշակված խնդիրների իրականացման նպատակներով¹: Այս տեսանկյունից պետք է նշել, որ այդ խնդիրները վերաբերում են ոչ միայն քննչական գործողությունների, այլև փորձագիտական հետազոտությունների կատարմանը, երբ հետազոտության արդյունքները ֆիքսվում են փորձագետի եզրակացության հավելվածում՝ ֆոտոաղյուսակում: Ավելին՝ փորձագիտական հետազոտման ընթացքի և արդյունքների շարադրումը նպատակ ունի փորձաքննությունն նշանակված անձին հնարավորություն ընձեռել՝ համոզվելու հետազոտման մեթոդիկայի ամբողջականության ու գիտական հիմնավորվածության, դրա կիրառման ստույգության մեջ²:

Տեղագնության ժամանակ քննիչի հիմնական խնդիրներից է ճշգրիտ և սպառիչ ձևով ամրագրել դեպքի տեղի իրադրությունը, որն արձանագրության մեջ նկարագրելու ձևով հնարավոր չէ:

Դեպքի տեղի լուսանկարման ժամանակ ցանկալի է, որպեսզի լուսանկարում ֆիքսված լինեն ոչ միայն այն տվյալները, որոնց նշանակությունը պարզ է զննու-

թյան ժամանակ, այլ նաև որոնց նշանակությունը կարող է պարզվել գործի հետագա քննության ընթացքում:

Դեպքի տեղը, որպես կանոն, լուսանկարվում է մի քանի կետերից: Հարկավոր է միևնույն ժամանակ ապահովել կապը բոլոր նկարների միջև: Այդ նպատակով յուրաքանչյուր լուսանկար պետք է պարունակի թեկուզ փոքր մի մաս այն տեղից, որն առկա է մյուս լուսանկարում: Բացի դրանից, հարկավոր է յուրաքանչյուր կետից կատարել մի քանի լուսանկարներ, տարբեր պահաժամերով:

Դեպքի տեղի մասին առավել լրիվ և համոզիչ պատկերացում կազմելու համար կիրառվում են կողմնորոշող, տեսածիրային, հանգուցային և դետալային լուսանկարման եղանակները, որոնք հաճախ դեպքի տեղի զննության ժամանակ կիրառվում են ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ տարբեր համադրություններով:

Դեպքի տեղի լուսանկարումը նպատակ է հետապնդում ամրագրել՝

1. դեպքի տեղը շրջապատող միջավայրով.
2. դեպքի տեղը բոլոր առանձնացնող առանձնահատկություններով:

Այն անհրաժեշտ է, որպեսզի բացահայտվի դեպքի տեղի տեղադրությունը, ինչպես է այն վերագրվում շրջապատող միջավայրին, ինչպես նաև որպեսզի պատկերացում կազմվի գտնվող վայրի, նրա յուրահատկությունների (առանձին առարկաների և իրերի տեղադրությունը) բնորոշ հատկանիշները:

Առաջին դեպքում օգտագործվում է

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

Կրիմինալիստիկա

կողմնորոշող, իսկ մյուս դեպքերում՝ տեսածիրային, հանգուցային և դետալային լուսանկարում:

Կողմնորոշող ընդունված է անվանել այն լուսանկարումը, որը թույլ է տալիս պատկերել ոչ միայն դեպքի տեղը, այլև դեպքի տեղի հետ կապ ունեցող բոլոր առարկաները, որոնք հնարավորություն են տալիս պարզելու դեպքի տեղը շրջապատող միջավայրով, ինչպես նաև հարևան շինությունների հեռավորությունը, տարբեր առարկաները, տեղանքի ռեկտեֆը և որոնք դրա շնորհիվ դառնում են կողմնորոշող:

Օրինակ՝ խանութից կատարված գողության դեպքում, լուսանկարում խանութի կառույցի մոտակայքում կարող են պատկերվել հարևան կառույցները, որտեղից, ըստ հետքերի առաջացման մեխանիզմի, հանցագործը մուտք է գործել առևտրային կենտրոն կամ ճանապարհատրանսպորտային պատահարների քննության ընթացքում կողմնորոշող լուսանկարում ֆիքսվում է դեպքին հարող ճանապարհային մասը, երթևեկության նշանները, պարսպումը, մոտակա շինությունները և այլն:

Կողմնորոշող լուսանկարումը միշտ օգտագործվում է անկախ նրանից, թե դեպքի տեղը շինություն է, թե բաց տարածություն:

Այդ պատճառով էլ նշված եղանակը կարող է կիրառվել միայն բնական լուսավորության պայմաններում: Եթե դեպքի տեղի զննությունը կատարվում է գիշերը, ապա այդ դեպքում կողմնորոշող լուսանկարումն անհնարին է, ապա կարծում ենք՝ այն նպատակահարմար է կատարել ցերեկային ժամերին, բնական լուսավորության պայմաններում, որը լրիվ համապատասխանում է գիշերային ժամերին կատարված զննման կարգի լրացմանը:

Որպեսզի կողմնորոշող լուսանկարը համապատասխանի ներկայացվող պահանջներին, անհրաժեշտ է ճիշտ ընտրել նկարելու դիրքը: Վերջինս սովորաբար

լինում է դեպքի տեղից որոշակի հեռավորության վրա, սակայն հնարավորության դեպքում այդ տեղը պետք է տեղավորված լինի կադրի կենտրոնում: Որոշ դեպքերում կողմնորոշող լուսանկարը ստիպված են լինում կատարել որևէ բարձրությունից (տանիքից, պատշգամբից, բլուրից և այլն): Եթե տեղանքի մասը, որը ցանկալի է լուսանկարել, ունի մեծ չափեր, օգտագործվում է համայնապատկերային լուսանկարման եղանակը:

Հաճախ կողմնորոշող լուսանկարումը կատարվում է զննության նախնական փուլում, սակայն երբեմն զննվող վայրի և նրան շրջապատող միջավայրի առանձնահատկություններն ամբողջությամբ հնարավոր է լինում պարզաբանել միայն դեպքի տեղի զննության ավարտական փուլում:

Այս դեպքում կողմնորոշող լուսանկարումը նպատակահարմար է իրականացնել զննությունն ավարտելուց:

Տեսածիրային լուսանկարումն ամենատարածված լուսանկարման եղանակն է, քանի որ դեպքի տեղի լուսանկարումը նպատակ է հետապնդում պատկերել դեպքի տեղն իրեն բնորոշ բոլոր առանձնահատկություններով: Տեսածիրային լուսանկարումն օգտագործվում է դեպքի տեղը նրան շրջապատող միջավայրից առանձնացված լուսանկարման համար, ուղղված է պատկերելու բուն դեպքի տեղը:

Այս եղանակի մասին խոսելիս պետք է նկատի ունենալ, որ, կախված կոնկրետ իրադրությունից, լուսանկարումը կարող է իրականացվել ինչպես բաց տարածությունում, այնպես էլ շինությունում, ամենատարբեր պայմաններում: Ամեն դեպքում գոյություն ունեն կանոններ, որոնք պարտադիր են ցանկացած պայմաններում տեսածիրային լուսանկարման համար:

Հնարավորության դեպքում ֆոտոապարատը տեղադրվում է այնպիսի կետում և այնպիսի հեռավորության վրա, որտեղից երևում է դեպքի տեղն ամբողջ-

վին կամ հնարավորինս մեծ մասը: Դեպքի տեղի իրադրությունն ամբողջական ֆիքսելու համար հաճախ հարկ է լինում կատարել տեսածիրային մի քանի լուսանկարներ: Եթե իրադրության ինչ-որ առարկա՝ գլխավոր օբյեկտը (դիակ, հրդեհի աղբյուր, կոտրած պահարան), որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում, ապա այն պետք է ֆիքսվի իրեն շրջապատող առարկաների խմբով և ցանկալի է՝ տարբեր կողմերից:

Դեպքի տեղի տեսածիրային լուսանկարում ունի որոշակի առանձնահատկություններ: Քանի որ զննման վայրի առանձնահատկությունները, որպես կանոն, պայմանավորվում են ոչ միայն առանձնահատկ օբյեկտների առկայությամբ, այլև միմյանց նկատմամբ տեղադրվածությամբ, տեղանքի տեսածիրային լուսանկարումը նպատակահարմար է իրականացնել վերին կետերից, որոնք բացառում են, այսպես կոչված, մութ գոտիները, որոնք կարող են առաջանալ մարդու հասակի բարձրությամբ լուսանկարելիս: Սովորաբար դեպքի տեղի հատկանշական դետալները ցանկալի է պատկերել մի քանի անգամ, առնվազն երկու լուսանկարում: Դա հնարավորություն է տալիս կապ հաստատել նկարների փոխադարձ տեղադրվածության մասին:

Հնարավոր է տեղանքի տեսածիրային լուսանկարման երկու տարբերակ՝

1. դեպքի տեղի պատկերումը եզրից.
2. լուսանկարումը կատարվում է կենտրոնից դեպի ծայրամաս:

Տարբերակի ընտրությունը որոշվում է լուսանկարում կոնկրետ պայմաններով:

Տեսածիրային լուսանկարումը կառույցներում, հատկապես նեղ տեղերում, օրինակ՝ փոքր սենյակներում որոշակի դժվարություն է ներկայացնում: Այս դեպքում խոշորամասշտաբ օբյեկտիվի օգտագործումը ոչ միշտ է իրեն արդարացնում, քանի որ մոտ տարածություններից կատարված լուսանկարման ժամանակ առաջանում են աղավաղումներ: Առավել

արդյունավետ լինում են իրադրության շրջանաձև համայնապատկերումը և տպավորումը մուտքի, հակառակ կողմից և կողքերից: Լուսանկարումը կատարվում է լուսանկարողի հասակին համապատասխան:

Հանգուցային լուսանկարումը նպատակաուղղված է դեպքի տեղի իրադրության առավել կարևոր հատվածի և առարկաների պատկերման առավել խոշոր չափերով, քան նրանք կատարվում են տեսածիրային լուսանկարմամբ (դիակի գտնվելու վայրի լուսանկարումը, ջարդված հետքերի գտնվելու վայրը և այլն): Դրա հետ մեկտեղ լուսանկարման օբյեկտները ֆիքսվում են շառանձնացված, այլ դեպքի տեղում տեղադրվածության ֆոնի վրա, մյուս առարկաների շարքում, որոնք կողմնորոշող դեր են ունենում, եթե զննվող վայրն արդեն ֆիքսված է տեսածիրային լուսանկարմամբ: Հանգուցային լուսանկարումը ևս նպատակահարմար է իրականացնել մի քանի կետերից:

Դետալային լուսանկարումը հանցագործության առանձին հետքերի, հանցագործության գործիքների, ոչ մեծ առարկաների լուսանկարումն է խոշոր պլանով: Այն կարող է կատարվել ինչպես դեպքի տեղում, այնպես էլ լաբորատոր պայմաններում³:

Նկարահանումը պետք է կատարել այնպես, որ լուսանկարի վրա հնարավոր լինի ցույց տալ օբյեկտի հատկանիշներն ու հատկությունները (օրինակ՝ մատնադրոշմի գծանախշերը, ներբանի վրա եղած դրոշմանախշերը, անվաղողի մաշվածությունը՝ արտահայտված նրա թողած հետքերում և այլն):

Դետալային լուսանկարները կատարվում են մասշտաբային լուսանկարման կանոններով:

Մանր հետքերը և առարկաները լուսանկարվում են խոշորամասշտաբ և մասշտաբային լուսանկարման կանոններով:

Կողմնորոշող լուսանկարումն օգտա-

Կրիմինալիստիկա

գործվում է այն դեպքերում, երբ դեպքի տեղը շրջապատող միջավայրը կարող է գործի համար նշանակություն ունենալ: Տեսաձիրային լուսանկարումը նպատակահարմար է բոլոր դեպքերում, իսկ հանգուցային և դետալային լուսանկարումը՝ դեպքի տեղի առավել կարևոր մասերի, ինչպես նաև հետքերի և առարկաների՝ իրեղեն ապացույցների ֆիքսման համար:

Ինչպես արդարացիորեն նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ կողմորոշող և տեսաձիրային լուսանկարումը, որպես կանոն, կիրառվում է դեպքի տեղի զննության սկզբնական փուլում, իսկ հանգուցային և դետալային լուսանկարումը՝ դեպքի տեղի զննության ընթացքում, երբ որոշակի պատկերացում է լինում կատարված դեպքի մասին և պարզաբանված է լինում առարկաների, հետքերի նշանակությունը⁴:

Նշենք, որ տարբեր քրեական գործերով դեպքի տեղի լուսանկարման տեսաձիրային, հանգուցային և դետալային եղանակներն ունեն որոշակի առանձնահատկություններ: Մասնավորապես.

Գողության գործերով դեպքի տեղի զննության ժամանակ տեսաձիրային լուսանկարմամբ անհրաժեշտ է պատկերել պահեստարանը, արտադրամասը, սենյակը՝ այնտեղ գտնվող հետքերով և առարկաներով: Հանգուցային լուսանկարման կանոններով լուսանկարվում են պատի բացվածքը, հատակը կամ առաստաղը, դռների փականները, պատուհանները, իսկ դետալային լուսանկարման միջոցով՝ ջարդող գործիքների հետքերը, կոտրած արգելքների վրա:

Սպանության գործերով տեսաձիրային լուսանկարումն օգտագործվում է այն վայրի պատկերման համար, որտեղ կատարվել է հանցագործությունը կամ հայտնաբերվել է դիակը՝ շրջապատող բոլոր առարկաներով: Հանգուցային լուսանկարման միջոցով լուսանկարվում է դիակի գտնվելու վայրը, իսկ դետալային լուսանկարման միջոցով՝ հանցագործու-

թյան գործիքը, արյան հետքերը, հանցագործի հետքերը:

Հրդեհների կամ հրկիզման գործերով քննության ժամանակ տեսաձիրային լուսանկարման միջոցով լուսանկարում են հրդեհատեղը, հանգուցային լուսանկարմամբ՝ հրդեհի աղբյուրը (վայրը, որտեղից սկսվել է հրդեհը), իսկ դետալային լուսանկարման միջոցով՝ այրված առարկաների մնացորդները և հանցագործի հետքերը:

Ճանապարհատրանսպորտային պատահարների գործերով տեսաձիրային լուսանկարում կատարվում է լուսանկարել ճանապարհի այն հատվածը, որը կապված է պատահարի, տրանսպորտային միջոցների հետ, հանգուցային լուսանկարում՝ վնասված տրանսպորտային միջոցները և դիակը, եթե առկա է, իսկ դետալային լուսանկարում՝ տրանսպորտային միջոցների վնասված հատվածները:

Լուսանկարումը բաց տարածությունում կատարվում է, որպես կանոն, ցերեկային ժամերին, բնական լուսավորությամբ: Նպատակահարմար է լուսանկարել, երբ առարկաները լուսավորված են թույլ ցրված լույսով: Եթե դեպքի տեղը գետի ափ է, լիճ, ծով: Խորհուրդ է տրվում լուսանկարում կատարել դեղին լուսագտիչով:

Չմռանը լուսանկարումը պետք է կատարել դեղին կամ նարնջագույն լուսագտիչով կամ արևային բլենդայով:

Շինությունում լուսանկարումը կատարվում է բնական, արհեստական և կոմբինացված լուսավորությամբ: Մակայն բնականոն լուսավորությունը կարող է չունենալ բավականին ուժ և անհավասար տարածվել:

Եթե շինությունն իր չափերով շատ փոքր է, այդ դեպքերում, որպեսզի կադրում տեղավորվի շինության առավել մեծ մասը, ապարատը պետք է տեղադրել որքան հնարավոր է պատին մոտ, որտեղից պետք է կատարվի լուսանկարումը: Այս դեպքում ուղղության կորուկությունը

(շեշտակիությունը) իրականացվում է հետաքննության սանդղակով:

Ամառային եղանակին նեղ շինությունները կարելի է լուսանկարել դրսից, բաց պատուհանից: Նեղ տարածությունները լուսանկարելու համար շատ հարմար են լայն անկյուն օբյեկտիվները, որոնք ունեն պատկերման մեծ անկյուն: Նեղ տարածությունները նպատակահարմար է լուսանկարել համայնապատկերային լուսանկարման կանոններով (զժային համայնապատկերման եղանակով):

Մեծաքանակ առարկաների դեպքում, դեպքի տեղի լուսանկարման համար ցանկալի է օգտվել ստերեոսկոպիկ լուսանկարչության հնարավորություններից:

Կոմբինացված լուսավորության օգտագործման դեպքում լույսի հիմնական աղբյուրը ցերեկային լույսն է, իսկ արհեստականից օգտվում են մութ վայրերում:

Հաճախ շինությունը լուսավորում է լույսի թույլ տարածմամբ, որը թափանցում է այլ շինությունից կամ դրսից: Եթե ունեցած լույսի աղբյուրն ուժեղ չէ, ապա պետք է լուսանկարել երկար պահածամերով՝ 3 – 5 րոպե հաճախականությամբ: Ոչ բավարար չափով լույսի աղբյուրների դեպքում կարելի է ստեղծել «թափառող լույս»: Այս եղանակը պայմանավորվում է նրանով, որ լուսանկարման ժամանակ լույսը տեղափոխում են մի օբյեկտից մյուսի վրա: Այսպիսով, աստիճանաբար լուսավորվում է ամբողջ օբյեկտը: Կիսամութ շինությունը (օրինակ՝ միջանցք, որտեղ շատ թույլ լույս է թափանցում դռան ապակուց) կարելի է լուսանկարել առանց որևէ լուսավորող միջոցների: Կիսամութ շինություններում առանց լուսավորման լուսանկարումը պահանջում է երկար պահածամ՝ 10-15 րոպե:

Եթե դեպքի տեղում հայտնաբերվում է դիակի, ապա դրա լուսանկարման համար ևս կիրառվում են տարբեր լուսանկարչական հնարքներ:

Դիակի լուսանկարման խնդիրն է

պատկերել՝

- դիակի տեղադրությունը շրջապատող միջավայրի նկատմամբ.

- դիակի դիրքը և հագուստի վիճակը.

- դիակի և հագուստի վրա առկա վնասվածքները և տարբեր հետքերը.

- դիակի արտաքին նշանները, եթե նրա ինքնությունը հայտնի չէ:

Թվարկված խնդիրներին համապատասխան դիակը լուսանկարվում է՝

1. շրջապատող միջավայրի ընդգրկմամբ.

2. շրջապատող միջավայրից առանձնացված.

3. խոշորամասշտաբ (դիակի մարմնի որոշ մասեր) ճանաչման լուսանկարման կանոններով:

Այս դեպքում լուսանկարման հնարավոր տեսակներն են՝ տեսաձիրային, հանգուցային և դետալային:

Տեսաձիրային լուսանկարման ժամանակ ֆիքսում են դիակի հայտնաբերման վայրը: Հանգուցային լուսանկարումը բացահայտում է դիակի տեղադրվածության առանձնահատկությունները, նրա դիրքը, արտաքին հատկանիշները: Դետալային լուսանկարումը ֆիքսում է հագուստի առանձին դետալները, մարմնի վրա առկա նշանները, հասցված վնասվածքների ձևերը և այլն:

Նախ՝ դիակը լուսանկարվում է այն դիրքով, ինչ դիրքով այն գտնվում է զննության ժամանակ: Կախված դեպքի տեղի հանգամանքներից, որտեղ հայտնաբերվել է դիակը, լուսանկարը կատարվում է վերևից, որն առավել ճշգրիտ է ցույց տալիս դիակի դիրքը, կամ կողքից՝ 2 հակադիր կողմից: Խորհուրդ չի տրվում դիակը լուսանկարել ոտքերի և գլխի կողմից, քանի որ այն հանգեցնում է զգալի խեղաթյուրման: Եթե դիակը դիմակավորված է ինչ-որ առարկայով (ճյուղերով, հագուստով, ծոցտով և այլն), ապա սկզբում դիակը պետք է լուսանկարել դիակը ծածկող առարկաներով: Դրանից հետո պետք է հեռացնել այդ առարկաները և լուսանկարել դիակը:

Կրիմինալիստիկա

Արտաշիրման դեպքում դիակը լուսանկարվում է շրջապատող միջավայրից առանձնացված: Խոշոր մասշտաբով լուսանկարվում են առանձին մասեր, իսկ երբեմն էլ օգտագործվում են ճանաչման լուսանկարման կանոնները:

Դիակի լուսանկարումը շրջապատող միջավայրի ընդգրկմամբ կատարվում է պատկերելու նրա տեղադրությունը նրա և դեպքի տեղի առանձին դետալների նկատմամբ: Այդպիսի դետալներ կարող են լինել, օրինակ, մահճակալը, հատակի մասը կամ տարածքի մասը, բաց տարածությունը, որտեղ գտնվում է դիակը, դիակին մոտ գտնվող հետքեր, առարկաներ՝ իրեղեն ապացույցներ: Լուսանկարների քանակը կախված է միջավայրի բնույթից և դեպքի տեղի չափսերից:

Դիակը շրջապատող միջավայրի ընդգրկմամբ լուսանկարում են սովորաբար մեկ, երկու կամ չորս կողմերից: Դիակը չորս կողմից լուսանկարման դեպքում ֆոտոապարատի դիրքերը տեղադրում են հակադիր անկյուններում՝ ենթադրյալ ուղղանկյան, որում իբրև թե գտնվում է դիակը:

Դիակի լուսանկարումը ձյան վրա կամ ջրի մոտ ցանկալի է դեղին կամ նարնջագույն լուսագույնի օգտագործմամբ: Այն հնարավորություն է տալիս ստանալ ավելի պարզ լուսանկար և երևան հանել ձյան վրայի հետքերը, որոնք գտնվում են դիակի մոտ: Լուսանկարի որակը բարձրանում է գույնի հաշվին, որը կլանում է լույսի մանուշակագույն, կապույտ և երկնագույն ճառագայթները, որոնք մեծ քանակությամբ անդրադառնում են ջրից և ձյունից:

Դիակի լուսանկարումը շրջապատող միջավայրից առանձնացված ապահովում է ամբողջ դիակի պատկերումը խոշոր պլանով, ընդ որում՝ ֆիքսվում է դիակի դիրքը, ինչպես նաև տեղադրությունը և հագուստի վիճակը:

Լուսանկարման ժամանակ անհրաժեշտ է ապահովել, որ դիակի պատկերը լինի խոշոր և միևնույն ժամանակ առանց

խիստ մութ վայրի: Խորհուրդ է տրվում երկկողմանի լուսավորություն՝ նուրբ՝ վերևից տարածված և ավելի ուժեղ՝ կողքից:

Խորհուրդ է տրվում դիակը լուսանկարել երկու հակադիր կողմերից, որի դեպքում ֆոտոապարատի դիրքն առավել հարմար է, երբ օբյեկտիվի օպտիկական առանցքն ուղղահայաց է դիակի միջին գծին: Այն դեպքերում, երբ կախված դեպքի տեղի պայմաններից դա անհնար է, դիակը լուսանկարում են ոտքերի կամ գլխի կողմից: Այն դեպքերում, երբ ցանկալի է մեկ լուսանկարում տպավորել ամբողջ դիակն ավելի խոշոր, քան թույլ է տալիս կադրը, նաև այն դեպքերում, երբ շինության չափսերը հնարավորություն չեն տալիս դիակից հեռանալ այնպիսի հեռավորության, որ պատկերը տեղավորվի կադրում, դիակը լուսանկարվում է համայնապատկերային եղանակով:

Դիակները, որոնք գտնվում են *նստած դիրքում*, հարկավոր է հնարավորության դեպքում լուսանկարել չորս կողմից: Դիակները, որոնք գտնվում են *կախված վիճակում*, խորհուրդ է տրվում լուսանկարել երկու անգամ՝ առջևից և հետևից: *Մասնատված* դիակ հայտնաբերելու դեպքում նրա մարմնի մասերը պետք է լուսանկարել հայտնաբերման վայրում սկզբնական տեսքով, այնուհետև պետք է լուսանկարել յուրաքանչյուր մասն առանձին: Բացի դրանից, ցանկալի է հավաքել բոլոր մասերը մեկ ընդհանուր լուսանկարում և կատարել դիակի լուսանկարում հավաքված մասերով: *Այրված դիակների* լուսանկարման դեպքում խորհուրդ է տրվում կիրառել ուժեղ լուսավորում: Հակառակ դեպքում դիակի պատկերը լուսանկարում կարող է լինել շատ մուգ, առանց մանրամասների:

Դիակի մարմնի առանձին մասերի խոշորամասշտաբ լուսանկարումը կիրառվում է պատկերելու համար նրանց տեղադրությունը, ինչպես նաև դիակի մարմնի այն մասերի ֆիքսումը, որոնք ու-

նեն բնութագրական առանձնահատկություններ (վերքեր, քերծվածքներ, արյունահոս վերքեր, դիակային բծեր, հագուստի վնասվածք և այլն):

Գիակի մարմնի վնասվածքները և դիակային երևույթների նախանշանները (դիակային բծեր, քայքայման նշաններ) լուսանկարում են իրենց սկզբնական տեսքով, առանց կեղտը հեռացնելու:

Վնասվածքները և դիակային երևույթների նշանները պետք է լուսանկարել այնպես, որ լուսանկարը հստակ պատկերացում տա նրանց տեղակայման, ձևի և բնութագրական առանձնահատկությունների մասին: Այն նպատակահարմար է լուսանկարել երկու մասշտաբով՝ նկարների մի մասում հարկավոր է գլխավորապես ցույց տալ վնասվածքների և դիակային երևույթների, նշանների տեղավորվածությունը, իսկ մյուսում՝ ձևը, չափը և բնութագրական հատկանիշները: Լուսանկարումն անհրաժեշտ է կատարել չափողական լուսանկարման կանոններով, միլիմետրական մասշտաբով:

Հրազենից առաջացած բաց վնասվածքների հայտնաբերման դեպքում խորհուրդ է տրվում լուսանկարել ինչպես մուտքի, այնպես էլ ելքի անցքերը: Հարկավոր է ապահովել, որպեսզի մուտքի

անցքի լուսանկարում երևան հրազենի օգտագործման շարժվող ուժի հետքերը (շփման գոտի, այրվածքը): Նշված հետքերը նպատակահարմար է լուսանկարել կողային լուսավորության միջոցով:

Գիակի հագուստի վրայի վնասվածքների լուսանկարումը նպատակահարմար է կատարել դիակը մերկացնելուց հետո: Որպեսզի լուսանկարում հստակ պատկերվի կտրվածքների ծայրերը, հագուստի կտորի հակառակ կողմին պետք է դրվի սպիտակ գույնի թուղթ կամ կտոր, եթե հագուստը մուգ է, և սև թուղթ կամ կտոր, եթե հագուստը բաց է:

Հագուստի վրայի հրազենից առաջացած վնասվածքի լուսանկարում պարտադիր պետք է պատկերել կրակոցի ուժից առաջացած հետքերը: Եթե հագուստի կտորը բաց գույն է, ապա այդ հետքերի լուսանկարումը դժվարություն չի ներկայացնում: Մուգ կտորի վրայից հետքերն ի հայտ բերելու համար պետք է փորձել օգտագործել հնարավոր տարբերությունները, հագուստի կտորի որակի անդրադարձող ընդունակությունը և նրան հարադրված մասերը: Դրա համար լույսն ուղղում են լուսանկարվող մասին ուղիղ անկյանը մոտ անկյան տակ:

1. **Օհանյան Լ. Պ.** Կրիմինալիստիկա, 2-րդ հրատարակություն, Երևան, 2010, ԵՊՀ հրատարակչություն, էջ 193:

2. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Դատական փորձաքննությունների արդի հիմնախնդիրները, Երևան, 2007, ԵՊՀ հրատարակչություն, էջ 118:

3. **Օհանյան Լ. Պ.** Կրիմինալիստիկա, 2-րդ հրատարակություն, Երևան, 2010, ԵՊՀ հրատարակչություն, էջ 208:

4. Криминалистика. Учебник для вузов, 2-е издание, под ред. Р. С. Белкина, Москва, 2006, изд. НОРМА, с. 174.

Արտակ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության իրավական ապահովման վարչության իրավական փորձաքննությունների բաժնի տեսուչ, Ոստիկանության լեյտենանտ, իրավագիտության մագիստրոս

ԿԱՇԱՌՔԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կաշառքն ամենադժվար քննվող հանցագործություններից մեկն է: Դրա պատճառներն են՝

- այն հիմնականում իրականացվում է վկաների բացակայության պայմաններում.

- ինչպես գիտենք, ՀՀ քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է սահմանում այս հանցակազմի բոլոր մասնակիցների համար, այսինքն՝ ինչպես կաշառք տվողի, այնպես էլ կաշառք վերցնողի համար, ուստի վերջիններս հրաժարվում են վկայություն տալ, և իրենց մեջ ստեղծում են ներքին կապ, այսինքն՝ փորձում են ընդհանուր ջանքերով քողարկել այս հանցագործությունը.

- քիչ չեն դեպքերը, երբ կաշառք է տրվում այնպիսի գործողության համար, որը դուրս չի գալիս օրենքի սահմաններից: Այս պարագայում կաշառք տալու կամ վերցնելու փաստի ապացուցումը դժվարանում է, քանի որ բացակայում են (հիմնականում փաստաթղթերում) ապօրինի գործունեության հետքերը, իսկ օրինական գործողությունները, իհարկե, ոչ միշտ են վկայում հանցագործության կատարման մասին.

- հաճախ կաշառքի հանցակազմի սուբյեկտները կապված են լինում պետական, տեղական ինքնակառավարման և այլ անձանց ու սեփականության հետ, ովքեր կատարում են տնտեսական հանցագործություններ, և մերկացնել այս ամուր քողարկում ունեցող և պրոֆեսիոնալ խմբերին շատ դժվար է.

- համեմատած մյուս հանցագործությունների հետ՝ կաշառքի քննության դեպ-

քում ապացույցների քանակը շատ ավելի քիչ է, հաճախ մեղադրանքը հիմնվում է անուղղակի ապացույցների վրա, որոնց գնահատումն իրենից մեծ դժվարություն է ներկայացնում:

Վերջին ժամանակներս փոխվել է կաշառքի քանակը, այսինքն՝ հիմա կաշառքի առարկան ավելի մեծ է, ներկայումս շատ ավելի մեծ գումարներ է տրվում որպես կաշառք, քան նախկինում. փոխվել է կաշառքի առարկան: Կաշառք տրվում է ոչ միայն դրամով, այլև արժեթղթերով, ծառայություններով, կահույքով, մեքենաներով, թանկարժեք նվերներով և այլն:

Ընդհանուր առմամբ, պետք է հաշվի առնել այս հանցագործության առանձնահատկությունները, որպեսզի կարողանալ արդյունավետ վերլուծել ու բացահայտել այն:

Այս հանցագործությունների խմբի վտանգավորությունն այն է, որ ուղղված են պաշտոնատար անձանց ապօրինի վարձատրությանը, որն օբյեկտիվորեն տանում է պետական ապարատի քայքայմանը, նպաստում է այս ոլորտում կոռուպցիայի զարգացմանը և ավելի է նվաստացնում առանց այդ էլ ոչ բարձր վստահությունը պետական ապարատի նկատմամբ:

Կաշառքի հանցակազմն իրականացվում է հենց պաշտոնատար անձի կողմից և ևս երկու հանցագործություն (կաշառք տալը և կաշառքի միջնորդությունը), որոնց կատարողները պարտադիր չէ, որ լինեն պաշտոնատար անձինք, հիմնականում այդպես էլ լինում է, բայց վերցնելով կաշառքը կամ միջնորդելով՝ ապահովում են

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՂԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

համապատասխան համակցությունը:

Վերը նշված հանցագործությունների խումբն, ընդհանուր առմամբ, կանվանենք կաշառք: Վերջինս հանդիսանում է կրիմինալիստիկական ուսումնասիրման և քննության առարկա:

Այս հանցավոր գործնությունն իր մեջ ընդգրկում է պաշտոնատար անձի կողմից անձամբ կամ միջնորդի կողմից անօրինական վարձատրություն վերցնելը (նյութական արժեքներ, ծառայություններ, արժեթղթեր և այլն), որևէ ծառայողական գործունեություն կամ անգործություն դրսևորելու կաշառատուի հաշվին կամ այլ վարքագիծ (հովանավորչություն, թողտվություն և այլն) իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով կաշառատուի օգտին:

Այս հանցագործությունը շատ տարածված է, այն հիմնականում կատարվում է գրեթե բոլոր ծառայողական օղակներում, հատկապես կապված տարբեր տեսակի թույլտվություններ տալու, որոշակի իրավունքներ ստանալու, հաստատելու, տարբեր փաստաթղթեր վերցնելու կամ հաստատելու, դրանք կազմելու, ապրանքներ բաց թողնելու և այլնի հետ: Կաշառքի հանցակազմը նույնիսկ տարածում ունի տարբեր նախարարություններում, հարկային, մաքսային մարմիններում, տարբեր կազմակերպություններում, իրավապահ մարմիններում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և այլն: Այս հանցագործության կրիմինալիստիկական տիպային առանձնահատկությունների իմացությունը և դրանց ճիշտ օգտագործումը քննության ժամանակ (հատկապես տաք հետքերով գործողության) ունեն հատուկ նշանակություն. դա կապված է կաշառքի քննության բարդության և դժվարության հետ: Քննության հետ կապված վերը նշված դժվարությունները կապված են մի շարք իրավիճակների հետ: Նախ՝ բոլոր մասնակիցները՝ կաշառք տվողը, կաշառք վերցնողը, կաշառքի միջնորդը ձգտում են մանրակրկիտ թաքցնել իրենց կատարած հանցագործության հետքերը, քանի որ դրա բացահայտման դեպքում բոլորին քրեական պատաս-

խանատվություն է սպասվում: Միջնորդի առկայության դեպքում հաճախ տվողը նույնիսկ տեղյակ չի լինում, թե ով է կաշառք վերցնողը: Այս դեպքում հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում կաշառքի սուբյեկտների կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող վարքը: Մասնավորապես՝ որոշակի երևույթների ի հայտ գալը, որոնք վկայում են, որ ոչ գործնական, հատուկ կապ կամ հարաբերություններ են առաջանում, օրինակ, միևնույն օղակի ղեկավարի ու ենթակայի կամ ասենք՝ կոնկրետ պաշտոնատար անձի և որևէ քաղաքացու միջև, որոնք փորձում են վերջիններիս օգտին որոշակի գործողություններ անել: Միաժամանակ պետք է ուշադրություն դարձնել տեղեկությունների, որոնք վկայում են հանցագործի կողմից որևէ հանցավոր գործողության կամ անգործության դրսևորման մասին: Հենց այս տեղեկությունն է հաճախ օգնում պարզել, թե որտեղ և ինչ միջոցով փնտրել կաշառքի մասին անհրաժեշտ տեղեկություններ:

Կաշառքի առարկա սովորաբար հանդիսանում են յուրաքանչյուր նյութական արժեք կամ նյութական ծառայություն, որն իրենից ներկայացնում է որևէ նյութական օգուտ այն վերցնողի համար:

Կաշառքի առարկայի առանձնահատկությունների իմացությունը թույլ է տալիս բացահայտել այս հանցագործության մեխանիզմը (կաշառքի սուբյեկտների հատուկ կապերը, նախնական պայմանավորվածությունները, ինչպես նաև շորթումը) և այն կատարելու միջոցները:

Կրիմինալիստիկական տեսանկյունից կաշառքի հանցակազմի կատարումը, դրա կատարման առանձնահատկություններից ելնելով, կարող է բաժանվել մի շարք տեսակների, կախված՝

- կաշառքի առարկայի փոխանցման.
- կաշառք վերցնողի կողմից կաշառք տվողի վրա որոշակի ճնշում գործադրելու.
- մի խումբ անձանց հետ նախնական համաձայնության և այլ հանգամանքներից:

Առաջին հիմքով հաճախ առանձնացնում են կաշառք տալու երկու հիմնական

Կրիմինալիստիկա

միջոց՝

- միջնորդի միջոցով.

- առանց միջնորդի:

Երկրորդ հիմքով առանձնացնում են կաշառք տալու հետևյալ միջոցները՝

- շորթմամբ.

- առանց շորթման:

Երրորդ հիմքով կարելի է առանձնացնել՝

- կաշառք տվողի օգտին անօրինական գործողություններ (անգործություն) կատարելու համար.

- կաշառք տվողի օգտին օրինական գործողություններ (անգործություն) կատարելու համար:

Չորրորդ հիմքով առանձնացվում է՝

- կոնկրետ անձի հետ նախնական համաձայնությամբ կաշառք վերցնելը.

- նախնական համաձայնությամբ տարբեր կաշառքներ վերցնելը չկոնկրետացված անձանց շրջանակից որոշակի ժամանակահատվածում:

Այս առանձնահատկությունները հաշվի առնելով՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ կաշառքի քննության դեպքում հնարավորություն է տրվում ավելի ճիշտ պարզաբանել և բացահայտել, թե որտեղ պետք է փնտրել քննվող հանցագործության համար անհրաժեշտ տեղեկությունները:

Կաշառքը հիմնականում տարածված է այն կազմակերպություններում, որտեղ տիրում է անկանոնություն, թույլ է ղեկավար ասպարատը, բացակայում է ադմինիստրացիայի կողմից հսկողությունը: Հանցագործությանը նպաստող մթնոլորտի առանձնահատկությունների իմացությունը թույլ է տալիս ճիշտ գնահատել հանցագործության առանձնահատկությունները և պարզել այդ հանցագործության պատճառներն ու պայմանները:

Ներկայումս հաճախ են հանդիպում դեպքեր, երբ քննարկվող հանցագործության մասնակիցները հանցավոր կապ են ստեղծում միմյանց հետ: Դրանք այն անձինք են, որոնք իրենց գումարները ձեռք են բերել անօրինական ճանապարհներով և պաշտոնատար անձինք: Այս տեսակ հանցագործությունների համար իրենց

կրիմինալիստիկական բնութագրի ինքնուրույն մասնիկ կարող են լինել կայուն և բավականին կազմակերպված խումբը, որ երկար ժամանակ ծավալել է իր գործունեությունը: Այս դեպքերում մեծ կրիմինալիստիկական նշանակություն են ձեռք բերում տեղեկություններն այդ խմբի քանակության, նրանց կապերի, մասնակիցների հանցավոր համաձայնությունների, դերերի բաշխման մասին: Կաշառքը հաճախ կապված է լինում այլ հանցագործությունների հետ (գողություն, հարկերից խուսափում, խարդախություն և այլն), ինչպես նաև կազմակերպված խմբերի գործունեության հետ: Դրա համար նմանատիպ գործերի մասին տեղեկություններին կրիմինալիստիկական գնահատական տալիս պետք է ուշադրություն դարձնել, թե արդյոք չկան այն առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ են սույն հանցակազմին: Սա չափազանց անհրաժեշտ է, որպեսզի բացահայտվի իրավախախտների ինչպես անմիջական, այնպես էլ հեռավոր նպատակները և դիտավորությունները, ինչպես նաև հանցագործության բոլոր էպիզոդների բացահայտումը և պրոֆիլակտիկ միջոցառումների անցկացումը: Կաշառքի կրիմինալիստիկական առանձնահատկություններն ազդում են նաև իրավիճակների այն շրջանակի վրա, որոնք ենթակա են բացահայտման գործի քննության ընթացքում:

Առաջին խումբ տեղեկությունները վերաբերում են կաշառքի առարկայի փոխանցման փաստի պարզաբանմանը (ժամանակը, վայրը, միջոցը, շորթման առկայությունը կամ բացակայությունը, կաշառքի առարկայի բնույթը, նրա առարկայի առանձնահատկությունները և այլն):

Երկրորդ խումբ տեղեկությունները վերաբերում են կաշառք վերցնող պաշտոնատար անձի վարքին՝ կապված դրա դիմաց որոշակի գործողությունների կատարման հետ:

Երրորդ խումբը վերաբերում է այն տեղեկությունների բացահայտմանը, որոնցով վեր են հանվում հանցագործության մասնակիցները, նրանց պատասխանատ-

վության բնույթի և աստիճանի վրա ազդող իրավիճակները:

Չորրորդ խումբը կաշառքին նպաստող պատճառների մասին տեղեկություններն են:

Կաշառքի քննության սկզբնական փուլի համար բնութագրական են հետևյալ քննչական գործողությունները՝

- հաղորդում տվողի հարցաքննություն.
- հանցավորի ձերբակալումը հանցավոր գործունեության պահին.
- կաշառք վերցնողի, ինչպես նաև կաշառք տվողի և կաշառքի միջնորդի խուզարկությունը.
- կաշառք տվողի և կաշառք վերցնողի փաստաթղթերի ստուգումը, անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանց վերցնումը.
- կաշառքի առարկայի զննությունը.
- դեպքի վայրի զննությունը.
- կասկածյալի հարցաքննությունը:

Կաշառքի մասին հաղորդում տվողներ կարող են լինել կաշառք տվողը, ումից կաշառք են շորթել և վերջինս որոշել է այդ մասին հաղորդել իրավապահ մարմիններին, պաշտոնատար անձինք, որոնց կաշառք են առաջարկել, ինչպես նաև այն քաղաքացիները, որոնք իրագել են կաշառքի մասին: Հանցագործության մասնակից չհանդիսացող հաղորդում տվող անձից պարզաբանվում է հանցագործության մասին նրան հայտնի բոլոր տեղեկությունները: Եթե հաղորդում տվող անձը հանդիսանում է նաև հանցագործության ակամատես, ապա նրանից պարզվում է՝ երբ, որտեղ և ում ներկայությամբ է կատարվել հանցագործությունը, որոնք են հանցագործության մասնակիցների գործողությունները կաշառք տալուց առաջ և հետո: Կաշառք վերցնողի ծառայողական գործողության մասին իրագել հարցաքննվողից պետք է կոնկրետ պարզել պաշտոնատար անձի այս կամ այն ծառայողական գործողության ընթացքը, որի համար նրան տրվել է կաշառք, կամ կաշառք է շորթվել, այն կոնկրետ գործողությունների շրջանակը, որոնք կատարվել են կաշառք վերցնելու մեջ կասկածվող պաշտոնատար անձի կողմից, ինչպիսի փաստաթղթերում կարե-

լի է հայտնաբերել այդ գործողությունների կատարման կամ դրանից ձեռնպահ մնալու հետքերը կամ վկայում են այդ պաշտոնատար անձի հետաքրքրվածության մասին, արդյոք հարցաքննվողին հայտնի են հանցագործության վերաբերյալ այլ տեղեկություններ: Կաշառք տվողի հարցաքննության ընթացքում, որոնք կաշառքը տալուց հետո անմիջապես մեղայականով ներկայացել են իրավապահ մարմիններին, կամ այն անձինք, որոնցից կաշառք է շորթվել, մանրամասն բացահայտվում է կաշառք տալու բոլոր հանգամանքները: Հատկապես մանրամասն բացահայտման են ենթակա կաշառքի առարկային առնչվող հանգամանքները: Եթե որպես կաշառքի առարկա հանձնվել է դրամ, ապա պետք է պարզել հանձնված դրամի քանակը, ինչ դրամանիշեր են եղել, ինչ բնութագրական առանձնահատկություններ են ունեցել դրանք (թողարկման թիվը, մաշվածությունը, հետքեր և այլն): Եթե հնարավոր է, հաղորդում տվողից պետք է պարզել տրված դրամի համարանիշերը: Եթե կաշառքի առարկան որոշակի իր է, ապա պետք է պարզել վերջինիս հատկանիշները (անվանումը, վիճակը, ձևը, գույնը, չափսերը, ստեղծման հնությունը, թերությունները, համարանիշը, փաստաթղթերը և այլն): Եթե կաշառքի առարկան փաթեթավորված է եղել կտորով կամ թղթով, պետք է պարզել դրանց առանձնահատկությունները ու նաև՝ արդյոք դրանցից մնացել է կաշառք տվողի մոտ: Հետագայում դրանք կարող են օգտագործվել կրիմինալիստիկական փորձաքննությունների համար:

Մեծ նշանակություն ունի կաշառքի սուբյեկտների ձերբակալումը հանցագործության կատարման պահին: Այս դեպքում քննություն իրականացնող մարմինը հնարավորություն է ունենում առգրավել կաշառքի առարկան: Բացի դրանից, հանցագործության պահին ձերբակալվելուց հետո հանցագործները ստիպված են լինում ընդունել ոչ միայն այս հանցագործությունը, այլ նաև բացահայտում են իրենց կողմից կատարված այլ հանցա-

Կրիմինալիստիկա

գործությունները:

Շատ հաճախ հանցանք կատարողը հանցագործության պահին ձեռքակալվում է, երբ այդ մասին հաղորդում է տալիս այն անձը, ումից փորձել են կաշառք շորթել: Վերջինիցս ստացված հետևյալ տվյալներից, թե ինչ քանակի գումար է պահանջել պաշտոնատար անձը կամ ինչ բնույթի է եղել կաշառքի առարկա հանդիսացող իրը, ինչ վայրում պետք է տեղի ունենա այդ գործողությունը, երբ և ինչ միջոցով պետք է փոխանցվի կաշառքի առարկան, թույլ են տալիս կազմել հանցագործության պահին ձեռքակալելու պլան: Այս նախագծում պետք է նախատեսվեն միջոցներ, որոնցով պետք է ֆիքսվի կաշառքի առարկան: Եթե որպես կաշառքի առարկա հանդիսանում է դրամը, ապա դրանց մանրագնին ուսումնասիրումից և նկարագրությունից հետո (քանակը, նշանները, այդ թվում նաև համարանիշերը և այլն) համապատասխան արձանագրություններում ընդգծվում են դրանց բոլոր բնութագրական տվյալները:

Եթե ձեռքակալվածի անձնական խուզարկության արդյունքում հայտնաբերված դրամի համարանիշերը համընկնում են կաշառքի մասին հաղորդում տվողի նշած համարանիշերի հետ, ապա սա հանդիսանում է կաշառք վերցնողի հանցավոր գործունեության կարևոր ապացույց: Կաշառքի առարկան կարելի է ֆիքսել նաև այլ ձևերով, մասնավորապես՝ դրան կարելի է փաթեթավորել հատուկ դրա համար նախատեսված թղթերով կամ կտորներով, և այդ թղթից կամ կտորներով թողնել նաև կաշառք տվողին, որպեսզի հետագայում կրիմինալիստիկական մույնացման արդյունքում բացահայտվի կաշառքի առարկան:

Կաշառք շորթողին բացահայտելու համար հաճախ օգտագործվում են քիմիական թակարդներ և այլ միջոցներ: Այդ նպատակով կաշառքի առարկա ծառայող դրամը կամ իրը նախապես քիմիական մշակում է անցնում, ներկող նյութերով մշակվում է, որից հետո դրա վերաբերյալ կազմվում է համապատասխան արձա-

նագրություն, այնուհետև կաշառքի առարկան վերադարձվում է կաշառք տվողին, որպեսզի օգտագործվի ըստ նշանակության: Կաշառք վերցնողի կողմից առարկային դիպչելու արդյունքում՝ լինի ձեռքով կամ հագուստի տարբեր մասերով (թևքերը, գրպանները) առաջացնում են դրանց ներկվածություն: Դա շատ կայուն հետք է թողնում և հետագայում մեծ նշանակություն է ձեռք բերում քննության ժամանակ:

Մի շարք դեպքերում հնարավոր է ձեռքակալել կաշառքի հանցագործության սուբյեկտներին նաև առանց կաշառքի շորթման մասին հաղորդում ունենալու: Դա հնարավոր է այն դեպքերում, երբ նոր կատարվող հանցագործության կամ դրա նախապատրաստության մասին հայտնի է դառնում այլ աղբյուրներից: Այս դեպքում ձեռքակալումը պետք է իրականացվի առավելագույնս մանրագնին նախապատրաստված, տակտիկապես ճիշտ իրականացվի՝ արձանագրելով ընթացքը: Պետք է ընդգծել հանցագործության յուրաքանչյուր մասնակցի գործողությունը, քանի որ շատերը հետագայում բազմաբնույթ պատճառաբանություններով փորձում են գերծ մնալ պատասխանատվությունից:

Կաշառքի բացահայտման համար մեծ նշանակություն կարող են ունենալ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացրած մարմնի կողմից կատարված լուսանկարները, որոնցով ընդգծվում է կաշառք տվողի և կաշառք վերցնողի կամ միջնորդի հանդիպումը, կաշառքի առարկայի փոխանցման պահը և այլն:

Խուզարկություն մեծամասամբ կատարվում է կաշառքի առարկայի, ինչպես նաև կաշառքի առարկա հանդիսացող ու որոշակի գումարի, իրերի կամ նյութական այլ արժեքների մասին վկայող ձայնագրություններ, նամակներ, փաստաթղթերի հայտնաբերման նպատակով, ինչպես նաև այնպիսի առարկաներ, որոնք հաստատում են կաշառքի սուբյեկտների կապի մասին, նաև տվյալ պաշտոնատար անձի կողմից որևէ գործողության կամ անգործության կատարման փաստը, որի

համար ինքը ստացել է կաշառքը: Կախված քննվող գործի առանձնահատկություններից՝ իրականացվում է կասկածվող անձի անձնական խուզարկություն, բնակարանի, ինչպես նաև աշխատանքի վայրի խուզարկություն:

Խուզարկություն իրականացվում է կաշառք տվողի, կաշառք վերցնողի, կաշառքի միջնորդի նկատմամբ, եթե բավականին հիմքեր կան ենթադրելու, որ վերջիններիս մոտ կարող են լինել գործի համար նշանակություն ունեցող տարբեր առարկաներ, փաստաթղթեր և այլ արժեքներ: Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ կաշառքի առարկան արդեն փոխանցվել է, կաշառք տվողի կամ կաշառքի միջնորդի խուզարկությունը նույնպես անհրաժեշտ է, քանզի կարող են հայտնաբերվել տարբեր փաստաթղթեր, գրություններ, որոնք կվկայեն կաշառք վերցնողի հետ նրա կապի մասին: Որպես կանոն, անձնական խուզարկություն կատարվում է հանցագործության պահին ձեռքակալումից հետո: Կաշառքի առարկան հաճախ թաքցված է լինում գաղտնարաններում, տարբեր թղթերի, փաստաթղթերի մեջ և այլ տեղերում, ուստի խուզարկությունը պետք է կատարվի շատ մանրակրկիտ: Աշխատանքի վայրի խուզարկություն կատարվում է, որպեսզի հայտնաբերվի այնպիսի փաստաթղթեր, որոնք հաստատում են պաշտոնատար անձի կողմից կաշառք տվողի օգտին իր պաշտոնական դիրքից օգտվելով որոշակի գործողություններ կատարելու կամ ձեռնպահ մնալու փաստը: Աշխատանքի վայրի փաստաթղթերի գնումությունը և անհրաժեշտության դեպքում դրանց վերցնումն իրականացվում է կաշառք վերցնողի գործողությունների էությունը պարզելու նպատակով: Այս գնումությունն անհրաժեշտ է, որպեսզի բացահայտվի փաստաթղթերի վկայությունը.

- կաշառք վերցնողի կողմից անօրինական որոշակի գործողություններ կատարելու կամ դրանցից ձեռնպահ մնալու մասին.

- կաշառք վերցնողի կողմից օրինական գործողություններ կատարելու կամ

ձեռնպահ մնալու մասին.

- փաստաթղթերի մեջ սխալներ թույլ տալու մասին.

- փաստաթղթերի կեղծման մասին.

- կաշառքի գումարի քանակի մասին.

- կաշառքին նպաստող պայմանների մասին.

Չննություն անհրաժեշտ է իրականացնել քրեական գործ հարուցելուց անմիջապես հետո առանց հապաղելու, քանի որ հանցագործները հնարավոր է ձեռնարկեն միջոցներ իրենց հանցավոր գործունեության հետքերը թաքցնելու կամ ոչնչացնելու ուղղությամբ: Բոլոր այն փաստաթղթերը, որոնք կասկած են առաջացնում, ինչպես նաև այս կամ այն կերպ հաստատում են պաշտոնատար անձի կողմից որևէ գործողության կատարումը կամ դրանից ձեռնպահ մնալը, պետք է վերցվեն և ընդգրկվեն արձանագրության մեջ:

Կաշառք վերցնողի կողմից հանցավոր գործողությունը կատարելուց հետո կաշառք տվողին գումարը կարող է փոխանցվել տարբեր ձևերով: Քննություն կատարող մարմինը պարտավոր է մանրակրկիտ ուշադրություն դարձնել այդ փաստաթղթերին և ընդգրկել արձանագրության մեջ:

Դեպքի վայրի գնումությունն իրականացվում է, որպեսզի բացահայտվի հանցագործության կատարման միջավայրը, որտեղ տեղի է ունեցել հանցագործության մասնակիցների հանդիպումը, ինչպես նաև կաշառքի առարկայի փոխանցումը և որպեսզի հայտնաբերվեն այլ իրեղեն ապացույցներ, որոնք հաստատում են կաշառքի փաստը: Երբեմն շատ կարևոր է բացահայտել այն փաստը, որ կասկածյալներից որևէ մեկը եղել է հանցագործության վայրում, որը հետագայում կարող է ապացուցողական նշանակություն ունենալ: Այդ նպատակով քննիչը պետք է մանրակրկիտ փնտրի և ուսումնասիրի ձեռքերի, ոտքերի հետքեր, գննի յուրաքանչյուր հայտնաբերված առարկա (կոճակ, ծխախոտի մնացուկներ և այլն), որը կարող է պատկանել հանցագործության մասնակիցներից որևէ մեկին: Բացի դրանից,

Կրիմինալիստիկա

ղեպքի վայրում կարող են հայտնաբերվել զանազան թղթի կտորներ, որոնցով փաթեթավորված է եղել կաշառքի առարկան: Հանցագործության պահին ձեռքակալված կասկածյալի հարցաքննությունը պետք է լինի հանկարծակի, որով փորձ է արվում ձեռքակալվածից ստանալ բացատրություն կաշառք տալու կամ վերցնելու կապակցությամբ, ինչպես նաև պաշտոնատար անձի գործողությունների կամ անգործության բնույթի մասին, որոնք կատարվել են կաշառք տվողի օգտին:

Կաշառքի քննության համար հետագա քննչական գործողությունները՝ վկաների հարցաքննությունը, փորձաքննությունների նշանակումը, մեղադրյալների հարցաքննությունը և այլն: Չնայած կաշառքի հանցագործության բազմաբնույթ լինելուն՝ դրան կարելի է մի ուղու վրա դնել վկաների հարցաքննության արդյունքում: Քննությունը մի ուղու վրա դնելու համապատասխան ճանապարհներն են՝ փաստաթղթերի գնությունը, տարբեր տեսակի պաշտոնական գրությունների ուսումնասիրությունը, որոնք ինչ-որ ձևով արտացոլում են կաշառք վերցնողի կողմից ծառայողական գործունեության մասին, կոնկրետ իրավիճակների ուսումնասիրում, որոնց դեպքում իրականացել է հանցագործության մասնակիցների հանդիպումը, կաշառքի առարկայի փոխանցումը և այլն, հանցագործության մասնակիցների գործունեության պայմանավորվածության ուսումնասիրումը, վկաների և մեղադրյալների հարցաքննությունը, օգտագործել ՕՀԳ մարմինների տվյալները:

Սովորաբար որպես վկաներ հարցաքննվում են՝

- անձը, որից փորձել են շորթել կաշառք.
- կաշառք տալու կամ վերցնելու ականատեսը, ինչպես նաև պաշտոնատար անձի կողմից կաշառքի հետ կապված որոշակի գործողությունների կատարման ականատեսը.
- հանցագործության մասնակիցների ծառայողները կամ աշխատակիցները.
- կաշառքի սուբյեկտների հարևանները և մերձավորները.

ընդ և մերձավորները.

- հանցագործության մասնակիցների աշխատանքային հաճախորդները:

Վկաների հարցաքննության տակտիկան մեծամասամբ կախված է նրանից, թե ով է հարցաքննողը և ինչքանով է կապված տվյալ գործի քննության հետ: Վկաների մեծամասնությունը հիմնականում տալիս են ճիշտ ցուցումներ, սակայն լինում են դեպքեր, երբ վկաներն անձնական փոխհարաբերությունների պատճառով իրենց դրսևորում են ոչ անկեղծ և պարտակում են հանցագործության սուբյեկտներին:

Կաշառքի քննության առավել տարածված փորձաքննություններից են դատաձեռագրաբանական փորձաքննությունը, փաստաթղթերի տեխնիկակրիմինալիստիկական հետազոտումը, ինչպես նաև դատահետքաբանական փորձաքննությունը: Բացի կրիմինալիստիկական փորձաքննություններից, անցկացվում են նաև այլ փորձաքննություններ՝ դատահաշվապահական, իրերի վերաբերյալ փորձաքննության նշանակում և այլն:

Մեղադրյալի հարցաքննության հաջողությունը մեծամասամբ կախված է դրա նախապատրաստությունից: Այդ նախապատրաստման ընթացքում պետք է մանրակրկիտ ուսումնասիրվի մեղադրյալի անձը (կենսագրությունը, ծառայողական, ընտանեկան և նյութական դրությունը, դատվածության առկայությունը կամ բացակայությունը, կապերը, սովորությունները, բնավորության գծերը և այլն): Կարևոր է նաև իմանալ կաշառք տալու կամ դրա վերաբերյալ բանակցություններ վարելու միջավայրը և պայմանները: Դա հնարավորություն է տալիս վկաների և մեղադրյալի ցուցումների ճշմարտացիությունը ստուգելու կամ գնահատելու: Ցուցումների ընթացքում պետք է հաշվի առնել, որ ցուցումը տվողը հնարավոր է բացառիկ շատ հանգամանքներ, ուստի պետք է նյութեր նախապատրաստել այդ ցուցումները ստուգելու համար: Կաշառք վերցնողի համար բնութագրական է այնպիսի ցուցումները՝ իբր այդտեղ ոչ թե կաշառքի փաստն է, այլ այդ գումարը (կաշառքի

առարկա հանդիսացող) պարտքեր, որ վերադարձրել են իրեն կամ ինքն է պարտք վերցրել կամ կաշառք վերցնողի մոտ հայտնաբերված գումարը պատկանում է իրեն, կամ ինչ-որ մեկի կողմից պատահաբար մոռացվել է իր մոտ և այլն: Երբեմն կաշառք վերցնողն ընդունում է ոչ թե կաշառք վերցնելու հանգամանքը, այլ ուղղակի յուրացրել է գտած առարկան կամ գումարը: Երբեմն հանցագործությունից հետո կաշառք տվողները փորձում են համոզել, որ իրենցից կաշառք է շորթվել կամ փորձում են կաշառքը քողարկել՝ համոզելով, որ ընդամենը պարտք են վերադարձրել:

Հանցագործության բնութագրական առանձնահատկությունն այն է, որ հարցաքննությունը պետք է մանրակրկիտ անցկացնել և հաշվի առնել ամեն մանրուք: Եթե հարցաքննվողը ցուցմունք է տալիս կաշառքի վերաբերյալ, նրան պետք է մանրամասն քննել՝ քննության համար նշանակություն ունեցող հարցերի շուրջ կաշառքի բոլոր փաստերի և մասնակիցների վերաբերյալ:

Կաշառքի քննության բարդ խնդիրներից մեկը հանցագործության դրվագների և անդամների բացահայտումն է: Դրա համար խորհուրդ է տրվում ուսումնասիրել կասկածյալների (մեղադրյալների) կենսագործունեությունը, որպեսզի բացահայտվի այն ժամանակաշրջանը, որում վերջինի նյութական ապահովության մակարդակը գերազանցում է նրա օրինական եկամուտները: Այդ նպատակով իրականացվում է նրա բանկային հաշիվների որոնումներ, մեղադրյալի և նրա ընտանիքի անդամների ունեցվածքները գնահատվում են, բացահայտվում է նրա ընտանիքի

տվորական ծախսերը և որոշվում է այն ժամանակահատվածը, երբ եկամուտների և ծախսերի մակարդակը բարձրանում է: Մի շարք սուբյեկտներ թաքցնում են իրենց ծախսերը՝ իրենց գումարները ներդնելով գաղտնի գործարքների մեջ՝ գույք կամ տրանսպորտային միջոցներ ձեռք բերելով այլ անձանց անունով:

Ընդհանրապես, եթե մի քանի կասկածյալներ են լինում, պետք է հարցաքննվեն այն կասկածյալները, ովքեր առավել հակված են ճշմարիտ ցուցմունքներ տալուն: Կաշառք տվողներից հիմնականում այն անձինք են, ումից կաշառք է շորթվել, կամ ում ստիպել են կատարել անօրինական գործողություններ: Կաշառք վերցնողներից կամ կաշառքի միջնորդներից այդպիսիք են հանդիսանում այն անձինք, ովքեր շանտաժի են ենթարկվել, բացասաբար են վերաբերվել իրենց մասնագիտությանը այս հանցագործության մեջ:

Ուսումնասիրելով և վերլուծելով կաշառքի քննության առանձնահատկությունները՝ մենք եկանք այն եզրակացության, որ այս հանցագործությունն ունի բազմաթիվ առանձնահատկություններ, բավականին նրբություններ և բացահայտման համար պետք է մանրակրկիտ ուսումնասիրություններ իրականացնել, օգտագործել ճիշտ տակտիկա՝ հաշվի առնելով բոլոր առանձնահատկությունները, կոնկրետ քննչական գործողությունների առանձնահատկությունները, ճիշտ գնահատել բոլոր ապացույցները, լինել ուշադիր բոլոր վկաների տեղեկությունների և հաղորդումների նկատմամբ: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ լոկ կարելի է բացահայտել կաշառքի հանցակազմի պես բարդ և տարածված հանցագործությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Криминалистика, под редакцией И.Ф. Герасимова и др. М., 1994.
2. Криминалистика, учебник для вузов, под редакцией Р. С. Белкина, Т. В. Аверьянова и др., 3-е издание, Москва, изд. Норма, 2007.
3. Криминалистика, под редакцией В. А. Образцова, М., Юристь, 1997.
4. Криминалистика, под редакцией Н. П. Яблокова, М., изд. Бек, 1996.

5. Криминалистика в вопросах и ответах, учебное пособие под редакцией Н.П. Яблокова, Москва, Юристь, 2002.
6. *Օհանյան Լ. Պ.* Կրիմինալիստիկա, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2004:
7. ՀՀ քրեական իրավունք, հատուկ մաս, խմբագրությամբ Գ.Ս. Գազինյանի, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 2006:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Մեք ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի կազմակերպահրավական վարչության կրտսեր մասնագետ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԸՆԹԱՅԱԿԱՐԳՆ ՈՒ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ*

Դատարանին ուղղված հարցերը կարող են վերաբերել և՛ Պայմանագրի մեկնաբանմանը, և՛ հիմնադիր պայմանագրերին, բացի «ԵՄ հիմնադրման մասին» պայմանագրից, փոփոխման, և՛ փոխկապակցման պայմանագրերին, և՛ ընկերակցության ինստիտուտների կողմից ընդունված ակտերի վավերականությանն ու մեկնաբանմանը, ինչպես նաև միության իրավունքի շրջանակներում ընդունված այն ակտերին, որոնք պարտավորեցնող բնույթ չեն կրում, օրինակ՝ հանձնարարականները¹: Դատարանին ուղղված հարցումները կարող են վերաբերել նաև ընկերակցության իրավունքի ուղակի կիրառելիությանը: Դատարանի նախկին որոշման իմաստը կամ ազդեցությունը նույնպես կարող է ազգային դատարանի կողմից ուղղված հարցման առարկա լինել, քանզի Դատարանի որոշման հիմնական նպատակն ընկերակցության իրավունքի արդյունավետ մեկնաբանությունն է: Ազգային դատարանը ցանկության դեպքում կարող է մեկից ավելի հարցումներ անել նույն գործով: Սա հաստատվել է Pretore di Salo v Persons Unknown գործով², երբ դատարանը սահմանեց, որ « (...) երկրորդ հարցումը կարող է արդարացված լինել, եթե ազգային դատարանը բախվի դատավճռի կիրառման կամ ըմբռնման դժվարությունների հետ, երբ հարցումը վերաբերում է նոր իրավունքի, կամ եթե անցկացվում են նոր վերանայումներ, որը կարող է Դատարանին ստիպել փոխել իր նախադեպը»:

Նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով արված հարցումների շրջանակներում Դատարանը չի ընդունի ազ-

գային դատարանի իրավասությանն ու նրա կողմից հաստատված փաստերի վերաբերյալ այն առարկությունները, որոնք հիմնված են ազգային իրավունքի վրա կամ որոնք հաստատվել են այդ դատարանի կողմից հարցում կատարելու համար³: Դատարանը որոշում չի կայացնի ազգային իրավունքի՝ ընկերակցության իրավունքի հետ համատեղելիության վերաբերյալ, և ոչ էլ փաստերի հետ կապված իրավունքի վերաբերյալ: Վերջիններս 234-րդ հոդվածով նախատեսված ընթացակարգում ազգային դատարանների բացառիկ իրավասության մեջ են մտնում: Դատական լսումների ժամանակ Դատարանը կողմերից մեկի պահանջի առկայության դեպքում ուսումնասիրության առարկա չի դարձնի այն հարցերը, որոնք չեն քննարկվել ազգային դատարաններ կողմից⁴, թեև դա կարող է հանդիսանալ ընկերակցության իրավունքի դրույթներից մեկը, որն ազգային դատարանը չի ընդգրկել իր հարցումների շրջանակում¹⁰:

Տվյալ դեպքում հարկ են համարում քննարկել այն իրավիճակը, երբ Դատարանը հենց ինքն է խախտում իր կողմից սահմանած կանոնները: Arsenal FC v. Mettthew Reed գործով¹¹ ազգային դատարանի դատավորը հրաժարվեց կիրառել Դատարանի որոշումը այն պատճառաբանությամբ, որ հենց Դատարանն էր նման քայլի դիմել: Գործի էությունն այն էր, որ Արսենալ ֆուտբոլային ակումբը փորձում էր պարոն Ռիդին արգելել վաճառելու ակումբի լոգոները կրող հուշանվերները: Վերջինս իր ազդեցությունն ունեցավ նաև առևտրային նշանների մասին ընկերակցության դիրեկտիվի վրա¹²: Արդյո՞ք այդ առևտրային նշանը կարող էր օգտագործվել նախքան դրա

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՆՅԱՆՈՒԲՅՈՒՆ

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

Միջազգային իրավունք

նկատմամբ սեփականատիրոջ իրավունքների հաստատումը: Կամ արդյո՞ք առևտրային նշանի սեփականատերը կարող էր սահմանափակել դրա օգտագործումը հատուկ կարգի ապրանքների շրջանում, կամ կարո՞ղ էր այդ նշանը դիտվել որպես առևտրային ծագում ունեցող: Այս հարցումներն ուղղվեցին Գատարանին Գերագույն դատարանի դատավոր Laddie J-կողմից: Գատարանն էլ իր հերթին կարևոր համարեց այն հարցը, թե այդ նշանի օգտագործումը երրորդ անձի կողմից արդյո՞ք կարող էր ազդեցություն ունենալ առևտրային նշանի հիմնական գործառույթի վրա, որը սպառողներին երաշխավորում է ապրանքի ծագման մասին տեղեկացվածությունը: Գատավճիռը ցույց տվեց, որ ազգային դատարանում գլխավոր դատաքննության ժամանակ որոշ հանգամանքներում խախտումներ են եղել: Սակայն Laddie J-ն, սույն գործով վճիռ կայացնելով, հայտնեց, որ Գատարանը սահմանազանցել է 234-րդ հոդվածով նախատեսված իր իրավասությունը, քանզի սույն գործով այնպիսի փաստեր է հաստատել, որոնք անհամատեղելի են եղել գործի այն փաստերի հետ, որոնք նա ներկայացրել էր Լյուքսեմբուրգին: Laddie J-ի որոշումը հետագայում փոփոխման ենթարկվեց վերաքննիչ ատյանի կողմից: Վերջինս նկատեց, որ « (...) ես չեմ հավատում, որ Գատարանը չի հետևել փաստերի մասին այն եզրակացություններին, որոնք կայացվել էին դատավորի կողմից առաջին դատավարության ժամանակ: Սակայն ընդունում եմ, որ Գատարանը փաստը դիտարկել է՝ ըստ դատավորի հաստատած հանգամանքների, ըստ որի՝ պատասխանողը ռիսկի էր ենթարկել առևտրային նշանի ծագման իսկությունը, որի իրավունքները պատկանում էին ֆուտբոլային ակումբին: Այսպիսով, ես հավատում եմ փաստի իսկությանը, որն անտարակուսելի էր տվյալ իրավիճակում: Գատավորը պետք է հետևեր Գատարանի հետևություններին և գործը լուծեր ֆուտբոլային ակումբի օգտին»:

Այս գործն ընդգծեց ազգային դատարանների և Գատարանի միջև առկա հարաբերակցության նուրբ էությունն ու Գա-

տարանի պատասխանատվությունը նախնական կարգավորման ընթացակարգով որոշումներ կայացնելիս: Գատարանը հստակ նկատում էր, որ Laddie J-ն թերագնահատել էր ռիսկի գործոնը, իսկ առևտրային նշանի գործողությունը տվյալ դեպքում կարող էր վտանգի տակ դրվել: Սակայն դատավորը չկարողացավ այդ տեսակետը ներկայացնել բավարար օբյեկտիվ պայմաններում: Միևնույն ժամանակ սա չի նշանակում, այնուամենայնիվ, որ տվյալ դատարանն արդարացվեց այնպիսի որոշում կայացնելու համար, որով հմտորեն անտեսել էր իրեն տրված ցուցումները: Ինչու այս միջոցը մերժվեց, եթե, ինչպես խոստովանում է Laddie J-ն, ազգային դատարանները հասցեագրեցին չեն ուղարկում Եվրոպայի դատարան, որպեսզի հետո անտեսեն դրա արդյունքը:

Որոշ տեսաբանների կողմից այն դատական գործերը, որոնց վերաբերյալ Գատարանի հայտնած նախնական կարգավորումները մերժվել են, բաժանում են երեք խմբի՝ ա) երբ ընկերակցության իրավունքի և անդամ պետությունների սահմանադրությունների կողմից հռչակված արժեքների միջև կազուս է առկա, բ) երբ ազգային դատարանն այն եզրահանգմանն է գալիս, որ Գատարանը սահմանազանցել է իր իրավասությունները, գ) երբ ազգային դատարանը չի ընդունել Գատարանի որոշումը և խուսափել է այն կատարելուց: Սույն գործը մտնում է 2-րդ և 3-րդ խմբերի միջև¹³: Գատարանի որոշումը հաստատեց, որ առևտրային նշանների մասին դիրեկտիվը պետք է փոխարիներ ՄԵԾ Բրիտանիայի համապատասխան օրենքը: Սույն գործով ազգային դատավորը, կարծես թե, պատկանում էր մասնագետների այն խմբին, ովքեր կարծում էին, որ նախկին դիրքորոշումն ավելի ճիշտ էր: Գրա համար էլ նա իր հույսը դնում էր արդարադատության վրա, որպեսզի խուսափի Գատարանի որոշման կատարումից: Այսպիսով, իր առաջին դատի ժամանակ ազգային դատավորն օգտագործեց նախնական կարգավորման ընթացակարգը վերաքննիչ ատյանի խուսափելու համար, որը, կարծես թե, ավելի շատ էր պաշտպանում առևտրա-

Միջազգային իրավունք

յին նշանի սեփականատիրոջը, քան ֆուտբոլային ակումբին: Երբ պարզ դարձավ, որ դատավարության մյուս կողմն այլևս արդարացում չունի, դատավորը սկսեց դատավճռի այլ տարբերակներ փնտրել: Գործն ուշադրություն է հրավիրում դատարանի հետ առնչվող դիվեմայի վրա: Եթե այն նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով տրամադրում է որոշումներ, որոնք չափազանց արատրակտ են, ապա ազգային դատարաններին ոչ բավարար ցուցումների տրամադրումը կարող է քննադատման վտանգի ենթարկվել: Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարող ենք ասել, որ Դատարանի կողմից կայացված որոշումներն անգլիական իրավունքի նման կոշտ նախադեպի իրավունք չունեն, քանի որ Դատարանը պարտավոր չէ հետևել իր կայացրած նախկին որոշումներին ու համաման հանգամանքներով գործ քննելիս կարող է փոփոխել դրանք: Սակայն պետք է արդարացիորեն նշել, որ դատարանը հիմնականում հետևում է իր կայացրած նախկին որոշումներին:

Պայմանագրի 234-րդ հոդվածում հիշատակվում է, որ նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով Դատարան կարող են դիմել դատական ատյաններն ու տրիբունալները, ինչն էլ իր հերթին ենթադրում է, որ միայն նման կարգավիճակ ունեցող մարմինները կարող են դիմել Դատարան: Վերջինիս կողմից մշակվել են մի շարք չափանիշներ, որոնց առկայության պայմաններում տվյալ մարմինը կարող է համարվել դատական ատյան կամ տրիբունալ: Մասնավորապես՝ Դատարանը սահմանել է, որ իրեն հարցմամբ դիմող մարմինը Պայմանագրի 234-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով դատական ատյան կամ տրիբունալ որակելն ընկերակցության իրավունքով կարգավորվող հարց է և իր կողմից պետք է հաշվի առնվեն մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են ա) մարմնի օրենքով հիմնադրված լինելը¹⁴, բ) մարմնի գործունեության մշտական բնույթը¹⁵, գ) մարմնի պարտադիր իրավասությունը¹⁶, դ) մարմնի կողմից երկու կողմերի միջև ընթացակարգի կիրառումը¹⁷, ե) մարմնի կողմից իրավունքի

նորմեր կիրառելը¹⁸, զ) մարմնի անկախությունը¹⁹: Դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ ազգային դատարանը կարող է վերջինիս հարցումներ ներկայացնել միայն այն դեպքում, երբ իր կողմից քննվում է գործ և նա կոչված է կայացնել դատական բնույթի որոշում²⁰: Բացի այդ, անհրաժեշտ է, որ հարցում ներկայացնող մարմինը լինի անդամ պետության դատական ատյան կամ տրիբունալ²¹:

Դատարանը *Politi v. Italy* գործում²² նշեց նաև, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ինքն է որոշում, թե արդյոք իրեն նախնական կարգավորման ընթացակարգով դիմող մարմինը Պայմանագրի 234-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով դատական ատյան կամ տրիբունալ համարվում է, թե ոչ. ազգային իրավունքի դասակարգումներն այդ նպատակով վճռորոշ նշանակություն չունեն:

Ազգային դատարաններն իրենք են որոշում նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով հարցում ներկայացնել Դատարանին, թե ոչ: *Eurico Italia and Others* գործում²³ Դատարանը նշեց, որ «ինքը գիտակցում է, որ ազգային դատարանները, ուր հայցեր են ներկայացվում, և որը պատասխանատվություն է կրում բանաձևային դատական որոշման կայացման համար, միակն են, որ իրավասություն ունեն որոշելու, թե վերջնական դատավճռի կայացման համար արդյոք անհրաժեշտ է հարցում անել Դատարանին, թե ոչ, և ինչպիսի հարցեր ներկայացնել»: Ավելին՝ Դատարանը *Rheinmuhlen v. Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide* գործում²⁴ պարզաբանեց, որ Դատարանը չի կարող զրկվել իր իշխանությունից և դատավճռների վերաբերյալ հարցում անել անդամ պետությունների վերադաս ատյանի դատարաններից:

Հարցումը Դատարանի կողմից պարզապես կմերժվի, եթե հարցերը չհամապատասխանեն ազգային դատարանում հետազոտված գործի հանգամանքներին: Օրինակ՝ *Rheinmuhlen v. Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide* գործում Դատարանը հայտարարեց, որ «ազգային դատարան-

ները մեծ հայեցողություն ունեն հարցումներ կատարելիս, եթե նրանք կարծում են, որ իրենց ընդդատության տակ գտնվող գործը բարձրացնում է այնպիսի հարցեր, որոնք պահանջում են մեկնաբանություն, ընկերակցության իրավունքի դրույթների իրավաչափության քննարկում, որոնցով համապատասխան որոշման կայացումն անհրաժեշտություն է դառնում»։ Սակայն անհրաժեշտ է նշել նաև, որ Դատարանը պարտավոր չէ պատասխանելու ազգային դատարանների կողմից ներկայացված բոլոր հարցումներին։ Նման մոտեցումը հաստատվել է Դատարանի նախադեպային իրավունքով, մասնավորապես, Դատարանն իր մի շարք գործերով սահմանել է, որ ներկայացված հարցումները կարող են մնալ անպատասխան, եթե գործի հանգամանքները հորինված են, գործի քննությունն ավարտվել է ազգային դատարանում, ներկայացված տեղեկատվությունը բավարար չէ հարցմանը պատասխանելու կամ ներկայացված հարցումը հստակ չէ։ Օրինակ՝ Foglia v. Novello գործերում²⁵ Դատարանը հրաժարվեց քննարկել ներկայացված հարցումները, քանզի այն հանդիսանում էր գաղտնի համաձայնություն անդամ պետություններից մեկում քննվող գործերով, որի կողմերի միջև իրականում տարածայնություններ չկային, և նրանք մտադիր չէին առարկելու ազգային իրավունքի համատեղելիությունը Պայմանագրի դրույթների հետ։ Իսկ մեկ այլ գործում՝ Meilicke v. ADV/ORGA²⁶, դիմումատուն, որը մի գերմանացի փաստաբան էր, գործը հնարամտորեն փոխակերպել էր թեստային տեսության, որը ներկայացված էր նաև իր կողմից գրած գրքում։ Նա գերմանական դատարանին համոզեց նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով հարցում կատարել, սակայն դատարանը հրաժարվեց պատասխանել՝ պատճառաբանելով, որ հարցերն իրենց բնույթով վարկածային էին՝ զուրկ իրավական և փաստացի հիմքերից։ Իսկ Telemarsicabruzzo v. Circostel գործում²⁷ Դատարանը հրաժարվեց պատասխանել իտալական դատարանի կողմից ներկայացված հարցերին, քան-

զի դրանց մեջ քիչ տեղեկություններ կային գործերի փաստացի հիմքերի և իտալական օրենքի հողվածների մասին. որպես հետևանք Դատարանը չկարողացավ օգտակար որոշում կայացնել։

Ինչպես արդեն նշեցի, ազգային դատարաններն օժտված են հայեցողությամբ նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով Դատարանին դիմելու հարցում, սակայն Պայմանագրի 234-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Դատարանին հարցում ներկայացնելը պարտադիր է համարվում բոլոր այն դեպքերում, երբ նախնական կարգավորման ընթացակարգով որոշում կայացնելու անհրաժեշտություն ծագում է այնպիսի դատական ատյանի կողմից գործի քննության ընթացքում, որի որոշումներն, ըստ ազգային օրենսդրության, բողոքարկման ենթակա չեն։ Այս կանոնը կիրառելի է նաև այն դատարանների նկատմամբ, որոնց որոշումների բողոքարկման համար որևէ այլ օրենսդրական հնարավորություն չկա²⁸։

Պայմանագրով սահմանված այս կանոնը բացարձակ բնույթ չի կրում, քանզի Դատարանը դրանից մի շարք բացառություններ է սահմանել, մասնավորապես, CILFIT-ի և Da Costa-ի գործերով²⁹ Դատարանը սահմանել է, որ վերջնական դատական ատյան հանդիսացող մարմնի կողմից հարցում կարող է չներկայացվել, եթե ա) ընկերակցության իրավունքը չի առնչվում ազգային դատարանի կողմից քննվող գործին, բ) ընկերակցության իրավունքին առնչվող հարցն արդեն մեկնաբանվել է դատարանի կողմից նախկին որոշմամբ, գ) ընկերակցության իրավունքի ճիշտ մեկնաբանումն այնքան ակնհայտ է, որ որևէ ողջամիտ կասկածի տեղիք չի տալիս (ֆրանսիական իրավական համակարգում այն հայտնի է *acte claire* /հստակ գործողություն/ անվանմամբ)։

Պայմանագրի 234-րդ հոդվածը վերաբերվում է 1-ին հենասյան շրջանակներում ընդունված ակտերի մեկնաբանմանն ու վավերականությանը, և իրավական հիմք չի կարող հանդիսանալ 2-րդ և 3-րդ հենասյուների շրջանակներում ընդունված ակտերի մեկնաբանմանն ու վավերականու-

Միջազգային իրավունք

թյան վերաբերյալ Դատարան ազգային դատական մարմինների կողմից հարցումներ ներկայացնելու համար: Տվյալ կանոնից բացառություն են կազմում միայն մուտքի արտոնագրերին, ապաստանի տրամադրմանը, ներգաղթին և անձանց ազատ տեղաշարժին վերաբերող Պայմանագրի 4-րդ բաժնի (61-69-րդ հոդվածներ) շրջանակներում ընդունված ակտերը, քանի որ նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով դրանց մեկնաբանության և վավերականության վերաբերյալ հարցումների ներկայացման իրավական հիմքը հանդիսանում է Պայմանագրի 68-րդ հոդվածը, որը, ի տարբերություն 234-րդ հոդվածի, հարցումների ներկայացումը հնարավոր է համարում միայն այնպիսի ազգային դատական ատյանների կամ տրիբունալների կողմից, որոնց որոշումները բողոքարկման ենթակա չեն:

Լիսաբոնի պայմանագիրը մի շարք փոփոխություններ է նախատեսում նաև նախնական կարգավորման ընթացակարգի ինստիտուտում: Պայմանագրի 267-րդ հոդվածի³⁰ համաձայն՝ ԵՄ դատարանը պետք է լիազորություն ունենա նախնական կարգավորումներ տալու ա) պայմանագրերի մեկնաբանության և բ) միության ինստիտուտների, մարմինների, գրասենյակների, հիմնարկների կողմից ընդունված ակտերի օրինականության կամ մեկնաբանության վերաբերյալ հարցերով:

Եթե անդամ պետության որևէ դատարանի կամ տրիբունալի առաջ այնպիսի հարց է բարձրացվել, որի լուծումը դատարանի կամ տրիբունալի համար անհրաժեշտ է դատավճիռ կայացնելու համար, ապա վերջինս կարող է դիմել Դատարանին կարգավորում տալու համար:

Եթե անդամ պետության որևէ դատարանի կամ տրիբունալի առաջ այդպիսի հարց է բարձրացվել, որի որոշումները, ներպետական իրավունքի համաձայն, բողոքարկման ենթակա չեն, ապա այդ դատարանը կամ տրիբունալը պարտավոր է դիմել Դատարան:

Եթե նման հարցը բարձրացվել է անդամ պետության այնպիսի դատարանի կամ տրիբունալի առաջ կապված այն անձի

հետ, որը ձերբակալված կամ կալանավորված է, ապա ԵՄ դատարանը պետք է գործի առանց հապաղման:

Ի տարբերություն Պայմանագրի՝ Լիսաբոնի պայմանագիրը նախատեսում է, որ նախնական կարգավորումը կարող է տրվել միայն «Եվրոպական միության մասին» պայմանագրի (The Treaty on European Union, TEU) և «Եվրոպական միության գործողության մասին» պայմանագրի (The Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU) դրույթներին (բացառությամբ Լիսաբոնի պայմանագրի այն դրույթների, որոնք առնչվում են ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականությանը³¹) առնչվող հարցերով, ինչպես նաև ԵՄ ինստիտուտների, մարմինների, գրասենյակների, հիմնարկների կողմից ընդունված ակտերի օրինականության կամ մեկնաբանության վերաբերյալ հարցերով, այն դեպքում, երբ Պայմանագիրը նախատեսում էր, որ նախնական կարգավորումը կարող էր տրվել միայն ընկերակցության ինստիտուտների և Կենտրոնական բանկի ընդունված ակտերին առնչվող հարցերով: Հաջորդ կարևոր փոփոխությունն այն է, որ Լիսաբոնի պայմանագիրը նախատեսում է նախնական կարգավորման արագացված ընթացակարգ: Սա հիմնականում պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Դատարանի կողմից տրվող նախնական կարգավորումները բավականին երկար են ձգվում, օրինակ՝ 2008թ-ի վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ նախնական կարգավորման ընթացակարգը միջինը 16 ամիս է տևում, այնինչ հնարավոր են այնպիսի դեպքեր, երբ նման հապաղումը դատավարության մասնակցի համար կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել: Միության 2-րդ հենասյան շրջանակներում իրականացվող համագործակցության արդյունքում այս խնդիրն առավել քան երբևէ արդիական դարձավ: Այդ նպատակով էլ Դատարանը նախատեսեց նախնական կարգավորման արագացված ընթացակարգ³² (Urgent preliminary ruling procedure-PPU՝ ֆրանսերեն *procedure preliminaire d'urgence* արտահայտության հապավում), որն իր ամրագրումն ստացավ Դատարանի Ստատուտի

23a և Գատավարության կանոնների մասին 104b հոդվածներում: Ընթացակարգի այս ձևը կիրառվում էր միայն 3-րդ հեռանալան շրջանակներում իրականացվող համագործակցության ժամանակ և Պայմանագրի 4-րդ Բաժնում (61-69-րդ հոդվածներ) նախատեսված՝ մուտքի արտոնագրերի, ապաստանի տրամադրման, ներգաղթի և անձանց ազատ տեղաշարժի հարցերով: Այս ընթացակարգը չպետք է գերազանցի երկու ամիսը, սակայն մինչ 2009թ-ի դեկտեմբերի 1-ը, այս ժամկետը պահպանվել է միայն երեք գործերով: Հաշվի առնելով այս ընթացակարգի կարևորությունը՝ Լիսաբոնի պայմանագիրը նման հնարավորություն նախատեսել է այն գործերով, որոնք բարձրացնում են ձեռքարկված կամ կալանավորված անձանց առնչվող հարցեր:

Ինչպես արդեն նշեցի, նախնական

կարգավորման ընթացակարգը Եվրոպական իրավունքի սահմանադրականացման կարևորագույն մեխանիզմներից մեկն է: Այն Գատարանին հնարավորություն տվեց զարգացնելու կարևորագույն սահմանադրական դոկտրինները. ընկերակցության իրավունքի գերակայության և ուղղակի կիրառելիության սկզբունքները սահմանվել, իսկ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների գոյությունը Գատարանի կողմից հաստատվել են նախնական կարգավորման ընթացակարգի միջոցով: Բացի այդ, այս ընթացակարգը Գատարանին հնարավորություն տվեց ստեղծելու եվրոպական դատական համակարգը, որի մեջ մտան անդամ պետությունների բոլոր դատարանները, որոնք, որպես կանոն, դարձան նրա զլխավոր համախոհներն ու աջակիցները:

Շարունակելի

1. Case C-322/88 *Grimaldi v. Founds des Maladies Professionnelles* [1989] ECR 4407.
2. Case C-14/86, [1987] ECR 2545.
3. Case C-435/97 *WWF and others* [1999] ECR I-5613, կետեր 28-29, Case C-198/01 *CIF* [2003] ECR I-8055, կետ 62:
4. Case C-189/95 *Franzen* [1997] ECR I-5909, կետ 79, Case C-435/97 *WWF and others* [1999] ECR I-5613, 28-29 կետեր:
5. Case C-439/01 *Cipra and Kvasnicka* [2003] ECR I-745, կետ 22:
6. Case C-206/01 *Arsenal Football Club* [2002] ECR I-10273.
7. «Անդամ պետությունների՝ առևտրային նշանների իրավունքի մոնոպոլիան մասին» 89/104 դիրեկտիվը, OJ 1989 L 40/1:
8. Paul Craig, “The Court and its jurisdiction”, New York Oxford University, 2006, էջ 105-107:
9. Case C-54/96 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH v. Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, [1997] ECR I-4961.
10. *Joined Cases C-9 and 118/97 Proceedings brought by Jokela and Pitkaranta*, [1998], ECR I-6267.
11. Case C-407/98 *Abrahamsson and Anderson v. Fogelqvist*, [2000], ECR I-5539.
12. Case C-195/98 *Osterreichischer Gewerkschaftsbund, Gewerkschaft Offentlicher Dienst v. Republic Osterreich*, [2000], ECR I-10497.
13. Case C-178/99 *Doris Salzmann* [2001], ECR I-4421.

14. Case C-53/03 *Syfait v. GlaxoSmithkline plc*, [2005], ECR I-4609.
15. Case C-134/97, *Victoria film, A/S*, [1998], ECR I-7023.
16. Case C-355/89 *DHSS (Isle of Man) v. Barr and Montrose Holdings LTD*, [1991] ECR I-3479.
17. Case 43/71, *Polity v. Italy*, [1971] ECR 1039.
18. *Joined cases C-332/92, C-333/92 and C-335/92* [1994] ECR I-711, պարագրաֆ 17:
19. Case 166/73, [1974], ECR, պարագրաֆ 4 և 5:
20. Case 104/79, [1980] ECR 745, Case 244/80 [1981] ECR 3045.
21. Case C-83/91 [1992] ECR I-4871.
22. *Joined cases C-320/90, C-321/90 and C-322/90* [1993], ECR I-393.
23. Case 6/64 *Costa v. ENEL* [1964] ECR 585, Case 107/76 *Hoffmann-La Roche v. Centrafarm* [1977] ECR 957.
24. Case 283/81, *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health*, [1982], ECR 3415 and *joined cases 28 to 30/62, Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV v. Netherlands Inland Revenue Administration*, [1963] ECR 31.
25. TFEU 267-րդ հոդված:
26. TFEU 275-րդ հոդված:
27. Ուժի մեջ է մտել 2008թ-ի մարտի 1-ին:
28. Ընդունվել է 2005թ-ի նոյեմբերի 27-ի համարակցով:

ՍԵՆՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Գոռ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական
և միջազգային իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄՈՏԱՐԿՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Այսօր աշխարհում տեղի են ունենում բազմաթիվ ինտեգրացիոն գործընթացներ: Դրանք դրսևորվում են հասարակական կյանքի բազմաթիվ ոլորտներում պետությունների ջանքերը համատեղելու միջոցով ընդհանուր նպատակներին հասնելուն ուղղված տարբեր գործընթացներով: Դրանց արդյունքում փոփոխվում է պետության դերն այդ հարցերում: Բազմաթիվ ոլորտներում պետություններն իրենց ինքնիշխան լիազորությունները պատվիրակում են իրենց կողմից ձևավորված վերազգային մարմիններին:

Եվրոպական միությունը յուրօրինակ ինտեգրացիոն միավորում է: Այդ ինտեգրացիայի արդյունքում ձևավորվել են ոչ միայն վերազգային իշխանության մարմիններ, այլև նոր, ինքնուրույն իրավական համակարգ: Այդ համակարգի և անդամ պետությունների, ինչպես նաև Եվրոպական միության հետ համագործակցող պետությունների համար կարևոր է դառնում նաև այնպիսի երևույթի ուսումնասիրությունը, ինչպիսին իրավական մոտարկումն է: Այս գործընթացն իր տարբեր սպեկտրներով յուրաքանչյուր երկրից պահանջում է իր կողմից իրականացվող քաղաքականության շրջանակներում ճիշտ և արդյունավետ մեխանիզմների ստեղծում, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ պետությանն այդ ժամանակաշրջանում Եվրոպական միության հետ կնքված և գործող պայմանագրերին համապատասխան մոտարկման գործընթացն առավել հստակ կազմակերպելու համար:

Հայաստանի Հանրապետությունն այսօր Եվրոպական միության հետ համագործակցում է իրավական բազայի հիման վրա: Այդպիսի իրավական ակտ Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագիրն է:¹ Մասնավորապես՝ համաձայնագրի 1-ին հոդ-

վածում նախատեսվում է, որ ստեղծված գործընկերության նպատակներից մեկը **օրենսդրական**, տնտեսական, սոցիալական, ֆինանսական, գիտական, տեխնոլոգիական և մշակութային համագործակցության համար հիմքեր ապահովելն է: Նույն համաձայնագրի 5-րդ բաժինը նվիրված է օրենսդրական համագործակցությանը: Համաձայնագրի 43-րդ հոդվածում հստակ նշվում է, որ կողմերն ընդունում են, որ Հայաստանի Հանրապետության և Ընկերակցության միջև տնտեսական կապերն ուժեղացնելու համար կարևոր պայման է, որ Հայաստանի Հանրապետության ինչպես գործող, այնպես էլ սպազայում կնքվելիք օրենսդրությունը մոտեցվի Ընկերակցության օրենսդրությանը: Հայաստանի Հանրապետությունը կձգտի անել այնպես, որ իր օրենսդրությունն աստիճանաբար դառնա համատեղելի Ընկերակցության օրենսդրության հետ:

Այս դրույթներն անհրաժեշտ են դարձնում առաջին հերթին հասկանալ և ըմբռնել ՀՀ-ԵՄ հարաբերություններում իրավունքի մոտարկման որոշ նրբություններ, որոնք կօգնեն այս աշխատանքները կազմակերպելիս: Դա առավել անհրաժեշտ է այսօր Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական միության միջև խորացող առևտրային կապերի, համագործակցության և ասոցիացիայի գործընթացներին ներգրավվելու պայմաններում:

1. Մոտարկման հասկացությունը

Մոտարկումը բավականին լայն հասկացություն է, որի հետ միաժամանակ օգտագործվում է նաև մերձեցում տերմինը (approximation, rapprochement): Սակայն ԵՄ իրավունքի տրանսֆորմացիայի գործընթացը բնութագրելու համար օգտագործվում են ներդաշնակեցում (harmonization) և եվրոպական-

նացում (europeanization)² հասկացությունները: Գրականության մեջ այս հասկացությունների բովանդակության հետ կապված տարբեր բնորոշումներ կան:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում այդ տերմինների ներմուծման առաջին քայլը դրանց իմաստն ամբողջականորեն բացահայտելն է: Ուստի սույն հետազոտության շրջանակներում անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ այդ հասկացությունների լեզվաբանական և իրավաբանական իմաստներին:

Լեզվաբանական իմաստով *մոտեցնել* հասկացությունը նշանակում է նաև ստեղծել առավել մեծ շփում, հարաբերություն և հաղորդակցություն կամ սերտացնել հարաբերությունները:³ *Մերձեցնել* նշանակում է մոտեցնել, իրար մոտ բերել, մոտիկացնել, մոտիկ դարձնել, փոխաբերական իմաստով նաև նմանեցնել:⁴ *Ներդաշնակեցնել*, ներդաշնակել նշանակում է համապատասխանել, մի բանի համապատասխան լինել, հարմարվել, սազել:⁵

Մոտարկել բառը նշանակում է մոտարկում կատարել, իսկ **մոտարկումը սահմանվում է որպես որևէ կարգի մեծությունների մոտավոր արտահայտությունը ուրիշ՝ առավել հայտնի կամ առավել պարզ մեծություններով (սպորտսինացիա):**⁶

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված մոտեցումների համադրությունը թույլ է տալիս նշելու, որ վերոնշյալ հասկացությունները՝ որպես այլ իրավական համակարգեր, ԵՄ իրավունքի տեղափոխման, տրանսֆորմացման գործընթացը բնութագրող տերմիններ, ունեն հետևյալ իրավաբանական բովանդակությունները:

Մերձեցումը նպատակամղված է վերացնել տարբեր իրավական համակարգերի միջև առկա անհամապատասխանությունները, այնպիսի համակարգերի, որոնք չեն պատկանում *acquis communautaire*-ին: *Ներդաշնակեցումը* նպատակ է հետապնդում ողջ ներքին շուկայի գործունեության համար ստեղծել ընդհանուր պայմաններ:⁷ Սա, բնականաբար, վերաբերում է *acquis communautaire*-ին պատկանող իրավական համակարգերին:⁸ Այն

ըստ էության կոչված է ապահովելու ԵՄ ներքին շուկայի հիմքը կազմող հիմնարար ազատությունների նույնաբովանդակ ընկալումը ներքին շուկայի ողջ տարածքում: Փաստորեն ԵՄ իրավունքի տեղափոխման գործընթացը բավականին տարբեր հասկացություններ է ներառում, որը կարող է վերաբերել թե՛ ԵՄ անդամ պետությունների իրավական համակարգերում օրենսդրության ներդաշնակեցմանը, թե՛ ԵՄ հարևանության քաղաքականության շրջանակներում իրականացվող՝ օրենսդրության մերձեցման (մոտարկման) գործընթացին: Առաջինը կոչված է ստեղծել իրավական մեխանիզմներ ԵՄ ներքին շուկայի բնականոն գործունեությունն ապահովելու համար, երկրորդն առավելապես նպատակամղված է հարևանության քաղաքականության կամ գործընկեր երկրների օրենսդրությունները հնարավորինս մոտեցնել ԵՄ օրենսդրությանը:

Գրականության մեջ օգտագործվում է նաև *եվրոպականացում* տերմինը: Եթե ընդհանուր առմամբ վերցնենք, ապա այն վերաբերում է ինչպես ԵՄ, այնպես էլ մարդու իրավունքների պաշտպանության կոնվենցիոն մեխանիզմներին, որոնց մեջ կարևոր տեղ է զբաղեցնում «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան: Կոնվենցիան վավերացրած՝ հատկապես ԵՄ հարևան պետությունները կատարել են լուրջ իրավական բարեփոխումներ քրեական, վարչական, դատավարական իրավունքների ոլորտներում՝ ներպետական իրավունքի նորմերը կոնվենցիայի դրույթներին և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի տված մեկնաբանություններին համապատասխանեցնելու համար:

Վերոնշյալից ակնհայտ դարձավ, որ ԵՄ իրավական համակարգի տարածումը գործընթաց է, որը տեղի է ունենում թե՛ ԵՄ անդամ պետություններում, թե՛ ԵՄ հարևանության քաղաքականության շրջանակներում: Հետևաբար անհրաժեշտ ենք համարում այդ գործընթացներին անդրադառնալ մի փոքր ավելի մանրամասն՝ ուսումնասիրելով այդ գործընթացները կարգավորող իրավական հիմքերը:

ԵՄ անդամ պետությունները մասնավոր

Միջազգային իրավունք

իրավունքի ոլորտում որոշակի տարբերություններ ունեն: Սակայն ԵՄ Ինստիտուտների նորմաստեղծ գործունեությունը նպատակաճանդված է նաև իր իրավասության ոլորտներում ընդգրկված հարցերի կարգավորման առումով վերացնել անդամ պետությունների օրենսդրությունների տարբերությունները: Այդ ներդաշնակեցումն իրականացվում է հիմնականում դիրեկտիվների միջոցով, որի պայմաններում էական նշանակություն է ձեռք բերում օրենսդրության վերջնական նպատակների առումով ներդաշնակեցումը: Արդյունքում կիրառվում է միասնական, ողջ Եվրոպայի համար ընդհանուր օրենսդրություն, չնայած դրա վերջնական ձևավորումը շատ հեղինակների կարծիքով հնարավոր չէ:⁹ Հարկ է նշել, որ նախկին Ընկերակցության հիմնադրման պայմանագրի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ Եվրոպական միության ներսում օրենսդրության ներդաշնակեցումը ներքին շուկայի բնականոն գործունեության կարևոր գործոններից է: Վերոնշյալ պայմանագրի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի «հ» կետում հստակ նշված էր, որ նույն պայմանագրի 2-րդ հոդվածում շարադրված նպատակներն իրականացնելու համար Ընկերակցության գործունեությունը, համաձայն նույն պայմանագրի և այնտեղ նշված ժամանակացույցի, ներառում է նաև անդամ պետությունների օրենսդրության համապատասխանեցումն այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ է ընդհանուր շուկայի գործունեության համար: Ընդհանուր շուկայի բնականոն գործունեության ապահովումը կարող է խաթարվել, եթե մասնավոր իրավունքում պետությունների օրենսդրությունները տարբերվեն: 2009 թվականի դեկտեմբերին ուժի մեջ մտած Լիսաբոնի պայմանագրի¹⁰ 1-ին հոդվածով Ընկերակցության պայմանագրի (որը վերանվանվեց ԵՄ գործունեության մասին) վերոնշյալ հոդվածը հանվեց, սակայն այդ պայմանագրով նույնպես ներքին շուկայի վերաբերյալ նորմերում խիստ կարևորվում է անդամ պետությունների օրենսդրությունների ներդաշնակեցումը:

Բացի այդ, ԵՄ անդամ պետությունների օրենսդրությունների ներդաշնակեցման իրավական հիմքերը դրված են ԵՄ գործունեության մասին պայմանագրի 3-րդ գլխում: 95-րդ

հոդվածի համաձայն՝ առանց 94-րդ հոդվածը խախտելու Խորհուրդը հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի շրջանակներում Եվրոպական խորհրդարանի և Տնտեսական և սոցիալական կոմիտեի հետ խորհրդակցելուց հետո միաձայն ընդունում է դիրեկտիվներ՝ անդամ պետությունների այնպիսի օրենքների, կանոնակարգերի կամ վարչական դրույթների համապատասխանեցման նպատակով, որոնք ուղղակիորեն ազդում են ընդհանուր շուկայի հիմնադրման և գործառնության վրա: Նախկին Ընկերակցության պայմանագրի 14-րդ հոդվածում նշվում էր, որ ընկերակցությունը, չխախտելով պայմանագրի մյուս դրույթները, մինչև 1992 թվականի դեկտեմբերի 31-ը նույն հոդվածի և 15-րդ, 26-րդ, 47.2-րդ, 49-րդ, 80-րդ, 93-րդ, 95-րդ հոդվածների դրույթների համաձայն՝ ընդունում էր իրավական ակտեր, որոնց նպատակը *ներքին շուկայի ռեժիմը սահմանելն է*: ԵՄ գործունեության մասին պայմանագրի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ եթե այլ բան նախատեսված չէ նույն պայմանագրով, 14-րդ հոդվածում նշված խնդիրներն իրականացնելու համար Խորհուրդը, գործելով 251-րդ հոդվածով նախատեսված ընթացակարգով¹¹, Տնտեսական և սոցիալական կոմիտեի հետ խորհրդակցելուց հետո միջոցներ է ձեռնարկում անդամ պետություններում *այնպիսի օրենքների, ենթաօրենսդրական ակտերի կամ վարչական դրույթների համապատասխանեցման համար, որոնց նպատակը ներքին շուկայի գործունեության ապահովումն է*: Այսինքն՝ օրենսդրության ներդաշնակեցումը ԵՄ ներքին շուկայի կայացման և գործունեության ապահովման կարևորագույն միջոց է: Եվրոպական ընկերակցությունների հիմնադրումից հետո Խորհուրդը լուրջ աշխատանքներ է կատարել անդամ պետությունների օրենսդրությունների ներդաշնակեցման ուղղությամբ: Հենց այդ նախապայմանի առկայությունն է, որ կարող է անդամ պետությունների միջև ապահովել ապրանքների, անձանց, ծառայությունների և կապիտալի ազատ տեղաշարժը:

Հարկ է նշել, որ ԵՄ օրենսդրության ներդաշնակեցման պարտականությունն առաջին հերթին դրված է անդամ պետությունների վրա: Անդամ պետությունների ընդհանուր պարտավորությունը՝ ապահովել ԵՄ իրա-

վունքի իմսվեմենտացիան, նախատեսում է ընդհանուր պարտավորություն իրենց գործունեությունն իրականացնել ԵՄ իրավունքին համապատասխան և այդ ուղղությամբ ձևավորել նաև ներպետական օրենսդրությունը:¹²

Այս հարցը քննարկման առարկա է դարձել ԵՄ դատարանի կողմից: Վերջինս իր «Tobacco»-ի գործում¹³ հստակեցրել է, որ Ընկերակցության հիմնադրման պայմանագրի 95-րդ հոդվածում նախատեսված գործողությունները որպես իրական նպատակ պետք է ունենան ներքին շուկայի գործունեության պայմանների կատարելագործումը: Ներպետական օրենսդրությունների միջև գոտ հակասությունների հայտնաբերումը և մրցակցության խաթարման «վերացական ռիսկը» բավարար չէ. այն պետք է լինի իրական կամ նվազագույնը հնարավոր: Հակառակ պարագայում դատարանը կարող է ոչ իրավաչափ համարել ձեռնարկված միջոցառումները:

ԵՄ հարևանության քաղաքականությունը նպատակադրված է Եվրոպական միության շուրջ ստեղծել այնպիսի գոտի, որտեղից կամ որի միջոցով կապահովվի ԵՄ արտաքին առևտրային քաղաքականությունը: Ինչպես ԵՄ անդամ պետությունների միջև միասնական շուկայի կառուցման դեպքում, այստեղ էլ հենց օրենսդրության մերձեցումն է դրա կարևորագույն նախապայմաններից մեկը: Այդ գործընթացի համար իրավական հիմք են հանդիսանում ներկայումս գործող Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրերը,¹⁴ որոնց շուտով կփոխարինեն արդեն բանակցությունների փուլում գտնվող Առցանց մասնաձայնագրերը:

ԵՄ իրավունքի տեղափոխման գործընթացի իրավաբանական բովանդակությանը վերաբերող վերոնշյալ ուսումնասիրությունները հիմք են տալիս որոշակի եզրահանգումներ կատարել: Անհրաժեշտ է առաջին հերթին նշել, որ ԵՄ իրավունքի տեղափոխումը գործընթաց է, որը թե՛ ԵՄ ներսում, թե՛ հարևանության քաղաքականության կամ գործընկերության շրջանակներում առանցքային տեղ է զբաղեցնում: Այն հետևողական և շարունակական գործընթաց է, որը պահանջում է նոր և առավել կատարելագործված մեխանիզմների

մշակում նույնիսկ ԵՄ ներսում: ԵՄ ներսում օրենսդրության ներդաշնակեցումը դրսևորվում է անդամ պետության օրենսդրությունը լիովին ԵՄ օրենսդրությանը համապատասխանեցնելով: Երրորդ երկրների հետ հարաբերություններում, կապված ԵՄ և այդ երկրի միջև նորմաստեղծ գործունեության առումով իրավաբանական կապի բացակայության հետ, այս գործընթացը դրսևորվում է երրորդ երկրի ներպետական օրենսդրությունը որոշակի ոլորտներում լիովին, այլ ոլորտներում մասնակի համապատասխանեցնելու եղանակով: Չնայած վերոնշյալ երկու դեպքերը տարբեր են, այնուամենայնիվ, գտնում ենք, որ բովանդակային առումով շատ նմանություններ ունեն: Ուստի ԵՄ ներսում օրենսդրության ներդաշնակեցման մեխանիզմները որոշակի առանձնահատկություններով կարող են կիրառվել նաև երրորդ երկրների հետ հարաբերություններում:

Վերոնշյալ հասկացությունների լեզվաբանական և իրավաբանական բովանդակությունները բացահայտելուց և համադրելուց հետո կարող ենք որոշակիորեն հստակեցնել այն դիրքորոշումը, որ ԵՄ իրավունքի տեղափոխությունն իրականացվում է մի կողմից ԵՄ անդամ պետությունների իրավական համակարգեր, մյուս կողմից նրանից դուրս: Այս գործընթացի առաջին կողմը բնութագրելու համար օգտագործվում են **ներդաշնակեցում, համապատասխանեցում** հասկացությունները: Գործընթացի երկրորդ կողմը բնորոշվում է որպես ԵՄ իրավունքի **մոտարկում, մերձեցում, մոտեցում**:

Այսպիսով, ԵՄ հարևանության քաղաքականության կամ գործընկեր երկրների և Եվրոպական միության հետ իրավական համագործակցությունը բնութագրող առավել ընդունելի տերմինը **մոտարկումն է**, քանի որ այն (նաև դրա հայերեն համարժեքի ուսումնասիրությունից) **ցույց է տալիս գործընթաց, որն իրավական բովանդակության առումով կարելի է բնութագրել որպես երրորդ երկրի իրավունքի մոտեցման գործընթացը ԵՄ իրավունքին, որը դրսևորվում է երրորդ երկրի իրավական համակարգում ԵՄ իրավունքի որոշակի տարրերի մոտավոր արտահայտությամբ**: Այլ հեղինակներ **մոտարկումը բնորոշում են որպես գործընթաց, երբ երրորդ պետությունը մերձեց-**

Միջազգային իրավունք

նում է իր օրենսդրությունը ընկերակցության օրենսդրությանն այն պայմաններում, երբ նրանց միջև իրավաբանական կապ առկա չէ, և որի ստեղծմանը տվյալ պետությունը ոչ մի մասնակցություն չի ունենում.¹⁵ Սակայն նման բնորոշումները մեզ անհրաժեշտ են Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական միության իրավական համագործակցության հիմնախնդիրները լուծելու համար: Մինչդեռ մոտարկումը (approximation) բավականին լայն հասկացություն է և որպես գործընթաց բնորոշ է նաև ԵՄ անդամ պետություններում իրականացվող օրենսդրությունների ներդաշնակեցմանը:

2. Մոտարկման գործընթացը

Ինչպես նշեցինք, մոտարկումը գործընթաց է, որը վերաբերում է պայմանավորվող կողմերին: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս ԵՄ-ը և հարևանության քաղաքականության կամ գործընկերության շրջանակներում ընդգրկված պետությունները: Այդ պետությունների հետ տարբեր ֆորմատներով կնքված պայմանագրերով կողմերը պայմանավորվում են, որ ԵՄ-ի հետ համագործակցության և տնտեսական ինտեգրման կարևորագույն նախապայմաններից մեկը տվյալ պետության գործող և ընդունվելիք օրենսդրության մոտեցումն է ԵՄ իրավունքի նորմերին: Սա միջազգային իրավունքի սուբյեկտների միջև կնքված պայմանագիր է, որով կողմերը ստանձնում են պարտավորություններ: Սակայն պայմանագրերի այս մասի իրավաբանական բնույթի վերաբերյալ հեղինակները նշում են, որ մոտարկման գործընթացի անհաջողությունները չեն կարող դիտվել որպես պետության կողմից միջազգային պարտավորությունների խախտում:¹⁶

Մոտարկման շրջանակները հիմնականում ներառում են ԵՄ (նախկին ընկերակցության) իրավունքի որոշ ոլորտներ և տարբեր պետությունների հետ կնքված պայմանագրերում դրանց մեջ հիմնականում ընդգրկվում են մաքսային իրավունքը, բանկային իրավունքը, ընկերությունների իրավունքը, սպառողների պաշտպանությունը, մրցակցային իրավունքը, աշխատողների իրավական պաշտպանությունը, հարկային իրավունքի հետ կապված որոշ հարցեր, շրջակա միջավայր և այլն: Իրա-

կանում մոտարկումն ընդգրկում է ողջ *acquis*-ն և դրանում ներառված հարցերը: Մոտարկման գործընթացում պետք է ուսումնասիրվեն եվրոպական իրավունքի առաջնային և երկրորդական իրավունքի աղբյուրները, մանրամասն ուսումնասիրվեն ոչ միայն համապատասխան ոլորտի կանոնակարգերը, այլև դիրեկտիվները, չնայած դրանք անդամ պետության տարածքում որպես կանոն ուղղակիորեն կիրառելի չեն և, որոշ բացառություններով, իրավունքներ և պարտականություններ չեն առաջացնում մասնավոր անձանց համար: Այս իրավական ակտերն ուղղակի պարտավորություն են առաջացնում անդամ պետությունների համար, և չկատարումը հանգեցնում է պետության իրավական պատասխանատվության: Այնուամենայնիվ, այնտեղ ամրագրված նորմերը նույնպես ԵՄ օրենսդրության բաղկացուցիչ մասն են:

Մոտարկման գործընթացը պայմանավորված է *ներքին և արտաքին* գործոններով, որոնք էապես ազդում են դրա արդյունավետության վրա:

Գրականության մեջ *ներքին* գործոններից առանձնացվում են *իրավականը, տնտեսականը և սոցիալ-քաղաքականը*:¹⁷ Այդ գործոններից մեկը կարող ենք ավելացնել նաև *կազմակերպչականը*:

Իրավական գործոնը դրսևորվում է նրանով, որ մոտարկման գործընթացի ժամանակ պետության իրավական համակարգը ենթարկվում է որոշակի, շատ դեպքերում՝ էական փոփոխությունների: Եվ արդյունքում ներպետական իրավունքի շատ ճյուղեր ենթարկվում են զգալի փոփոխությունների: Համակարգերի փոփոխությունը հանգեցնում է պետության կողմից տվյալ ոլորտներում քաղաքականության վերանայման, ընդհուպ մինչև նորմերի մշակման և իրագործման նոր, նախկինից շատ ասպեկտներով տարբեր իրավական համակարգի ձևավորումը, դրա արդյունավետ կենսագործումը ենթադրում է նոր իրավական կառուցակարգերի ստեղծում: Որոշ հեղինակներ արդարացիորեն նշում են, որ պետության կողմից հասարակական հարաբերությունների մեկ ոլորտի իրավական կարգավորման փոփոխությունը շատ հաճախ փոփոխություններ է առաջացնում այլ համակարգերում:¹⁸

Միջազգային իրավունք

Տնտեսական գործոնն առավելապես կապված է պետության ֆինանսական միջոցների հետ: Մոտարկման գործընթացը պետությունից շատ դեպքերում պահանջում է բյուջետային ծախսեր: Դա միևնույն ժամանակ կարող է պայմանավորված լինել նրանով, որ այս գործընթացը հանգեցնում է նոր ինստիտուտների, նոր գերատեսչական մարմինների ստեղծման: Դրանցից յուրաքանչյուրը պետության համար առաջացնում է լրացուցիչ ֆինանսական ծանրաբեռնվածություն: Հետևաբար այս գործընթացը կախված է նաև պետության ֆինանսական հնարավորություններից:

Մոտարկման ժամանակ էական նշանակություն ունի նաև պետական մարմինների համագործակցությունը մոտարկման գործընթացում, որը բնականաբար վերաբերում է *կազմակերպչական* գործոնին: Պետական բոլոր մարմինները պետք է ակտիվորեն համագործակցեն այս գործընթացի ժամանակ: Եվրոպական Հանձնաժողովը բազմիցս նշել է, որ պետական տարբեր ինստիտուտների միջև թույլ համագործակցությունն իրականում կարող է հանգեցնել օրենսդրության ուժի մեջ մտնելու գործընթացի արդյունավետության բուլանցման:¹⁹ Մոտարկման արդյունքում ստեղծված նոր պետական մարմինները պետք է համարված լինեն համապատասխան որակավորում ունեցող և անհրաժեշտ վերապատրաստում անցած աշխատակիցներով: Նման պայմաններում օրակարգային խնդիր է դառնում տվյալ բնագավառի մասնագետների առկայությունը: Շուկայական տնտեսության պայմաններում այս հարցը սրվում է նաև այն հանգամանքից ելնելով, աշխատաշուկայում առկա սուր մրցակցության պայմաններում պետությունն ի գործու չի լինում մրցել առավել բարձր աշխատավարձ և աշխատանքային պայմաններ առաջարկող մասնավոր բիզնեսի հետ: Հանձնաժողովը բազմիցս է անդրադարձել այս հարցին:²⁰ Հարկ է նշել, սակայն, որ այս խնդիրը բնորոշ է Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրներին:

Մոտարկման գործընթացն ունի նաև *տնտեսական և քաղաքական* ասպեկտներ, քանի որ մոտարկումը նաև պետական քաղաքականության արդյունք է: Այդ քաղաքականությունն իրականացվում է իշխանության մաս

կազմող քաղաքական ուժերի կողմից և միևնույն ժամանակ պետք է վայելի հասարակության աջակցությունը: Հասարակական կարծիքը և հասարակության վերաբերմունքը այս քաղաքականության և դրա մասը համարվող մոտարկման գործընթացի մասին էականորեն ազդում են դրա արդյունավետության վրա: Այս տեսանկյունից պետք է հատուկ նշենք *պետության իրավական քաղաքականության գործոնը*: Այն հասարակական հարաբերությունների կարգավորման, հասարակության կառավարման կարևոր գործոններից է, սերտորեն կապված է պետության և իրավունքի մեխանիզմի և ֆունկցիաների հետ: Պետության հատակ իրավական քաղաքականության իրականացումը պետության կողմից համապատասխան ոլորտում իրականացվող քաղաքականությանը հաղորդում է իրավաբանական լեգիտիմություն, և դրա ճիշտ իրականացումը սոցիալական կյանքի առավել արդյունավետ զարգացման ռազմավարական գործոններից է:²¹ Այն կարող է վերաբերել նաև մոտարկման միջոցով պետության իրավական քաղաքականության իրականացմանը:

Մոտարկման գործընթացի ներքին գործոններն ամբողջական բնութագրելու համար կարևոր է նկատի ունենալ ևս մեկ հանգամանք: Միջազգային հարաբերություններում պետությանը ներկայացնում է գործադիր իշխանությունը: Նրա միջոցով է պետությունն ստանձնում միջազգային իրավական պարտավորություններ: Սակայն պետության ներսում դրա ի կատար ածմանը պետք է ներգրավվի ողջ պետական ապարատը: Կարևոր նշանակություն ունի հասարակական կազմակերպությունների աջակցությունն այս գործընթացին: Դա կարող է դրսևորվել բազմաթիվ խորհրդատվական կազմակերպությունների, մասնագիտացված հասարակական կազմակերպությունների ստեղծմամբ, նորմաստեղծ գործընթացին դրանց ակտիվ մասնակցությամբ (դա կարող է ակտիվ դրսևորվել այն երկրներում, որտեղ քաղաքացիների խմբերը նույնպես ունեն օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք):

Արտաքին գործոնն այստեղ նույնպես կարող է լուրջ նշանակություն ունենալ: Դա առավելապես վերաբերում է Եվրոպական միության կողմից այդ գործընթացին ցուցաբերվող

Միջազգային իրավունք

աջակցությանը: Արդեն նշել ենք, որ մոտարկման եղանակների ընտրությունը թողնված է պետության իրավասությանը: Սակայն Հանձնաժողովը նույնպես պետք է ակտիվ դերակատարում ունենա՝ որոշակի ուղեցույցներ առաջարկելով համապատասխան պետություններին: Հանձնաժողովի դերն այս առումով ակտիվ էր հատկապես անդամագրվող եվրոպական երկրների պարագայում: Պատահական չէ, որ մի շարք վերլուծաբանների կարծիքով ԵՄ ընդլայնման գործընթացը ծառայեց նաև որպես իրավական կարգավորման գործող մեխանիզմների կատարելագործման և նորմերի մշակման յուրօրինակ աղբյուր, որի միջոցով մշակվեցին և կիրառվեցին բազմաթիվ մեթոդներ Ընկերակցության իրավունքի պատշաճ իմպլեմենտացիան ապահովելու համար: Հարկ է նշել, որ դրանց կիրառման արդյունքում անդամ պետությունները և Հանձնաժողովը

վր լավագույն մեխանիզմների կիրառման պրակտիկայի արդյունքում էապես կատարելագործեցին ԵՄ կողմից այդ ուղղությամբ իրականացվող նախաձեռնությունների որակն ու արդյունավետությունը:²² Սակայն հարևանության քաղաքականության շրջանակներում համապատասխան քաղաքական կամք դրսևորած պետություններին Հանձնաժողովը, հաշվի առնելով նաև իր կուտակած փորձը, կարող է աջակցություն ցույց տալ՝ նպաստելով մոտարկման արդյունավետության բարձրացմանը: Հանձնաժողովի կողմից խրախուսող մեթոդների առաջարկումը, որն արդեն կիրառվել և հիմնավորվել է անդամակցող պետությունների օրենսդրությունների ներդաշնակեցման գործընթացում, կարող է էական խթան հանդիսանալ մոտարկման աշխատանքների կազմակերպման ժամանակ:

Շարունակելի

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

70

1. Ստորագրվել է 1996 թվականի ապրիլի 22-ին և ուժի մեջ է մտել 1999 թվականի հուլիսի 1-ին:
2. **Frank Schimmelfennig** The europeanization of Eastern Europe. Evaluating the Conditionality Model. Mannheim Center for European Social Research. Ulrich Sedelmeier, Central European University, 2002.
3. **Աղայան Էդ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 1027:
4. **Աղայան Էդ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 1002:
5. **Աղայան Էդ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 1063:
6. **Աղայան Էդ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 1027:
7. **Muravyiv V.** Poland's approach to approximation of institutions and law to the *acquis communitaire*-an experience interesting for Ukraine. A. Gras, Legal approximation: evidence from Ukraine.
8. Օրենսդրության ներդաշնակեցման և "acquis communitaire"-ի հասկացության հետ կապված առավել մանրամասն տե՛ս **Роман Петров** Понятие "acquis communitaire" в праве Европейского Союза.
9. **Pierre Legrand** European Legal Systems Are Not Converging. 45. International and Comparative Law Quarterly. 52, 1996.
10. C 306/42 EN Official Journal of the European Union 17.12.2007.
11. ԵՄ գործունեության մասին պայմանագրի 251-րդ հոդվածը կանոնակարգում է սովորական օրենսդրական գործընթացը:

12. **Lenaerts and P Van Nuffel K.** Constitutional Law of the European Union. London. p. 392.
13. Case C-376/98 Germany v European Parliament and Council(2000) ECR I-8419(ECJ).
14. Հայաստանի Հանրապետության համար այդ գործընթացի իրավական հիմքերը դրվել են մեր կողմից արդեն նշված ԳՀՀ-ի 5-րդ բաժնում:
15. **Evans A.** Voluntary Harmonization in Integration between the EC and Eastern Europe. ELRev, 22(1997), 2001.
16. **Saganek P., Skoczny T.** Selected issues and Areas of Adaptation of Polish Law to the Law of the EU. Warsaw University Centre for Europe, Warsaw, 1999, p. 37.
17. **Lazowski A.** Adaptation of the Polish legal system to EU law: Selected aspects. University of Warsaw, p. 9.
18. Dostowanie prawa polskieto do prawa europejskiego-proces bez konca...1996, p. 8.
19. Enlargement, Commission Progress Report, 1999, p. 46.
20. Enlargement, Commission Progress Report, 1999, p. 47.
21. **Минюк Н. В.** Законотворчество как форма выражения правовой политики. Государство и право, 2007, No 6, с. 94.
22. Law and Governance in an Enlarged European Union. Ed. By George A Bermann and Katharina Pistor. Oxford and Portland, Oregon. 2004, p. 408.

**ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ
ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆՊԱՏՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԱՆՉԱՆՅ ԱՉԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Եվրոպական համայնքի հիմնադրման մասին 1957 թվականի պայմանագրի (այսուհետ՝ Պայմանագիր) 39-րդ հոդվածը նախատեսում է աշխատողների, ինքնազբաղ անձանց՝ Եվրոպական միության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ տալով այդ իրավունքի ընդհանուր նկարագիրը, իրականացման կարգն ու եղանակները, ընդհանուր երաշխիքները, սահմանափակման հնարավորությունները: Սակայն Պայմանագիրը համանման իրավունքներ է նախատեսում նաև աշխատողների ընտանիքի անդամների համար: Ընտանիքի անդամների սպառնիչ ցանկը սահմանելը միշտ էլ իրենից ներկայացրել է իրավաբանական հիմնախնդիր, քանի որ ընտանիքի անդամների սպառնիչ ցանկ սահմանելիս միշտ էլ առաջ են գալիս բազմաթիվ սուբյեկտիվ հատկանիշներ, պրակտիկայում խնդիրներ առաջացնող իրավիճակներ: Այդ իսկ պատճառով «ընտանիքի անդամ» հասկացության մեկնաբանումը, ԵՄ օրենսդրության համաձայն, կարող է օգտակար և արդյունավետ լինել նաև համանման խնդիրը ՀՀ օրենսդրությամբ կարգավորելու տեսանկյունից:

Ընտանիքի անդամների իրավունքները ԵՄ երկրորդային օրենսդրությամբ:

Ազատ տեղաշարժի իրավունքի, ինչպես նաև այդ իրավունքից օգտվող ընտանիքի անդամների հետ կապված հարաբերությունները մանրամասն կարգավորվում են Քաղաքացիների իրավունքների մասին 2004/38/EC դիրեկտիվով (այսուհետ՝ Դիրեկտիվ):

Դիրեկտիվի նախաբանի 5-րդ կետում նշվում է, որ անդամ պետությունների տարածքում ազատորեն տեղաշարժվելու և բնակություն հաստատելու ԵՄ քաղաքացիների իրավունքը, եթե այն իրականացվում է ազատության և արժանապատվության սկզբունքների հիման վրա, երաշխավորվում է նաև նրանց ընտանիքի անդամների համար՝ անկախ քաղաքացիությունից: Ընդ որում, Դիրեկտիվով տրված «ընտանիքի անդամի» հասկացությունը բավականին լայն է և ընդգրկում է անձանց լայն շրջանակ: Եվ այսպես՝ Դիրեկտիվի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով «ընտանիքի անդամներ» են՝

a) ամուսինը.

b) կողակիցը, ում հետ ԵՄ քաղաքացին ունի գրանցված հարաբերություններ՝ տվյալ անդամ պետության օրենսդրության հիման վրա և դրան համապատասխան, եթե այդ օրենսդրությամբ գրանցված հարաբերությունները համահավասար են ամուսնությանը.

c) ԵՄ քաղաքացու, նրա ամուսնու և (b) կետի իմաստով կողակցի ուղղակի վայրընթաց հարազատները, որոնք 21 տարեկանից ցածր են և կախվածության մեջ են գտնվում նրանցից.

d) ԵՄ քաղաքացու, նրա ամուսնու և (b) կետի իմաստով կողակցի ուղղակի վերընթաց հարազատները, որոնք կախվածության մեջ են գտնվում նրանցից:

Դիրեկտիվի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Դիրեկտիվը կիրառելի է ԵՄ բոլոր այն քաղաքացիների նկատմամբ, որոնք տեղաշարժվում և

Միջազգային իրավունք

բնակություն են հաստատում այն անդամ պետությունում, որի քաղաքացին չեն համարվում, ինչպես նաև նրանց ընտանիքի անդամների նկատմամբ, որոնց ցանկը սահմանված է 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որոնք ուղեկցում կամ հետագայում միանում են նրանց:

Սակայն Դիրեկտիվը 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով զգալիորեն մեծացրել է Դիրեկտիվի շահառուների շրջանակը՝ նշելով, որ ԵՄ քաղաքացիների ցանկության դեպքում անդամ պետությունները պարտավոր են, ազգային օրենսդրության համաձայն, իրականացնել հետևյալ անձանց մուտքի և բնակության իրավունքը.

a) անկախ քաղաքացիությունից ցանկացած այլ ընտանիքի անդամ, որը չի ընկնում 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի նկարագրության ներքո, այն երկրում, որտեղից նա եկել է, կախվածության մեջ է գտնվել բնակության հիմնական իրավունք ունեցող ԵՄ քաղաքացուց կամ սպրել է նրա հետ նույն ընտանիքում, ինչպես նաև, եթե առողջական խնդիրներից ելնելով, ԵՄ քաղաքացու կողմից ունի անհրաժեշտ խնամքի կարիք.

b) կողակիցը, որի հետ ԵՄ քաղաքացին ունի պատշաճ հաստատված ամուր հարաբերություններ:

Անդամ պետությունը պետք է ձեռնարկի անհատական հատկանիշների վերաբերյալ լայնածավալ բնություն և պարտավոր է պատճառաբանել նշված անձանց մուտքի կամ բնակության իրավունքի ցանկացած մերժում:

Ավելացնենք միայն, որ նախկինում ընտանիքի անդամների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում էին 1612/68 Կանոնակարգի (այսուհետ՝ Կանոնակարգ) 10-12-րդ հոդվածներով:

Երկար ժամանակ վեճերի տեղիք էր տալիս այն հարցը, թե երրորդ պետության քաղաքացին, որը հանդիսանում է ԵՄ քաղաքացու ընտանիքի անդամ, իրավունք ունի միանալ իր ընտանիքի անդամ աշխատողին անմիջապես երրորդ երկրից և արդյոք այդ դեպքում ըն-

դունող անդամ պետությունը պարտավոր է ընդունել նրան: Եվրոպական Արդարադատության դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) այս հարցին անդրադարձել է *Ակրիխի*¹ գործում: Ակրիխը Մարոկկոյի քաղաքացի էր, որը երկու անգամ վտարվել էր Միացյալ Թագավորությունից: Դրանից հետո նա ամուսնանում է բրիտանացի կնոջ հետ, որը գնում է Իռլանդիա՝ աշխատելու: Հետագայում այդ կինը ցանկանում է վերադառնալ Միացյալ Թագավորություն և իր հետ բերել նաև իր ամուսնուն՝ հիմնվելով Կանոնակարգի 10-րդ հոդվածի վրա, սակայն այդ կապակցությամբ Դատարանը նշեց, որ Կանոնակարգը չի կարող օգնել նրանց, քանի որ այն կարգավորում է միայն ԵՄ տարածքում ազատ տեղաշարժի հետ կապված հարաբերությունները: Դատարանը հավելեց նաև, որ ԵՄ քաղաքացու ամուսինը հանդիսացող երրորդ երկրի քաղաքացու կողմից ԵՄ տարածք մուտք գործելու հիմնախնդիրը կարգավորված չէ: Յուրաքանչյուր երկրի օրենսդրությամբ կարգավորվում է տվյալ երկիր մուտք գործելու կարգը, իսկ ԵՄ օրենսդրությամբ՝ մի անդամ պետությունից մեկ այլ անդամ պետություն տեղափոխվելու հարցը, եթե սկզբնական մուտքը անդամ պետություն արդեն երաշխավորվել է: Հետևաբար Դատարանը վճռեց, որպեսզի օգտվել Կանոնակարգի հոդված 10-ից, ԵՄ քաղաքացու ամուսինը պարտավոր է անդամ պետությունում օրինական բնակության իրավունք ունենա, որ տեղափոխվի այլ անդամ պետություն, ուր տեղափոխվել է կամ տեղափոխվում է նրա կինը: Հավելենք միայն, որ ներկայումս ԵՄ անդամ պետություն մուտք գործելու հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորվում են շենգենյան իրավունքով:

Ակրիխում առաջ քաշված կանոնները թույլ չեն տալիս անդամ պետությունում բնակության թույլտվություն չունեցող երրորդ երկրների քաղաքացիներին, օգտվելով ԵՄ օրենսդրությունից, շրջան-

Միջազգային իրավունք

ցել անդամ պետության օրենսդրությունը, որոնց հիման վրա նրան կարող են վտարել այդ պետությունից: Սակայն այս կանոնը չի ազդում այն ընտանիքի անդամների վրա, որոնք ցանկանում են անմիջապես երրորդ երկրից մուտք գործել ԵՄ որևէ անդամ պետություն: Նման մեկնաբանություն արվել է *MRAX-ի*² գործում, սակայն Ակրիխի գործում դրան հղում չի կատարվել: *MRAX-ի* գործում Դատարանը այդպես էլ չտարանջատեց ազգային և ԵՄ օրենսդրության դերը ԵՄ տարածք մուտք գործելու թույլտվությունը սահմանելու հարցում: Դատարանը, հիմնվելով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի վրա (Ընտանեկան կյանքի իրավունք), ասաց, որ անդամ պետությունը չի կարող հետ ուղարկել երրորդ երկրի այն քաղաքացուն, որը ամուսնացել է ԵՄ քաղաքացու հետ և ցանկանում է մուտք գործել ԵՄ տարածք առանց վավերական նույնականության քարտ կամ անձնագիր կամ անհրաժեշտության դեպքում վիզա ունենալու:

Վերլուծելով վերը նշված գործերը՝ ընդհանուր առմամբ գալիս ենք այն եզրակացության, որ երրորդ երկրների բոլոր քաղաքացիները պետք է անցնեն իմիգրացիոն օրենսդրության միջով, որպեսզի կարողանան մուտք գործել որևէ անդամ պետություն և օգտվեն ԵՄ օրենսդրությունից³:

ԵՄ քաղաքացիները և ԵՄ քաղաքացի հանդիսացող նրանց ընտանիքի անդամները այլ անդամ պետությունում երեք ամսից մինչև հինգ տարի ժամանակով բնակվելու համար պետք է ստանան գրանցման վկայական, իսկ ահա ԵՄ քաղաքացիների այն ընտանիքի անդամները, որոնք չեն հանդիսանում որևէ անդամ պետության քաղաքացի այդ նույն ժամանակահատվածի համար պետք է ստանան ընդամենը բնակու-

թյան քարտ, որն ավելի քիչ իրավունքներ է պարունակում իր մեջ:

Դիրեկտիվի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անդամ պետությունները Միության քաղաքացու ընտանիքի՝ ԵՄ քաղաքացի չհամարվող անդամներին շնորհում են բնակության քարտեր, եթե նրանք ծրագրում են տվյալ պետությունում բնակվել երեք ամսից ավելի: Բնակության քարտ ստանալու համար դիմումների վերջնաժամկետը չի կարող ժամանան օրվանից հաշված երեք ամսից շուտ ժամանակահատվածում լինել: Բնակության քարտի վերաբերյալ պահանջների չիրականացման դեպքում անձինք կրում են համապատասխան և ոչ խտրական պատիժներ:

Բնակության քարտ ստանում են դիմում ներկայացնելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում: Դիմում ներկայացնելու վերաբերյալ վկայականը տրվում է անմիջապես (Դիրեկտիվ, հոդված 10-րդ, մաս 1-ին):

Բնակության քարտ ստանալու համար պետք է ներկայացվեն վավերական անձնագիր, ամուսնական կամ բարեկամական կապը հավաստող փաստաթուղթ, համապատասխան ԵՄ քաղաքացու գրանցման վկայականը կամ բնակության իրավունքը հավաստող այլ փաստաթուղթ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ Դիրեկտիվի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (c) և (d) կետերում, ինչպես նաև 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (a) և (b) կետերում նշված պայմանների առկայությունը հավաստող ապացույցներ:

Դիրեկտիվի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ բնակության քարտը վավերական է հինգ տարի ժամանակով՝ հաշված տրամադրման օրվանից, կամ ԵՄ քաղաքացու բնակության իրավունքին համահավասար ժամանակահատվածով, եթե այդ ժամանակահատվածը փոքր է հինգ տարուց:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ բնակության քարտի վավերականության վրա ոչ մի ազդեցություն չեն

Միջազգային իրավունք

կարող ունենալ հետևյալ հանգամանքները. տարվա մեջ վեց ամիսը չզերագացող մշտական բացակայությունները, ավելի երկար ժամանակով բացակայությունը պարտադիր զինվորական ծառայության անցնելու համար, մեկ բացակայությունը առավելագույնը տասներկու անընդմեջ ամիս հարգելի պատճառով, ինչպիսին է հղիությունը, ծննդաբերությունը, լուրջ հիվանդությունը, ուսումը կամ վերապատրաստումը, գործուղումն այլ անդամ պետությունում կամ երրորդ երկրում:

Երկար տարիներ ընտանիքի անդամի իրավունքների հետ կապված ամենավիճելի հարցերից է եղել բնակության քարտի պահպանման հարցը ԵՄ քաղաքացու մահվան, վտարման, ինչպես նաև ամուսնալուծության, ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու և այլ դեպքերում:

Եվ այսպես՝ Դիրեկտիվի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ԵՄ քաղաքացու վտարումը կամ մահը չեն կարող ազդել նրա ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի վրա, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի են: Սակայն նրանք մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ պետք է բավարարեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմաններին:

7-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ ԵՄ քաղաքացու մահվանը չի կարող հետևել նրա ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի կորուստը, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի չեն, սակայն որպես ընտանիքի անդամ բնակվել են տվյալ անդամ պետությունում նվազագույնը մեկ տարի ԵՄ քաղաքացու մահվանից առաջ:

Մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ այդ անձինք պետք է ապացուցեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմանների առկայությունը: Նման անձինք հետագայում պահպանում են իրենց բնակության իրավունքը բացառապես իրենց անհատական հատկանիշների հիման վրա:

7-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անդամ պետությունից ԵՄ քաղաքացու վտարումը կամ նրա մահը չեն կարող հիմք հանդիսանալ նրա երեխաների կամ երեխայի խնամակալ համարվող նրա ծնողների բնակության իրավունքի կորստի համար, անկախ քաղաքացիությունից, եթե երեխաները բնակվում են ընդունող պետությունում և ստանում են կրթություն: Բնակության իրավունքը պահպանվում է մինչև երեխաների կրթության ավարտը:

Դիրեկտիվի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերություն կամ գրանցված հարաբերությունների ավարտը չեն ազդում ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի վրա, որոնք հանդիսանում են այլ անդամ պետության քաղաքացի: Սակայն նրանք ևս մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ պետք է բավարարեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմաններին:

Դիրեկտիվի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերությունը և գրանցված հարաբերությունների ավարտը հիմք չեն ԵՄ քաղաքացու այն ընտանիքի անդամների բնակության իրավունքի կորստի համար, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի չեն, եթե.

a) նախքան ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերությունը կամ գրանցված հարաբերությունների ավարտը ամուսնությունը կամ գրանցված հարաբերությունները տևել են նվազագույնը երեք տարի, այդ թվում՝ մեկ տարի ընդունող անդամ պետությունում.

b) ամուսնիներ կամ գրանցված հարաբերությունների միջև պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ ամուսնիներին կամ գրանցված հարաբերությունների մասնակիցներից մեկը, որը չի հանդիսանում ԵՄ քաղաքացի, խնամում է ԵՄ քաղաքացու երեխաներին.

с) որոշակի մասնավոր հանգամանքներից ելնելով, ինչպիսին է տնային բռնությունը ամուսնության կամ գրանցված հարաբերությունների ընթացքում:

д) ամուսինների կամ գրանցված հարաբերությունների միջև պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ ամուսիններից կամ գրանցված հարաբերությունների մասնակիցներից մեկը, որը չի հանդիսանում ԵՄ քաղաքացի, ունի անչափահաս երեխային տեսակցելու իրավունք, եթե դատարանը որոշել է, որ տեսակցությունը պետք է լինի ընդունող անդամ պետությունում, և տևի այնքան ժամանակ, որքան սահմանված է պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ:

Մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ այդ անձինք ևս պետք է ապացուցեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմանների առկայությունը: Նման անձինք հետագայում պահպանում են իրենց բնակության իրավունքը բացառապես իրենց անհատական հատկանիշների հիման վրա:

Ամուսինը

Դատարանն իր նախադեպային իրավունքում բնորոշել է «ամուսին» հասկացությունը շատ լայն իմաստով: *Դիատայի*⁴ գործում Դատարանը քննարկում էր առանձին ապրող ամուսնացած զույգի խնդիրը: Սենեգալի քաղաքացի կինն ամուսնանում է Ֆրանսիայի քաղաքացի տղամարդու հետ, որն ապրում և աշխատում էր Բելգիայում: Հետագայում կինը սկսում է առանձին ապրել իր սեփական միջոցներով և ամուսնալուծվելու նպատակադրությամբ: Բելգիական մարմինները, սակայն, հրաժարվում են երկարացնել նրա բնակության իրավունքի թույլտվությունը այն հիմքով, որ նա այլևս ԵՄ քաղաքացու ընտանիքի անդամ չէ և չի ապրում իր ամուսնու հետ: Դատարանը նշեց, որ ԵՄ օրենսդրությունը չի պարտադրում ներգաղթած ընտանիքի անդամներին մշտապես միասին ապրել: Դատարանը

հավելեց, որ եթե միասին ապրելը լինի բնակության իրավունք ստանալու պարտադիր պահանջ, ապա ցանկացած ժամանակ ԵՄ քաղաքացին, տանից դուրս հանելով իր ամուսնուն (կնոջը), կարող է նրա նկատմամբ վտարման որոշում կայացնելու պատճառ դառնալ:

Ուստի պարզ է դառնում, որ նույնիսկ առանձին ապրող զույգերը կարող են մնալ ընդունող պետությունում, ուստի մնան կանոնը լիովին համապատասխանում է Հանձնաժողովն ընդդեմ Գերմանիայի գործով Դատարանի առաջ քաշած այն դիրքորոշմանը, որ 1612/68 Կանոնակարգը (ենթադրվում է նաև նրան հետագայում փոխարինած Դիրեկտիվը) պետք է մեկնաբանվի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի լույսի ներքո: Սակայն ամուսնալուծված զույգերը չեն կարող մնան իրավունքներից օգտվել: Մինչ Դիրեկտիվի ընդունումը, ամուսնալուծված զույգերի հարցը կարգավորված չէր, սակայն Դատարանը Դիատայի գործում նշել էր, որ ամուսնական հարաբերությունները չեն կարող դադարեցված համարվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ դրանք իրավասու մարմինների կողմից չեն հաստատվել⁵:

«Ամուսին» եզրույթն իր մեջ չի պարունակում միասին բնակվող զույգերին: *Ռիդի*⁶ գործում Դատարանը որոշեց, որ բրիտանացի կինը չի կարող հիմնվել Կանոնակարգի 10-րդ հոդվածի վրա, որ իրավունք վերապահի իր հետ միասին բնակվող տղամարդուն գալ Նիդեռլանդներ: Սակայն Ռիդի գործը շատ կարևոր նշանակություն ունեցավ, քանի որ հոլանդական օրենսդրությամբ Նիդեռլանդների քաղաքացու հետ կայուն հարաբերություններ ունեցող օտարերկրացին իրավունք ունի բնակություն հաստատել Նիդեռլանդներում: Եվ հետևաբար տիկին Ռիդին մնան իրավունքից զրկելը

Միջազգային իրավունք

կղիտվեր խտրականություն և կհակասեր Պայմանագրի 12-րդ, 39-րդ և Կանոնակարգի 7-րդ հոդվածներին: Հենց Ռիդի գործն էլ հիմք հանդիսացավ, որ Դիրեկտիվում լայնացվեց «ամուսին» եզրույթի շրջանակները, և դրա մեջ ներառվեցին նաև գրանցված հարաբերությունները:

Կախվածության մեջ գտնվող անձինք

Ինչպես տեսանք, ընտանիքի անդամների ցանկը սահմանելիս Դիրեկտիվը որոշակի արտոնություններ է տալիս ընտանիքի աշխատող անդամից կախվածության մեջ գտնվող անձանց: *Լեբոնի*⁷ գործում Դատարանը նշել է, որ կախվածության մեջ գտնվելու հարցը պետք է որոշվի յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում: Կախվածության մեջ գտնվող անձը համարվում ընտանիքի այն անդամը, որը հովանավորվում է աշխատողի կողմից: Դատարանը հավելել է, որ բոլորովին անհրաժեշտություն չկա քննարկելու այն պատճառները, թե ինչու է կախվածության մեջ գտնվող անձը հովանավորվում աշխատողի կողմից կամ ինչու նա չի հոգում իր կարիքներն ինքնուրույն:

Ընտանիքի այլ անդամներ

Ընտանիքի այն անդամները, որոնք չունեն որևէ անդամ պետության քաղաքացիություն, այնուամենայնիվ ունեն ընդունող անդամ պետությունում աշխատելու իրավունք: *Գյուլի*⁸ գործում Գերմանիայում վերապատրաստված Կիպրոսի քաղաքացի բժիշկն ամուսնանում է Միացյալ Թագավորության քաղաքացի վարսավիրի հետ, որն աշխատում էր Գերմանիայում: Այդ բժշկին չտվեցին մշտական գործունեություն ծավալելու վկայական, քանի որ նա ԵՄ քաղաքացի չէր: Դատարանը որոշեց, որ Կանոնակարգի 11-րդ հոդվածը ցանկացած քաղաքացիության պատկանող ամուսնուն իրավունք է տալիս աշխատանք գտնելու: Ինչպես տեսանք, Դիրեկտիվը սահ-

մանում էր նաև երեխաների իրավունքները կրթություն ստանալու ընդունող անդամ պետությունում, և նույնիսկ աշխատողի մահվան կամ վտարման դեպքում այդ իրավունքը չէր դադարում: Դրա նպատակն է խորացնել երեխաների ինտեգրացիան տվյալ անդամ պետության հասարակության մեջ: Ընդ որում, անդամ պետությունները պարտավոր են ձեռնարկելու համապատասխան միջոցառումներ, որ երեխաները կարողանան տարբեր կրթական և ուսումնական ծրագրերից օգուտներ քաղել տվյալ երկրի քաղաքացիներին հավասար պայմաններով⁹: Ընդ որում, «հավասար պայմաններ» արտահայտությունը շատ լայն է մեկնաբանվել: Դատարանը *Կազագրանդեի* գործում նշել է, որ «պայմանները» վերաբերում են այն ընդհանուր միջոցառումներին, որոնք ուղղված են կրթություն ստանալու գործընթացի խթանմանը, այդ թվում՝ դրամաշնորհները սովորելու ընթացքում բնակարանային և կենցաղային հարցերը հոգալու և վերապատրաստումներ անցնելու համար: Հետևաբար, քննարկվող գործում գերմանական մարմինները չէին կարող մերժել Գերմանիայում աշխատող Իտալիայի քաղաքացու դպրոցական աղջկան մեկամսյա դրամաշնորհից՝ հիմք ընդունելով նրա քաղաքացիությունը: Կենսապահովման դրամաշնորհը գործում է նաև այն դեպքում, երբ երեխաները որոշում են կրթություն ստանալ իրենց հայրենի երկրում: Այդ իսկ պատճառով *Դի Լեոյի*¹⁰ գործում Դատարանը որոշեց, որ գերմանական իշխանությունները պետք է կենսապահովման դրամաշնորհի վճարեն իտալացիներգաղթած այն աշխատողի աղջկան, որը քսանհինգ տարի աշխատում էր Գերմանիայում, թեկուզև այդ աղջիկը ցանկանում էր բժշկություն սովորել իր հայրենի պետությունում՝ Իտալիայում:

Կրթության իրավունքի կարևորությունն ընդգծվել է *Բամմրաստի*¹¹ գոր-

ծում: Գերմանիայի քաղաքացին աշխատում էր Միացյալ Թագավորությունում, որտեղ նա ամուսնացել էր կոլումբիացի կնոջ հետ: Նրանք ունեին երկու երեխա, և նրանց տրվել էր բնակության իրավունքի թույլտվություն հինգ տարի ժամկետով: Երբ նա դադարեց աշխատել, բրիտանական իշխանությունները հրաժարվեցին երկարացնել նրանց բոլորի բնակության իրավունք տվող փաստաթղթերի ժամկետը և չթույլատրեցին երեխաներին ավարտել իրենց կրթությունը Միացյալ Թագավորությունում: Գատարանը գտավ, որ բրիտանական իշխանությունների գործողությունները հակասում են Պայմանագրի 39-րդ հոդվածին, քանի որ հնարավորություն չեն տալիս երեխային շարունակելու կրթությունն ընդունող անդամ պետությունում, ինչն էլ կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ ԵՄ քաղաքացիների համար 39-րդ հոդվածում ամրագրված ազատ տեղաշարժի իրենց իրավունքն իրականացնելու համար: Մեծամասամբ նույն պատճառով *Ռ-ի*¹² գործում Գատարանը որոշեց, որ ԱՄՆ քաղաքացի կնոջ և Միացյալ Թագավորությունում աշխատող Ֆրանսիայի քաղաքացի ամուսնու երեխաներն իրավունք ունեին կրթություն ստանալու Միացյալ Թագավորությունում, թեկուզև նրանց ծնողներն ամուսնալուծվել էին, և

նրանք բնակվում էին իրենց մոր հետ:

Բացի այդ, *Բամոնթաստի և Ռ-ի* գործում Գատարանը որոշեց, որ եթե ներգաղթած երեխաները կրթություն են ստանում ընդունող անդամ պետությունում, ապա նրանց անհրաժեշտ է խնամակալ: *Բամոնթաստի և Ռ-ի* գործում Գատարանի կատարած եզրահանգումներն իրենց ամրագրումն ստացան Գիրեկտիվի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասում, ինչը լրացուցիչ երաշխիք հանդիսացավ Պայմանագրի 39-րդ հոդվածի իրականացման համար:

Այսպիսով, վերլուծելով ԵՄ քաղաքացիների ընտանիքի անդամների իրավունքները ԵՄ տարածքում ազատ տեղաշարժվելու հետ կապված հարաբերություններում, գալիս ենք եզրակացության, որ ԵՄ օրենսդրությունը և նախադեպային իրավունքը բավականին լայն շրջանակ ընդգրկող անձանց է ներառում «ընտանիքի անդամ» հասկացության ներքո: Ընդ որում, այդ անձանց շրջանակը սահմանելիս հաշվի են առնվել բազմաթիվ օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հատկանիշներ, որոնց առկայության պարագայում ԵՄ համապատասխան քաղաքացու հետ սերտ հարաբերությունների մեջ գտնվող բոլոր անձինք հնարավորություն են ունենում օգտվելու անձանց ազատ տեղաշարժի իրավունքից:

1. Case C-109/01, *Secretary of State for the Home Department v. Akrich*, [2003], պար. 48:
 2. Case C-459/99 [2002] ECR I-6591, պար. 61:
 3. **Catherine Barnard** *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*, 2003, p. 285.
 4. Case 267/83 *Diatta v. Land Berlin* [1985] ECR 567.
 5. Case 267/83 *Diatta v. Land Berlin* [1985] ECR 567, պար. 20:
 6. Case 59/85 *Reed* [1986] ECR 1283.
 7. Case 316/85 *Lebon* [1987] ECR 281, պար.

22:
 8. Case 131/85 *G31 v. Regierungspräsident Dusseldorf* [1986] ECR 1573.
 9. Case 9-74 *Casagrande v. Landeshauptstadt Munchen* [1974] ECR 773, պար. 7,8:
 10. Case C-308/89 *Di Leo v. Land Berlin* [1990] ECR I-4185, պար. 12:
 11. Case C-413/99 *Baumbast* [2002] ECR I-7091, պար. 50:
 12. Case C-413/99 [2002] ECR I-7091, պար. 60-62, 73:

ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀՈՂԻ ԵԿԱՏՄԱՄԲ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդկային հասարակության համար հողը բնական այն կարևորագույն արժեքներից մեկն է, որը ծառայում է առաջին հերթին որպես արտադրության հիմնական միջոց, այնուհետև որպես օպերացիոն բազիս՝ ցանկացած տեսակի գործունեության համար, և որպես բնական լանդշափտ: Հողի նշված առանձնահատկությունների շնորհիվ է, որ այն մշտապես առանցքային նշանակություն է ունեցել հասարակական ֆորմացիաների ձևավորման և զարգացման գործընթացում, և հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձևը մշտապես պայմանավորել է հասարակական հարաբերությունների զարգացման հիմնական ուղղությունները:

Հաշվի առնելով հասարակական հարաբերությունների վրա ազդելու հողային հարաբերությունների հսկայական ներուժը՝ տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր կերպ են կարգավորվել հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հետ կապված հարաբերությունները: Մի դեպքում հնարավորին չափ սահմանափակվել է այդ իրավունքը՝ հանելով հողը քաղաքացիական շրջանառությունից, մեկ այլ դեպքում՝ դարձվել քաղաքացիական շրջանառության լիարժեք օբյեկտ առանց հաշվի առնելու դրա առանձնահատկությունները:

Այս տեսակետից է, որ կարևորվում է համեմատականի անցկացումը ներկա և խորհրդային ժամանակաշրջանում ձևավորված հողային հարաբերությունների միջև՝ վեր հանելով օրենսդրության զարգացման ուղղությունները, և այդ հարաբերությունների բնույթին տրված տեսական գնահատականները:

Խորհրդային իրողությունն այն էր, որ հողը հայտարարված էր պետության բացառիկ սեփականություն և հանված էր քաղաքացիական շրջանառությունից: Այս պայմաններում սեփականության իրավունքի և դրա տարրերի սահմանումը բարդանում է՝ ստեղծված հարաբերությունների առանձնահատուկ և ճակատագրորեն պատկանող և ճակատագրորեն պատկանող պատկերացումներին ոչ համահունչ լինելու հանգամանքով:

Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի առանձնահատկությունները քննարկելիս առաջին հերթին անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել խորհրդային իշխանության կողմից ընդունված առաջին դեկրետներից մեկին՝ 1917 թվականի հոկտեմբերի 26-ին աշխատավորների և զինվորականների խորհուրդների համառոտաստանյան երկրորդ համագումարի կողմից գիշերվա ժամը 2-ին ընդունված «Հողի մասին» դեկրետին¹ (այսուհետ՝ նաև Դեկրետ), որի ընդունմամբ Ռուսաստանում սկիզբ դրվեց ագրարային հեղափոխությանը՝ հող նախապատրաստելով հողագործության և տնտեսվարման սոցիալիստական ձևերին անցում կատարելու համար:

Դեկրետի 1-ին հոդվածով հռչակվում է. «Հողի նկատմամբ կալվածատիրական սեփականությունը վերացվում է անհապաղ՝ առանց որևէ փոխատուցման»:

Այս դրույթը բոլշևիկների առաջ քաշած կարգախոսներից մեկն էր և ստեղծված պայմաններում հողի նկատմամբ կալվածատիրական սեփականության վերացումն ուներ քաղաքական մեծ նշանակություն:

Հողի նկատմամբ մասնավոր սեփականության վերացման վերաբերյալ ավելի ծավալուն ձևակերպում է պարունակվում դեկրետի անբաժանելի մասը կազմող գյուղացիական հրա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
78

հանգր (крестьянский наказ), որի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն. «1. Հողի նկատմամբ մասնավոր սեփականությունը վերացվում է ընդմիջտ. հողը չի կարող նվիրվել, գնվել, վարձակալության տրվել կամ գրավադրվել, այլ կերպ օտարվել: Ամբողջ հողը՝ պետական, թագավորապատկան, վանքապատկան, վարձակալված, մայրատային, մասնավոր-սեփականատիրական, հանրային, գյուղացիական և այլն, ամհատույց օտարվում է, վերածվում է համագային ունեցվածքի և անցնում է դրա վրա աշխատողների օգտագործմանը», «2. Ամբողջ ընդերքը՝ հանքաքարերը, նավթը, քարածուխը, աղը և այլն, ինչպես նաև համապետական նշանակություն ունեցող անտառները և ջրերը, անցնում են պետության բացառիկ օգտագործմանը: Բոլոր փոքր գետերը, լճերը, անտառները և այլն անցնում են համայնքների օգտագործմանը՝ դրանք տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կառավարվելու պայմանով»:

Գեկրետի ընդունմամբ երկրում հաստատվում են բոլորովին նոր հողային հարաբերություններ, տեղի է ունենում հողի, ընդերքի, անտառների և ջրերի ազգայնացում, դրանք հայտարարվում են խորհրդային պետության բացառիկ սեփականություն: Դա նշանակում էր, որ այդուհետ նշված օբյեկտների սեփականատեր այլ մարմին, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ՝ բացի պետությունից, լինել չէր կարող: Քաղաքացիներին և կազմակերպություններն վերապահվում է դրանց նկատմամբ միայն օգտագործման իրավունք՝ հատկացման հիմքերով:

«Հողի մասին» դեկրետով ոչ միայն սահմանվեց պետական սեփականության իրավունքը հողի, ընդերքի, անտառների և ջրերի նկատմամբ, այլև սահմանվեց պետության սեփականության իրավունքը գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների և գյուղատնտեսական գույքի նկատմամբ: Նշվածի մասին են վկայում գյուղացիական հրահանգի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերը:

Գեկրետը պարունակում է հողօգտագործման իրավունքի և դրա ձևերի մասին առանձին դրույթներ ևս: Մասնավորապես՝ գյուղացիական հրահանգի 6-րդ, 7-րդ և 8-րդ կետերի համաձայն՝ հողի օգտագործման իրավունք ստանում էին բոլոր այն քաղաքացիները, որոնք

ցանկություն կհայտնեին իրենց ընտանիքի օգնությամբ կամ ընկերակցությունների կազմում սեփական ուժերով մշակել հողը: Վարձու աշխատանքի օգտագործումն արգելվում է:

Ինչ վերաբերում է հողամասերի բաժանմանը, ապա սահմանված էր, որ աշխատավորների միջև հողը պետք է բաժանվի հավասարության հիմունքներով, իսկ հողօգտագործման ձևը կարող էր ինքնուրույնաբար որոշվել գյուղացիների կողմից՝ ծխային, խտտորային, համայնքային կամ արտելային:

Հողի մասին դեկրետի 5-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ շարքային գյուղացիների և կազակների հողերը չեն բռնագրավվում: Այսինքն՝ դեկրետը նպատակաուղղված չէր բոլոր օգտագործողներից անխտիր հողի բռնագրավմանը: Այն ուղղված էր հիմնականում խոշոր հողատերերի դեմ, և շարքային հողօգտագործողների շահերը չպետք է տուժեին հողի ազգայնացման գործընթացում:

Այսպիսով՝ դեկրետի ընդունմամբ հիմք դրվեց նոր սոցիալիստական հողային իրավահարաբերությունների ծավալմանը և դրա հետ մեկտեղ՝ հողային իրավունքի՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղի, առաջացմանը:

Գեկրետում ամրագրված դրույթները հետագայում իրենց արտացոլումն ստացան խորհրդային պետության մի շարք այլ իրավական ակտերում: Մասնավորապես՝ ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի² 21-րդ հոդվածի համաձայն. «Հողը հանդիսանում է պետության ունեցվածքը և չի կարող լինել մասնավոր շրջանառության օբյեկտ: Հողի տիրապետումը թույլատրվում է միայն օգտագործման իրավունքով»: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի առանձնահատկություններն ընդհանուր գծերով արտացոլված էին նաև 1924 թվականի հունվարի 31-ին ընդունված ԽՍՀՄ Սահմանադրության³ մեջ: Ի տարբերություն ԽՍՀՄ 1924 թվականի Սահմանադրության՝ 1936 թվականի Սահմանադրության⁴ առաջին գլխում, որն անվանված էր «Հասարակական կառուցվածքը», արդեն իսկ հստակ ամրագրված էր, որ հողը, ընդերքը, ջրերը, անտառները . . . . . հանդիսանում են պետական սեփականություն՝ համագային ունեցվածք:

ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի նշված դրույթից որոշակի առումով

Հողային իրավունք

կարելի է եզրահանգումներ կատարել հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի բովանդակությունը կազմող տարրերի վերաբերյալ, որոնց հարցը հողի ազգայնացման և Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում պետք է դրվեր այլ կերպ⁵:

Այս միաբնույն ավելի վաղ զարգացվել և վերլուծվել էր պրոֆեսոր Լ.Ի. Դեմբոյի կողմից «Խորհրդային ջրային օրենսդրության հիմնական խնդիրները» աշխատությունում: Մասնավորապես՝ Դեմբոն գտնում էր, որ Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի շրջանակներում տիրապետման իրավունքը՝ որպես սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր, չի դրսևորվում, քանի որ Խորհրդային իրավունքում այն չունի ինքնուրույն նշանակություն: Դեմբոյի կարծիքով, հողի ազգայնացման և դրա նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի հաստատման պայմաններում «հողի տիրապետում» տերմինն ընդհանուր առմամբ անընդունելի է Խորհրդային իրավունքի համար, և հողի տիրապետումը չի կարելի դիտարկել հողօգտագործման իրավունքից անջատ՝ որպես ինքնուրույն իրավունք: Նա նշում էր, որ պետություն-սեփականատերը առանձին ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրում է միայն հողի օգտագործման, այլ ոչ թե տիրապետման իրավունքը, ուստի տիրապետման իրավագործությունը որպես հողի և ջրերի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր սահմանելը գորկ է իրավական նշանակությունից⁶:

Պրոֆեսոր Դեմբոյի կողմից առաջարկվում էր տիրապետման իրավունքի փոխարեն որպես սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր սահմանել պետական միասնական հողային ֆոնդի կառավարումը:

Գ.Ա. Ակսենյոնկը, քննադատելով Դեմբոյի նշված մոտեցումը, գտնում էր, որ տիրապետման իրավագործությունը Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի տարրերից մեկն է և ունի կարևոր իրավական նշանակություն: Մասնավորապես՝ հենվելով ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի վրա՝ հեղինակը նշում է, որ մասնավոր անձանց համար տիրա-

պետման իրավունքն օգտագործման իրավունքից անջատ ինքնուրույն նշանակություն չունի, իսկ պետության համար հողի տիրապետման ունի բոլորովին այլ նշանակություն և բովանդակություն: Այսինքն՝ այստեղ արդեն չենք կարող ասել, որ պետությունը՝ հողի սեփականատերը, տիրապետում է հողը միայն այն ժամանակ, երբ օգտագործում է: Հողի նկատմամբ տիրապետման իրավունքը պետությունն իրականացնում էր Խորհրդային Միության ողջ տարածքում՝ հողի բացառիկ սեփականատերը լինելու փաստի ուժով՝ անկախ այն հանգամանքից՝ ում է ամրացված այդ հողը: Եվ այս տեսակետից տիրապետման իրավունքը՝ որպես պետության՝ հողի սեփականատիրոջ իրավագործություն, հանդես է գալիս որպես հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր:

Այս առումով չի կարելի չհամաձայնել հեղինակի հետ, քանի որ ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածից ելնելով, հնարավոր չէ այլ եզրահանգումներ կատարել: Նշված հոդվածն ինքնին տիրապետման իրավունքը պայմանավորում է օգտագործման իրավունքով՝ դիտելով դրանք որպես անբաժանելի տարրեր: Ինչը նշանակում է, որ բոլոր սուբյեկտների համար, բացի պետությունից, տիրապետման իրավունքը կարող է դրսևորվել բացառապես օգտագործման իրավունքի հետ շաղկապված և դրանով պայմանավորված:

Ակսենյոնկը նշում է, որ հողի ազգայնացման և հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում ԽՍՀՄ-ում հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի տարրերն են տիրապետման, տնօրինման, կառավարման և օգտագործման իրավագործությունները⁷: Այսինքն՝ հեղինակը, չբացառելով սեփականատիրոջ երեք հիմնական իրավունքներից և ոչ մեկը, առանձնացնում է կառավարումը՝ որպես ինքնուրույն տարր և դիտարկում առանձին:

Սակայն անհրաժեշտ է նկատել, որ հեղինակը, անդրադարձ կատարելով հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի տարրերին, մեկնաբանելով դրանցից յուրաքանչյուրի բովանդակությունը, տիրապետման իրավագործության առանձնահատկությունները ներկայացրել է բավականին ընդգրկուն և տա-

րաձական հասկացությունների շրջանակներում: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի այս տարրը քննարկվում է միայն մեկ օրինակով՝ նշելով, որ հողի տիրապետման իրավունքի դրսևորում է խորհրդային պետության կողմից հողերի առանձին կատեգորիաների իրավական ռեժիմի սահմանումը կամ էլ հողօգտագործողների իրավունքների և պարտականությունների սահմանումը⁸:

Նշված մոտեցումը, սակայն, վիճելի կարելի է համարել այն առումով, որ պետության կողմից հողերի առանձին կատեգորիաների իրավական ռեժիմի սահմանումը կամ էլ հողօգտագործողների իրավունքների և պարտականությունների սահմանումը կարող են դիտարկվել նաև որպես կառավարման իրավագործության դրսևորում:

Այնուամենայնիվ, հեղինակի մոտեցումները հողի տիրապետման իրավունքի վերաբերյալ պարզ են և մեծամասամբ համընկնում են ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքում տիրապետման իրավունքին տրված բնորոշմանը, որի համաձայն՝ տիրապետումը գույքի գտնվելն է սեփականատիրոջ տնտեսությունում, նրա փաստացի տնտեսական իշխանությունների: Այսինքն՝ տիրապետման իրավագործությունը գույքն իր տնտեսական իշխանության ներքո, սեփական տնտեսությունում պահելու օրենքի վրա հիմնված հնարավորությունն է⁹:

Խորհրդային Սիությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի բովանդակության հիմնահարցերին անդրադարձ է կատարել նաև Ա.Մ. Տուրուբիները, ով գտնում էր, որ այն հանգամանքը, որ հողի նկատմամբ պետությունը միաժամանակ իրականացնում է և՛ սեփականատիրոջ, և՛ քաղաքական սուվերենի իրավագործություններ, չի կարող հիմք հանդիսանալ այն պնդումների համար, որ հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության պայմաններում սեփականության իրավունքի տարրերը դրսևորվում են ոչ լիարժեքորեն: Նրա պնդմամբ՝ պետություն-սեփականատիրոջ իրավագործությունների բնորոշումը պարտադիր չէ, որ համապատասխանի քաղաքացիական օրենսգրքի ձևակերպումներին¹⁰:

Տուրուբիները գտնում էր, որ քաղաքացիական օրենսգրքում առկա ձևակերպումները կա-

րող են կիրառելի լինել պետության՝ որպես հողի սեփականատիրոջ, իրավասությունները բնորոշելու համար, սակայն դրանք չեն կարող սահմանափակել այդ իրավագործությունները¹¹: Հաշվի առնելով հողի՝ որպես սեփականության օբյեկտի, առանձնահատկությունները, հեղինակը գտնում էր, որ պետություն-սեփականատիրոջ իրավագործություններն են տնօրինումը, հողերի կառավարումը, հողային հսկողությունը, օգտագործումը և տիրապետումը¹²:

Հատկանշական է, որ Տուրուբիները որպես հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի տարր առանձնացնում է հողային հսկողությունը: Հեղինակի կարծիքով, հողի օգտագործման նկատմամբ հսկողությունը կրում է առանձնահատուկ բնույթ և տարբերվում է հսկողության այլ տեսակներից: Մասնավորապես՝ այդ առանձնահատկությունները Տուրուբիները տեսնում էր նրանում, որ հողի օգտագործման նկատմամբ հսկողությունը կոչված է պարզելու

1. օրինական է արդյոք տվյալ հողամասի օգտագործումը,
2. արդյոք հողն օգտագործվում է դրա նպատակային նշանակությանը համապատասխան,
3. արդյոք հողն ընդհանրապես օգտագործվում է, թե ոչ¹³:

Հողօգտագործման նկատմամբ հսկողության առանձնահատկությունները հեղինակի կողմից բավականին մանրամասն և հիմնավորված են ներկայացվում մենագրության մեջ, սակայն, ըստ էության, դա չի կարող բավարար լինել «հողային հսկողությունը» հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի առանձին տարր համարելու համար:

Հատկանշական են Տուրուբիների մտորումները հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտի վերաբերյալ: Քննարկելով Խորհրդային Սիությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտի հարցը, հեղինակը կատարում է եզրահանգումներ, որոնց արձագանքներն իրավաբանական գրականության մեջ եղել են ոչ միանշանակ: Մասնավորապես՝ Տուրուբիները գտնում էր, որ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտը մեկն է՝ խորհրդային պետությունը, իսկ միութենական հանրապետություններն

Հողային իրավունք

իրենց հողերի նկատմամբ ունեն տարածքային գերակայություն: Միաժամանակ Տնօրենքները գտնում էր, որ տարածքային գերակայությունը հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հետ կապելը չի կարող ընդունելի համարվել, քանի որ միութենական հանրապետություններն իրենց տարածքային գերակայությունն իրականացնում են ոչ թե հողի նկատմամբ սեփականության իրավունք ունենալու ուժով, այլ ԽՍՀՄ Սահմանադրության համապատասխան դրույթների հիման վրա:

Ելնելով հեղինակի նշված մտեցումներից՝ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ Խորհրդային Միությունում միութենական հանրապետություններն իրականացնում էին տարածքային գերակայություն ուրիշի հողի վրա: Լավ գիտակցելով նման մտեցման անթույլատրելիությունը՝ Տնօրենքներն առաջ է քաշում ֆեդերատիվ սեփականության կոնցեպցիան: Նա գրում է. «...Խորհրդային պետությանը պատկանող սեփականության իրավունքի օբյեկտները պատկանում են ինչպես ԽՍՀ Միությանը, այնպես էլ այդ միությունը կազմող միութենական հանրապետություններին: Ասվածը տարածվում է նաև հողի վրա: Հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի սուբյեկտ է Խորհրդային պետությունը՝ ԽՍՀ Միությունը և դրա անդամները՝ միութենական հանրապետությունները: Միևնույն ժամանակ միութենական հանրապետությունները ոչ թե համեմատում են հենց իրենց սահմանների ներսում գտնվող հողի սեփականատերը, այլ ԽՍՀ Միության սահմաններում գտնվող ողջ հողի՝ միասնական պետական հողային ֆոնդի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի մասնակից»¹⁴:

Խորհրդային պետության քաղաքացիական օրենսդրության հետագա զարգացումներում ևս պահպանվել են ներկայացված մոտեցումները: 1961 թվականի դեկտեմբերի 8-ին ընդունված ԽՍՀ Միության և միութենական հանրապետությունների քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքներով¹⁵, 1964 թվականին ընդունված ՌՍՖՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքով¹⁶, ինչպես նաև Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքով¹⁷ ամրագրված էին սեփականատիրոջ երեք իրավագործությունները,

ասկայն արդեն որևէ դրույթով չէր նախատեսվում տիրապետման և օգտագործման իրավունքների փոխկապվածությունը: Այդ հանգամանքը, ասկայն, չէր կարող նշանակել, որ հողի տիրապետման իրավունքն արդեն ձեռք էր բերել ինքնուրույն իրավական նշանակություն և կարող էր հանդես գալ օգտագործման իրավունքից անջատ:

Ճիշտ է, քաղաքացիական օրենսդրությամբ մնանատիպ փոխկապակցվածություն արդեն չէր նախատեսվում, և կարծես կարելի էր պնդել, որ հողի սեփականատերը՝ պետությունը, կարող է տիրապետման իրավագործությունը տրամադրել այլ սուբյեկտներին՝ կազմակերպություններին կամ քաղաքացիներին: Սակայն 1968 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ընդունված ԽՍՀ Միության և միութենական հանրապետությունների հողային օրենսդրության հիմունքներով¹⁸ և դրա հիման վրա ընդունված միութենական հանրապետությունների հողային օրենսգրքերով հստակ ամրագրվում էր, որ ԽՍՀՄ-ում հողը գտնվում է պետության բացառիկ սեփականության ներքո և տրամադրվում է միայն օգտագործման:

Այսինքն՝ հողօգտագործողները չէին կարող միայն տիրապետել հողը և չօգտագործել այն, և այդ իմաստով Խորհրդային հողային իրավունքին հայտնի չէր «հողի տիրապետում» արտահայտությունը՝ որպես ինքնուրույն տարր: Սակայն, հողօգտագործողներն իրականացնում էին տիրապետման իրավագործությունը հենց հողի օգտագործման փաստի ուժով: Նրանք չէին կարող իրականացնել հողի օգտագործումը՝ չպահելով հողն իրենց տնտեսական իշխանության ներքո, չունենալով այն սեփական տնտեսությունում պահելու հնարավորություն: «Гражданский кодекс РСФСР» (утв. ВС РСФСР 11.06.1964).

ԽՍՀՄ 1977 թվականի Սահմանադրության մեջ ևս առանձին հոդվածով անդրադարձ էր կատարվում պետության բացառիկ սեփականությունը հանդիսացող օբյեկտներին՝ հատուկ առանձնացնելով հողը, ընդերքը, ջրերը և անտառները (գլուխ 2. «Տնտեսական համակարգը», հոդված 11):

1990 թվականի օգոստոսի 23-ին ընդունված «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրով¹⁹ երկրում դրվեցին նոր հողային հարաբերությունների հիմքերը: Հռչակագրի 7-րդ կե-

տի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային հարստությունը՝ հողը, ընդերքը, օդային տարածությունը, ջրային և այլ բնական պաշարները, տնտեսական, մտավոր, մշակութային կարողությունները, նրա ժողովրդի սեփականությունն են: Դրանց տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման կարգը որոշվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով»: Այսինքն՝ արդեն իսկ հանվեցին երկրի հիմնական օրենքի մակարդակով դրված սահմանափակումները, որոնք վերաբերում էին հողը տնտեսական շրջանառության մեջ մտցնելուն:

Ստեղծված հողային հարաբերություններում բեկումն մտցրեց 1990 թվականի հոկտեմբերի 31-ին ընդունված և նույն թվականի դեկտեմբերի 1-ից ուժի մեջ մտած «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» ՀՀ օրենքը²⁰, որով սեփականության իրավունքի օբյեկտներ ճանաչվեցին հողը, ընդերքը, ջրերը և այլն, իսկ որպես սեփականության իրավունքի սուբյեկտներ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները, այլ պետությունները, միջազգային կազմակերպությունները, օտարերկրյա իրավաբանական անձինք ու քաղաքացիները:

Միևնույն ժամանակ նշված օրենքով, առանց վերապահումների սահմանվեց, որ սեփականատերն իր հայեցողությամբ տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում է իրեն պատկանող գույքը:

Այսինքն՝ հողը կրկին մտավ քաղաքացիական շրջանառության մեջ՝ որպես սեփականության իրավունքի օբյեկտ, և կարող էր պատկանել այդ հարաբերությունների մասնակիցներին սեփականության իրավունքով, ինչը խորհրդային ժամանակաշրջանում հանդիսանում էր պետության բացառիկ իրավագործությունը: Նույնաբովանդակ դրույթներ ամրագրվեցին 1991 թվականի հունվարի 22-ին ընդունված «Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին» ՀՀ օրենքում²¹, 1991 թվականի հունվարի 29-ին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքում²²:

Օրենսդրության հետագա զարգացումներն ընթացան այն ուղղությամբ, որը նախանշվեց Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո ընդունված իրավական ակտերով

և 1995 թվականին ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածով ամրագրվեց. «Յուրաքանչյուր որ ունի սեփականության և ժառանգման իրավունք: Հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի»: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակումը նախատեսվեց միայն օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար:

2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներից հետո ՀՀ Սահմանադրության²³ 31-րդ հոդվածում ամրագրվեց, որ յուրաքանչյուր որ իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը. միաժամանակ պահպանվեցին օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար նախատեսված արգելքները հողի սեփականության իրավունքից օգտվելու վերաբերյալ:

Նշված իրավական նորմերի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում հողի նկատմամբ կիրառվում է սեփականության իրավունքի ավանդական մոտեցումը, որի համաձայն՝ սուբյեկտիվ առումով սեփականության իրավունք նշանակում է՝ անհատի կամ կոլեկտիվի հնարավորությունն իր հայեցողությամբ և անկախ որևէ մեկից տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իր ունեցվածքը օրենքով սահմանված շրջանակներում և հասարակության տնտեսական կառուցվածքին համապատասխան²⁴:

Նշված մոտեցումը ժամանակակից իրավագիտության մեջ սպառնիչ է համարվում և բխում է ՄԱԿ-ի և Եվրախորհրդի շրջանակներում ընդունված մի շարք միջազգային իրավական ակտերի սեփականության պաշտպանությանը նվիրված դրույթներից:

ՀՀ գործող հողային օրենսգրքի²⁵ 44-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց հողամասերի նկատմամբ սեփականության իրավունքը հողամասերն իրենց հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունքն է՝ օրենքով նախատեսված սահմանափակումների ու այլ պայմանների պահպանմամբ»: ՀՀ

Հողային իրավունք

հողային օրենսգրքում, սակայն, սահմանված չէ, թե ինչ են իրենցից ներկայացնում հողամասը տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավագործությունները:

1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի²⁶ 163-րդ հոդվածի համաձայն. «Սեփականության իրավունքը սուբյեկտի՝ օրենքով և այլ իրավական ակտերով ճանաչված ու պահպանվող իրավունքն է՝ իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրեն պատկանող գույքը:

Տիրապետման իրավունքը գույքը փաստացի տիրապետելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է:

Օգտագործման իրավունքը գույքից դրա օգտակար բնական հատկությունները քաղելու, ինչպես նաև դրանից օգուտ ստանալու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է: Օգուտը կարող է լինել եկամտի, պտուղների, աճի, ծնածիլի և այլ ձևերով:

Տնօրինման իրավունքը գույքի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է»:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն. «Ընտանեկան, աշխատանքային, բնական պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընտանեկան, աշխատանքային, հողային, բնապահպան և այլ հատուկ օրենսդրությամբ», ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածը հավասարապես կիրառելի է նաև հողային հարաբերություններում տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավագործությունների բովանդակության պարզման համար:

ՀՀ գործող հողային օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիներին, իրավաբանական անձանց կամ համայնքներին չպատկանող հողերը պետության սեփականությունն են: Միաժամանակ սահմանված է, որ պետությունը կարող է սեփականության իրավունքով հողամասեր գնել համայնքներից, քաղաքացիներից և իրավաբանական անձանցից:

Փաստորեն հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքը ճանաչված է օրենքի ուժով՝ այն բոլոր հողամասերի նկատ-

մամբ, որոնք սեփականության իրավունքով չեն պատկանում այլ անձանց, և կարող է ծագել գործարքների հիման վրա: Այսինքն՝ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հետ կապված հարաբերություններում պետությունը մի դեպքում հանդես է գալիս քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց և համայնքների հետ հավասար հիմունքներով, իսկ մյուս դեպքում արդեն դրսևորվում են պետության լիազորությունները՝ որպես պետական իշխանության սուբյեկտի: Սակայն այս երկակիությունը որևէ կերպ չի անդրադառնում սեփականության իրավունքի ծագումից հետո պետության լիազորությունների վրա:

Անկախ այն հանգամանքից, թե հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքը պետության համար ծագել է գործարքի հիման վրա, թե ճանաչվել է օրենքի ուժով, Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես հողի սեփականատեր, օգտվում է իրավագործությունների այն ծավալից, որոնք նախատեսված են հողի սեփականատիրոջ համար: Այսինքն՝ հողի տիրապետման, տնօրինման և օգտագործման հետ կապված հարաբերություններին Հայաստանի Հանրապետությունը մասնակցում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ու համայնքների հետ հավասար իրավունքներով՝ իր իսկ կողմից սահմանված կարգով և պայմաններում:

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ Խորհրդային Միությունում հողի ազգայնացման և դրա նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում, սեփականության իրավունքի տարրերը՝ տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավագործությունները, չէին կարող լիարժեքորեն դրսևորվել: Պետության՝ որպես հողի սեփականատիրոջ, հողը տնօրինելու իրավասությունը դրսևորվում էր խիստ սահմանափակ այն առումով, որ հողը չէր կարող սեփականության իրավունքով պատկանել ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց: Ուստի իր սեփականությանը պատկանող հողի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունը կարող էր իրականացվել շատ սահմանափակ շրջանակներում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Իրավական ակտեր

1. Հռչակագիր «Հայաստանի անկախության մասին» /ընդունված 23.08.1990թ./, ՀՀԳ՝ Տ 1990/16:
2. ՀՀ Սահմանադրություն, ՀՀ ՊՏ 2005 (հատուկ թողարկ.), 05.12.2005:
3. «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» ՀՀ օրենք /ընդունված 31.10.1990թ./, ՀՀԳ՝ Տ 1990/20, N Ն-0178-I:
4. «Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին» ՀՀ օրենք /ընդունված 22.01.1991թ./, ՀՀԳ՝ Տ 1991/2, N Ն-0242-I:
5. ՀՀ հողային օրենսգիրք /ընդունված 29.01.1991թ./, ՀՀԳ՝ Տ 1991/2, N Ն-0248-I:
6. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք /ընդունված 05.05.1998թ./, ՀՀ ՊՏ 1998/17 (50), 10.08.98, N ՀՕ-239:
7. ՀՀ հողային օրենսգիրք /ընդունված 02.05.2001թ./, ՀՀ ՊՏ 2001/17 (149), 15.06.01, N ՀՕ-185:
8. “Декрет о земле” Принят II Всероссийским Съездом Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов 27 октября 1917 года.
http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_z_emle.htm.
9. Гражданский кодекс РСФСР 1922г.
<http://civil-law.narod.ru/wist/gk22/vved.html>.
10. Основной закон (Конституция) Союза Советских Социалистических Республик, Принят второй сессией ЦИК СССР первого созыва 6 июля 1923 года и в окончательной редакции II Съездом Советов СССР 31 января 1924 года.
<http://ru.wikisource.org/wiki/>.
11. Конституция СССР (1936) редакция 5.12.1936г.
<http://ru.wikisource.org/wiki/>.
12. Закон СССР от 8 декабря 1961г. “Об

утверждении основ гражданского законодательства Союза ССР и Союзных Республик”, Свод законов СССР, Том 2, Москва, издательство “Известия”, 1984г., с. 6-42.

13. Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВЦ РСФСР 11.06.1964).
<http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=1838;p=3>.

14. Закон СССР от 13 декабря 1968г. “Об утверждении основ земельного законодательства Союза ССР и Союзных Республик”, Свод законов СССР, Том 4, Москва, издательство “Известия”, 1984г., с. 45-66.

15. Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, առ 1-ը հունիսի 1977 թվականի փոփոխություններով ու լրացումներով, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1977:

Տեսական աղբյուրներ

1. **Բարսեղյան Տ. Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Երև.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 285:
2. **Աксененок Г.А.** “Право государственной собственности на землю в СССР”, под редакцией проф. Казанцева Н.Д., Государственное издательство Юридической Литературы, Москва, 1950, с. 307.
3. **Турубинер А.М.** Право государственной собственности на землю в Советском Союзе. Изд. Московского университета, 1958, с. 330.
4. **Дембо Л.И.** “Основные проблемы советского водного законодательства”, изд. Ленинградского государственного университета, 1948.

1. “Декрет о земле” Принят II Всероссийским Съездом Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов 27 октября 1917 года.
http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_zemle.htm.
2. Гражданский кодекс РСФСР 1922г.
<http://civil-law.narod.ru/wist/gk22/vved.html>.
3. Основной закон (Конституция) Союза Советских Социалистических Республик, Принят второй сессией ЦИК СССР первого созыва 6 июля 1923 года и в окончательной редакции II съездом Советов СССР 31 января 1924 года.
<http://ru.wikisource.org/wiki/>.
4. Конституция СССР (1936) редакция 5.12.1936г.
<http://ru.wikisource.org/wiki/>.
5. **Аксененок Г.А.** “Право государственной собственности на землю в СССР”, под редакцией проф. Казанцева Н.Д., Государственное издательство Юридической Литературы, Москва, 1950, с. 192.
6. **Дембо Л.И.** “Основные проблемы советского водного законодательства”, изд. Ленинградского государственного университета, 1948, с. 67.
7. **Аксененок Г.А.** “Право государственной собственности на землю в СССР”, под редакцией проф. Казанцева Н.Д., Государственное издательство Юридической Литературы, Москва, 1950, с. 196.
8. Նոյն տեղը, էջ 195:
9. **Բարսեղյան Տ. Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Երև.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 171:
10. **Турубинер А.М.** Право государственной собственности на землю в Советском Союзе. Изд. Московского университета,

1958, с. 137.

11. Նոյն տեղը, էջ 138:

12. Նոյն տեղը, էջ 140:

13. **Турубинер А.М.** Право государственной собственности на землю в Советском Союзе. Изд. Московского университета, 1958, с. 197-198.

14. **Турубинер А.М.** Право государственной собственности на землю в Советском Союзе. Изд. Московского университета, 1958, с. 57.

15. Свод законов СССР, Том 2, Москва, издательство “Известия”, 1984г., с. 6-42.

16. Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВЦ РСФСР 11.06.1964).
<http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=1838;p=3>.

17. Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, առ 1-ը հունիսի 1977 թվականի փոփոխություններով ու լրացումներով, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1977:

18. Свод законов СССР, Том 4, Москва, издательство “Известия”, 1984г., с. 45-66.

19. ՀՀԳ՝ Տ 1990/16:

20. ՀՀԳ՝ Տ 1990/20:

21. ՀՀԳ՝ Տ 1991/2:

22. ՀՀԳ՝ Տ 1991/2:

23. ՀՀՊՏ 2005 (հատուկ թողարկ.) 05.12.2005:

24. **Բարսեղյան Տ. Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Երև.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 269:

25. ՀՀՊՏ 2001/17 (149), 15.06.01:

26. ՀՀՊՏ 1998/17 (50), 10.08.98:

Համիկ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի

հասարակայնության հետ կապերի պատասխանատու

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ՈՐՊԵՍ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Այսօր դեմոկրատական ուղի բռնած երկրներում իշխանությունների աջակցությունը է որպեսզի ստեղծվի նպաստավոր պայմաններ քաղաքացիական հասարակության հետ ներդրման կարգավորումներ հաստատելու համար: Պետական կառավարման համար խնդիր է դառնում իշխանության և քաղաքացիների հետ գործընկերային հարաբերությունների ձևավորումը: Ժամանակակից փուլում անհրաժեշտ էր հասարակության և իշխանության միջև առողջ երկխոսության մեխանիզմների մշակում, քաղաքացիական միավորումների ներառում որոշումների մշակման, քաղաքացիական վերահսկողություն իշխանական կառույցների գործունեության վրա և օրենսդրական ակտերի վերաբերյալ քաղաքացիական փորձաքննություն: Այսօր արդեն այդպիսի միջոցներից է քաղաքացիական հասարակության մի նոր ինստիտուտ՝ Հանրային խորհուրդ անվամբ: Պետության կամ տեղական միությունների կողմից ստեղծված հանրային խորհուրդները տարբեր ձևերով գոյություն ունեն աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում: Նման խորհուրդների դերի վերլուծությունն ավտորիտար կամ տոտալիտար վարչակարգ ունեցող երկրներում անհնար է, քանի որ դրանք այնտեղ կատարում են «դեկորատիվ» գործառնություն: Դրանց գոյությունն ի հայտ եկավ 20-րդ դարի սկզբին, որը պայմանավորված էր քաղաքացիների քաղաքական ակտիվության աննախադեպ աճով: Պատահական չէ, որ այդ դարաշրջանի սոցիոլոգների աշխատություններում արդեն գալիք դարաշրջանը գնահատվում էր որպես «գանգվածների դարաշրջան», այսինքն՝ քաղաքացիների դարաշրջանի գալուստ գրեթե «անսահմանափակ իշխանությանը հասարակությունում»¹: Նման ինստիտուտների անսահմանատևելի նշանակություն տալը հրապարակային իշխանության կազմակերպման համակարգում կարելի է գնահատել որպես դեմոկրատիկ (անգլերեն deliberation բառից, որ բարձրագույն նշանակում է «քննարկում») դեմոկրատիայի զարգացման հրահանգ՝ հիմնված հետևյալ սկզբունքի վրա. «Նրանց, ում շահերը կարող է շոշափել ենթադրյալ որոշումը, նրանք պետք է ունենան այդ քննարկումների մասնակցելու հավասար հնարավորություններ»²: Մենք ուսումնասիրության առարկա չենք դարձնում այն խորհուրդները, որոնք հարաբերություններ իշխանության հետ չի կարելի անվանել խորհրդատվական: Համաշխարհային պրակտիկայում կարելի է առանձնացնել երկու հիմնական առավել արդյունավետ, մրցակցային խորհրդատվական հանրային խորհուրդների ձևեր, որոնք ապահովում

են որոշումների դեմոկրատիկ ընդունում 1. հանրային խորհուրդներ, որոնք ստեղծվում են պետության կամ տեղական միավորումների կողմից, 2. ինքնագործ հանրային խորհուրդներ, որոնք ստեղծվում են ոչ պետական կազմակերպությունների կողմից: Դրանցից, մեր կարծիքով, առավել նշանակալից են քաղաքացիական ժյուրիները՝ CITIZEN JURY: Այս անվանումն արտոնագրված է ԱՄՆ Ջեֆերսոն կենտրոնի կողմից, որը գործում է Մինեսոտա նահանգում: Դեռևս անցյալ դարի 70-ական թվականներին սկսում են ստեղծվել քաղաքացիական ժյուրիներ: Այդ գաղափարն առաջին անգամ տվեց ամերիկյան գիտնական Պիտեր Գաեմելը և գուգահեռաբար զարգացրեց Նեդ Կրոսսին: Այն մշակում է խորհուրդներ խոշոր քաղաքների քաղաքապետների, նահանգապետների և նույնիսկ նախագահի համար: Ռեբերտ Գալի աշխատություններում նման հանրային խորհուրդներն ստացել են minoropusus անվանումը, որը նշանակում է ժողովրդի որոշակի տեսակի լեգիտիմ ստրուգատ՝ «միմի ժողովուրդ»³, որին կարելի է ընդունել որպես անշահագրգիռ և օբյեկտիվ խորհրդատու, քաղաքացիների կամքի, կարծիքների և սրամտությունների միջնորդ, ցուցարար: Հասարակությունում լարվածություն ծագելու դեպքում իշխանությունը, զգալով քաղաքացիների հետ շփվելու, կապի մեջ մտնելու խիստ անհրաժեշտություն, կարող է դիմել «միմի ժողովուրդին» խորհուրդների համար՝ հանրային շահերը համաձայնեցնելու նպատակով: Գերմանիայում մշակվում է քաղաքացիական ժյուրիի նման պրակտիկա հիմնախնդիրների հրապարակային քննարկման համար՝ կապված երկրի քաղաքների զարգացման նախագծերի մշակման հետ: Դանիայում ստեղծված է Դանիական տեխնոլոգիական կոլեգիան, որը բաղկացած է քաղաքացիների «կոնսետսասյին ցուցակից», որոնք քննարկում են հասարակության զարգացման առանցքային հարցեր երկրի պաշտամենտի համար: Մեծ Բրիտանիայում գործում է Քաղաքացիական հետազոտությունների ինստիտուտ, որն ընդօրինակել է մշակույթի հարցերով քաղաքացիական ժյուրի ստեղծելու ամերիկյան փորձը⁴: Քաղաքացիական ժյուրիի մեծ փորձ է կուտակվել Ավստրալիայում⁵: Այս երկրում, ինչպես և որոշ այլ երկրներում՝ Մեծ Բրիտանիայում, Իռլանդիայում, առկա են մասնագիտացված երիտասարդական քաղաքացիական ժյուրիների աշխատանքային հարուստ փորձ⁶: ԱՄՆ-ում գոյություն ունեն մեկ տասնյակից ավելի նախագահական խորհր-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

դատական միություններ և հանձնաժողովներ (Գիտության և տեխնոլոգիաների, սպորտի և ֆիզկուլտուրայի, հոգեկան առողջության խորհուրդներ և այլն): Հանձնաժողովի անդամներին ընտրում է նախագահը հասարակական կազմակերպությունների և գործարար աշխարհի ներկայացուցիչներից: Փոխադրեցության ձևերից է համարվում նաև օրենսդրական նախագծերի և կառավարության հաշվետվությունների հրապարակումը, այսպես կոչված, «Սպիտակ գրքերում»: Այս միջոցը բնորոշ է անգլոսաքսոնական երկրների ճնշող մեծամասնությանը և ենթադրում է փաստաթղթերի վերաբերյալ քաղաքացիների և հասարակական կազմակերպությունների կողմից գրավոր, նամակի ձևով արձագանքների ստացում:

Հաշվի առնելով ՌԳ-ի, Գազախստանի և Եվրոպայում մի շարք մեծատիպ կառույցների գործառնության փորձը՝ հայկական իշխանությունն ստեղծեց Հանրային խորհուրդ ինստիտուտը: Այն ժամանակակից պայմաններում հայկական քաղաքական մշակույթում նոր երևույթ է: Հանրային խորհրդի գաղափարն առաջին անգամ պաշտոնապես հնչեցրեց ԱԺ պատգամավոր Վիկտոր Դալլաքյանը՝ համարելով, որ այդ խորհուրդը հնարավորություն կտա հաղթահարել մարտի 1-ից հետո վստահության լուրջ ճգնաժամն ու կնպաստի իշխանության ու հասարակության միջև վստահության ձևավորմանը⁷: Ու թերևս դժվար է հերքել, որ հենց այդ էր Հանրային խորհրդի գաղափարի առաջացման հիմքը, առավել ևս, որ դրա հեղինակ Վիկտոր Դալլաքյանը դա արել էր հենց մարտի 1-ից հետո առաջացած իրավիճակից ելքերի մասին իր մի քանի կետանոց առաջարկի շրջանակում: Հանրային խորհուրդը ստեղծելու գաղափարն ամրագրված էր դեռ երկու տարի առաջ ընդունված «Ազգային անվտանգության հայեցակարգում» և չպետք է կապել ներքաղաքական վիճակի հետ», - հայտարարել է հանրապետության նախագահի խորհրդական Գառնիկ Իսազուլյանը⁸:

Պետության կամ տեղական միությունների կողմից ստեղծված հանրային խորհուրդները, հրապարակային կառավարման մարմիններ են, որոնք գործում են, որպես կանոն, ղեկավարող սուբեկտին կից: Շատ հաճախ դրանք ստեղծվում են իշխանության գործադիր կամ օրենսդիր մարմիններին կից կամ էլ իրավասու մարմիններին կից՝ իշխանության համապատասխան մարմնի որոշման համաձայն: Բացառիկ դեպքերում, ինչպես օրինակ՝ Ֆրանսիայում, Իտալիայում, Պորտուգալիայում նման մարմինների ստեղծումը նախատեսված է սահմանադրորեն: Առավել ցայտուն օրինակ է Ֆրանսիան, որի Սահմանադրության 11-րդ գլուխն ամբողջությամբ՝ 69-ից 72-րդ կետերը, նվիրված են Սոցիալական և տնտեսական խորհրդի կարգավիճակին: Այն խորհուրդ է տալիս կառավարությանը ներքին և արտաքին քաղաքականության ակտուալ հարցերի շուրջ, որոնք ներկայացվել են վերջինիս քննարկմանը, մասնակցում է որոշումների մշակմանը, որոնք վերաբե-

րում են տնտեսական և սոցիալական ապահովությանը: Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի գործառնությունները բազմազան են, ընդգրկում են բոլոր արդիական հարցերը, որոնց վերաբերյալ կարծիքներն ու խորհուրդները ներկայացվում են Ֆրանսիայի իշխանություններին կառավարության պահանջով կամ սեփական նախաձեռնությամբ, և միաժամանակ, այն մասնակցում է օրենսդրական նախագծերի մշակման գործընթացին, որոնք ներկայացվելու են պառլամենտի հաստատմանը⁹: Բացի այդ, խորհրդի գլխավոր խնդիրն է բնակչության տարբեր խմբերի միջև երկխոսության համար պայմանների ստեղծումը:

Իտալիայի Աշխատանքի և տնտեսության ազգային խորհուրդը նախատեսված է Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրության 99-րդ հոդվածով, ուր նշված է, որ այն գործում է որպես խորհրդատվական մարմին պառլամենտի և կառավարության համար այնպիսի հարցերով և գործառնություններով, որոնք նախատեսված են օրենքով: Խորհուրդը կարող է նախաձեռնել օրենսդրական նախագծեր և նպաստել տնտեսական և սոցիալական օրենքների նախնական մշակմանը¹⁰: Խորհրդի կառուցվածքն ու լիազորությունները սահմանված են համապատասխան օրենքով: Այն բաղկացած է 121 քարձր որակավորում ունեցող մասնագետներից, որոնք գործում են 5 տարի ժամկետով: Խորհրդի նախագահը նշանակվում է Իտալիայի Հանրապետության նախագահի հրամանագրով: Պորտուգալիայի Սոցիալական և տնտեսական խորհուրդը սահմանադրական մարմին է, որի նպատակն է խթանել տնտեսական և սոցիալական մարմինների մասնակցությունը սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների վերաբերյալ որոշումների ընդունման գործընթացին: Սահմանադրության 92-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է, որ Սոցիալական և տնտեսական խորհուրդը մարմին է, որը պատասխանատու է տնտեսական և սոցիալական քաղաքականության տիրույթում խորհրդատվության համար և պետք է մասնակցի տնտեսական և սոցիալական զարգացման ծրագրերի մշակմանը, իրականացնի շատ այլ գործառնություններ, որոնք նախատեսված են օրենքով¹¹: Այն հանդես է գալիս որպես պետական կառավարման մասնակցելու, կառավարության, սոցիալական գործընկերների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների միջև երկխոսություն ծավալելու միջոց, հետևապես այն իրականացնում է և՛ խորհրդատվական, և՛ սոցիալական երկխոսության գործառնություններ: Ընդ որում, առաջարկություններ է ներկայացնում օրենսդրական նախագծերի վերաբերյալ, խորհուրդներ տալիս իշխանության մարմիններին սոցիալական և տնտեսական հարցերի վերաբերյալ կառավարության կամ այլ սուվերեն մարմինների կամ հենց իր սեփական նախաձեռնությամբ: Երբեմն խորհուրդները հանդիսանում են հանրային կառավարման ինքնավար մարմիններ՝ ստեղծված հատուկ օրենքների հիման վրա: Այսպես, ՌԳ- Հանրային խորհուրդը գործառ-

Քաղաքագիտություն

նում է ինքնուրույն՝ չլինելով Պետությունայի մարմին և ստեղծվել է համապատասխան օրենքով: Խնդիրը մեզ մոտ այն է, որ Հանրային խորհուրդը սահմանադրական մարմին չէ՝ ի տարբերություն եվրոպական մի շարք երկրներում ստեղծված խորհրդատվական մարմինների, այլ ստեղծված է նախագահի կողմից հենց իր՝ նախագահի համար: Այն կարող է հանրապետության նախագահի ուշադրությունը հրավիրել այն բանի վրա, ինչի հետ հասարակությունը համամիտ չէ և չի կարող փոխարինել մասամբ պաշտամենտին թեկուզ և այն բանի պատճառով, որ այն իրականացնում է բացառապես խորհրդատվական և ոչ օրինաստեղծ գործառույթ:

Կարևորվում է այն, թե խորհրդատվական մարմնի իրավական կարգավիճակը ինչ իրավական ակտով է սահմանված: Բնականաբար, եթե խորհրդատվական մարմնի իրավական կարգավիճակն ամրագրված է Սահմանադրությամբ, ապա այդ մարմնի դերն ավելի բարձր է, իսկ գործունեությունը՝ երաշխավորված: Այլ է վիճակը, երբ այն սահմանվում է օրենքով, հրամանագրերով կամ այլ իրավական ակտերով: Առաջին դեպքում օրենսդիր մարմինն է սահմանում այդ մարմնի գործունեության սահմանները, մյուս դեպքում օրինակ՝ նախագահը, ինչպես մեզ մոտ: Հանգամանք, որն ի սկզբանե կաշկանդում է այդ մարմնին՝ վերջինիս դնելով որոշակի կախվածության մեջ ստեղծող մարմնից: Բազմաթիվ են օրինակները, ուր համոզվում ենք, որ իշխանությունն ամենևին էլ պարտավոր չի գգում իրեն՝ արձագանքելու Հանրային խորհրդի խորհուրդներին ու առաջարկություններին, և որը որևէ իրավական հետևանքներ չի կարող առաջացնել: Ըստ էության, ՀՀ-ում այս կառույցի իրավական կարգավիճակը «թույլ» է:

Պետության կամ տեղական միությունների կողմից ստեղծվող հանրային խորհուրդների իրավական կարգավիճակը սահմանելիս մշտապես առաջանում են խնդիրներ: Մի կողմից դրանք ոչ հազվադեպ հանդես են գալիս հրապարակային ղեկավարման հանրային մարմինների դերում, մյուս կողմից հանդիսանում են պետական կամ տեղական ղեկավարման մարմին: Այսպես, Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը Ֆրանսիայում հանդես է գալիս որպես «պետական իշխանության մարմինների խորհրդատվական ասամբլեա»¹², Չեխիայի Հանրապետության Ազգային փոքրամասնությունների խորհուրդը հանդիսանում է «կառավարության մարմին»¹³: Մեկ այլ դեպքում, ինչպես մեզ մոտ՝ Հանրային խորհուրդը դիտարկվում է որպես «խորհրդատվական մարմին», կամ էլ հասարակայնության և իշխանության մարմինների միջև փոխազդեցության հատուկ «կազմակերպական ձև»¹⁴: Այս հարցի շուրջ տեսական քննարկումների ժամանակ Հանրային խորհուրդն առաջարկում է դիտարկել հրապարակային իրավունքի հատուկ հասարակական-պետական ինստիտուտ, որը ստեղծվում է կոնկրետ իրավական ակտերի հիման վրա, մասնավորապես՝ օրենքների¹⁵:

Այսպես, թե այնպես պետության կամ տեղական միությունների կողմից ստեղծված հանրային խորհուրդներն ընդգրկված են հրապարակային իշխանության կազմակերպման համակարգում: Այդ իսկ պատճառով ցանկացած կոնկրետ նման տեսակի «հանրային» խորհրդի գործունեություն վերլուծելիս ամեն անգամ հարկ է առաջանում պատասխանել այն հարցին, թե որ բաղկացուցիչ մասն է գերիշխում տվյալ մարմնում՝ պետական, թե՞ հանրային: Այն դեպքում, երբ հիմնական մասը պատկանում է պետական բաղադրիչին, հանրային խորհուրդները բնութագրվում են ոչ թե որպես հանրային-պետական, այլ պետական-հանրային ինստիտուտ և բնականաբար, նսեմացվում է դրանց նշանակությունը որպես հանրային անկախ, օբյեկտիվ, անշահագրգիռ մարմին: Վ. Ն. Ռուդենկոն և Վ. Լ. Չիրկինը համարում են, որ Հանրային խորհուրդը ոչ թե գոտ հասարակական, այլ պետական-հասարակական մարմին է, այդ իսկ պատճառով խորհրդի ապարատը՝ ստեղծված պետական կառույցի ձևով, հանդիսանում է մեկ միասնական պետական ապարատի բաղկացուցիչ տարր¹⁶: Չպետք է մոռանալ, որ մեր Հանրային խորհուրդը լիովին ավտոնոմ մարմին չէ, այն ՀՀ նախագահի կողմից կազմավորվող խորհրդակցական մարմին է, և վերջինիս բնականոն գործունեությունն ապահովում է ՀՀ նախագահի աշխատակազմը և հետևապես, այն խորհուրդներ է տալիս ոչ թե իշխանության մարմիններին, այլ բացառապես ՀՀ նախագահին և այս առումով նրա լիազորությունների շրջանակը խիստ սահմանափակ է:

Ազգային ինքնորոշում միավորում կուսակցության նախագահ Պարույր Հայրիկյանը մեկն է այն գործիչներից, ով մասնակցել է հանրային խորհուրդ ձևավորելու վերաբերյալ ՀՀ նախագահի մոտ անցկացված խորհրդակցությանը: Նա այսպես է ներկայացրել այդ նախաձեռնության վերաբերյալ իր տպավորությունները. «Իմ նախնական կարծիքը հանրային խորհրդի վերաբերյալ եղել է ժխտողական, որովհետև հանրային խորհուրդ կամ հասարակական պարլամենտ Սահմանադրությամբ նախատեսված չէ: Ես գիտեմ, թե ինչ է նշանակում ժողովրդավարական պետություն: Եթե պետությունը ժողովրդավարական է, պաշտամենտը ներկայացուցչական կառույց, ներկայացնում է ժողովրդի բոլոր շերտերի մտահոգությունները, տեսակետները: Այս գաղափարի ասպարեզ գալը նշանակում է, որ հասարակության տարբեր շերտեր գիտակցում են, որ մեզ մոտ ինչ-որ բան թերի է: Եթե այդպիսի կառույց ստեղծվի, ապա այդ կառույցը որևէ էական դեր ունենալ չի կարող մեր հասարակական, հատկապես քաղաքական, այսինքն՝ պետութենական կյանքում¹⁷»: Շատ քաղաքական գործիչներ էլ կարծում են, որ նման խորհուրդ ստեղծելով, նախագահն իբր ցանկանում է ասել, որ պետական մեքենայի կանոնավորող ֆունկցիան տալիս է հասարակական ինքնավարությանը: Մինչդեռ Հանրային պարլամենտը ոչ թե նշանակովի, ազգի երևելիներից կազմված «բուֆերային» կառույց պետք է լինի հա-

սարակության և իշխանավորների միջև, այլ հասարակության կողմից ընտրովի մարմին¹⁸: Այս հարցի վերաբերյալ առկա են նաև ծայրահեղական գնահատականներ. օրինակ՝ ԱԺ նախկին փոխխոսնակ Կարապետ Ռուբինյանը կարծում է. «Այս կոնստիտուտում պետք է դիտել հասարակական պալատի ստեղծման գաղափարը, որը ոչ այլ ինչ է, քան փորձներգրավել միամիտ ընդդիմադիրներին մի ամուր խորհրդի մեջ՝ դրանով հասնելով նախագահի ինստիտուտի լեգիտիմացմանը»¹⁹: Ըստ Խ. Հարությունյանի՝ Հանրային խորհրդի գաղափարը ողջունելի է, եթե այն իսկապես դառնա խորհրդատվական կառույց և քաղաքական, հասարակական կարծիք ձևավորելու նպատակ հետապնդի²⁰:

Ի տարբերություն վերջիններիս՝ քաղաքացիական ժյուրիները մարմիններ են, որոնք ստեղծվում են քաղաքացիական հասարակության սուբյեկտների կողմից: Դրանք հանդիսանում են քաղաքացիների ինքնակազմակերպման ձև և ձևավորվում են հասարակական կազմակերպությունների կողմից՝ քաղաքացիների, կազմակերպությունների կամ իշխանության մարմինների նախաձեռնությամբ: Տվյալ հասարակական խորհուրդները, ըստ էության, իրենցից ներկայացնում են խորհրդատվական հասարակական կոլեգիաներ՝ ձևավորված քաղաքացիներից, ոչ պորթֆելիոնալ ատենակալներից, որոնք լիազորված են ուսումնասիրելու հասարակական կարևորագույն հարցեր: Քաղաքացիական ժյուրիների խիստ հասարակական կարգավիճակը վերջիններիս առավելությունն է, որոնք ապահովում են հանրային խորհուրդների անշահագրգիռ երաշխիքները և անկախությունն իշխանության մարմիններից:

Հանրային խորհրդի կանոնադրության համաձայն՝ Հանրային խորհուրդն ստեղծվում է պետական կառավարման գործընթացում քաղաքացիների և հասարակական միավորումների ակտիվ մասնակցությամբ, պետական մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացման, քաղաքացիական հասարակության կայացման, հանրային հնչեղություն ունեցող և կարևորություն ունեցող խնդիրների վրա ՀՀ նախագահի ուշադրությունը հրավիրելու, ՀՀ օրենքների, նորմատիվ իրավական ակտերի, այդ թվում՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավական ակտերի նախագծերի հասարակական փորձաքննություն իրականացնելու, ՀՀ քաղաքացիների, հասարակական միավորումների օրինական շահերի, իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանն ուղղված քաղաքացիական նախաձեռնությունների իրականացմանն աջակցելու նպատակով²¹: Ընդ որում, Հանրային խորհուրդը կարելի է դիտարկել ոչ միայն խորհրդատվական, այլ նաև մոբիլիզացնող մարմին, այն իրականացնում է ՀՀ քաղաքացիների, հասարակական միավորումների շահերի ներկայացում պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործում, բացի այդ, այն կարող է ազատորեն ներգրավել իր աշխատանքներում

տարբեր հասարակական միավորումների և քաղաքացիների, որոնք, ըստ մեզ, կարող են լինել այն միավորումները, որոնք չեն ընդգրկվել խորհրդի կազմում: Հանրային խորհրդի կողմից ամրագրված է նաև հանրային վերահսկողության գործառնությունը: Այն տեղ է գտել կանոնադրության 2-րդ գլխի 8-րդ կետում հետևյալ ձևակերպմամբ՝ ՀԽ-ի խնդիրն է հասարակական վերահսկողության իրականացումը՝ նպատակով պետական կառավարման համակարգի նկատմամբ հասարակության վստահության աստիճանի բարձրացմանը: Կարծում ենք՝ ձևակերպումը շատ ընդհանրական է և գործառնությունը՝ չհստակեցված: Պարզ չէ, թե ինչի նկատմամբ է իրականացվում վերահսկողությունը, այսինքն՝ բացակայում է վերահսկողության օբյեկտը, և մատնանշված է միայն արդյունքը: Այս առումով, Ռ.Գ. Հանրային խորհրդի վերահսկողության օբյեկտը հաստակ է: «Հանրային խորհրդի մասին» Ռ.Գ. օրենքը սահմանում է, որ Հանրային խորհուրդն իրականացնում է հանրային վերահսկողություն կառավարության, գործադիր իշխանության ֆեդերալ մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության նկատմամբ, ինչպես նաև ԶԼՄ-ներում խոսքի ազատության պահպանման²²: Բացի այդ, որոշ ուսումնասիրողներ և հենց օրինակ՝ Դավնային խորհրդի անդամներից Օ.Մ. Տոկլայշվիլը նկատել է, որ «ներկա պահին մեր օրենսդրությունում բացակայում են այնպիսի հասկացությունների սահմանումներ, ինչպիսիք են «հանրային փորձաքննություն», «հանրային վերահսկողություն», «հանրային նախաձեռնություն և այլն»²³: Ուսումնասիրելով ՀՀ Հանրային խորհրդի կանոնադրությունը՝ կարելի է փաստել, որ ստեղծված կառույցը «անկախ» հասարակական ինստիտուտ է, որի գլխավոր խնդիրներից է հանրային հնչեղություն ունեցող խնդիրների, որոշումների և օրենքների նախագծերի, ինչպես նաև այլ առաջարկությունների ու նախաձեռնությունների հասարակական փորձաքննության իրականացումը և եզրակացությունների ներկայացումը ՀՀ նախագահին: Եվ ի վերջո, նոր հասարակական մարմին մեր երկրի համար բազում բեկումնային բարեփոխումների ժամանակաշրջանում տրվում է օրենսդրական նախագծերի փորձաքննության ենթարկելու իրավունք, որոնք գտնվում են օրենսդիրների կողմից մշակման փուլում: Մի կողմից դա թույլ կտա դրանք դարձնել առավել հասկանալի ու մատչելի, թափանցիկ հանրության համար և մյուս կողմից դրանք գնահատելու ճշմարտության տեսանկյունից: Դիտել է, թե կանոնադրության 5-րդ գլխի 39-րդ կետում սահմանվում է, որ Հանրային խորհրդի որոշումներն ընդունվում են եզրակացությունների, առաջարկությունների և ուղերձների ձևով և կրում են խորհրդատվական բնույթ, այնուամենայնիվ, Հանրային խորհրդի եզրակացությունները «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հրապարակվում են Ազգային ժողովի համապատասխան մշտական հանձնաժողովի և Ազգային ժողովի նիստերում: ՀՀ կառա-

Քաղաքագիտություն

վարության իրավական ակտերի նախագծերի վերաբերյալ Հանրային խորհրդի եզրակացությունները կառավարության գործունեության կազմակերպման կարգով սահմանված դեպքերում ու կարգով ենթակա են հրապարակման ՀՀ կառավարության նիստում: Պետք է նկատել, որ այս տեսանկյունից ՌԳ Հանրային խորհրդի լիազորություններն առավել մեծ են, քանի որ Հանրային խորհրդի եզրակացությունները ենթակա են պարտադիր քննարկման, և առկա չեն սահմանափակումներ կամ այլընտրանքային տարբերակներ²⁴: Հասարակական կյանքի բարդ հիմնախնդիրների քննարկման ժամանակ հանրային խորհուրդները կոչված են ՉԼՄ-ների և հասարակայնության ուշադրությունը հրավիրելու այդ հիմնախնդիրների վրա: Նրանց իրավասությունների շրջանակում է հասարակական արժեքների, շահերի, գաղափարների ուսումնասիրության միջոցով հասարակական բարդ հիմնախնդիրների վերաբերյալ որոշումների օպտիմալ տարբերակների մշակումը: Եվ վերջապես, ինքնագործ հանրային խորհուրդները հասցնում են օրենսդիրներին և քաղաքական գործիչներին այն խորհուրդները, որոնք արտահայտում են հասարակական շահերը և նաև դրանց ձևավորման պատճառների մասին ինֆորմացիան²⁵: Իր հերթին Հանրային խորհրդի գործունեության տեղեկատվական ապահովման և նրա կողմից քննարկվող հարցերում հասարակության լայն շրջանների ներգրավումն ապահովելու նպատակով ինտերնետում գործում է Հանրային խորհրդի կայքէջը²⁶: Այն իրազեկ է դարձնում հանրությանը Հանրային խորհրդի որոշումների, նրա գործունեության և առհասարակ կառույցի մասին, սակայն այս ուղղությամբ կատարված աշխատանքները բավարար համարել չենք կարող: ՌԳ-ի Հանրային խորհրդի կայքէջը²⁷ ունի առանձին լրատվական կենտրոն²⁸, առկա է «ՉԼՄ-ները մեր մասին» խորագիրը, այստեղ տեղ են գտել նաև ՌԳ Հանրային խորհրդի պաշտոնական տեղեկագրի՝ «Վեստնիկի», համարները²⁹: Ամենատարբեր հիմնախնդիրների մասին պարբերաբար վերաբարձացվող նորությունների կողքին տեսնում ենք Հանրային խորհրդի բլոգը³⁰, ուր զետեղվում են անկախ փորձագետների, վերլուծաբանների և հենց խորհրդի անդամների հոդվածները, որոնց իրազեկ դառնալուց հետո յուրաքանչյուր քաղաքացի կարող է թողնել իր մեկնաբանությունները և օնլայն քննարկում ծավալել միմյանց հետ: Այսպես, հանրությունն անմիջականորեն ակամատես է լինում շարքային քաղաքացիների առանց խմբագրված, ռեալ կարծիքներին և հանրային հնչեղություն ունեցող հիմնահարցերի վերաբերյալ նրանց տրամադրություններին: Այստեղ Հանրային խորհուրդն ունի նաև ցանցային հեռուստատեսություն³¹, ինչպես նաև հատուկ ֆոտոռեպորտաժների էջ³²:

Այսպիսով, Հանրային խորհրդի ստեղծումը քաղաքացիների, նրանց միավորումների հանրային իշխանության հետ փոխազդեցության նոր միջոցի է

հայտ գալ է, որն ուժեղացնում է հանրային վերահսկողությունը քաղաքական իշխանության ինստիտուտների նկատմամբ և հետադարձ կապը քաղաքացիների և իշխանության միջև: Եվրոպական երկրներում ինքնագործ հանրային խորհուրդները կարելի է դիտարկել իշխանության կողմից տարվող հրապարակային քաղաքականության վրա ազդելու հասարակայնության ռեալ գործիք: Քաղաքացիական ժյուրիները, ինչպես և վերը նշված հանրային խորհուրդները, ստեղծվում են հրապարակային-իրավական բարդ հարցերի որոշմանը քաղաքացիների մասնակցությունն ապահովելու և ի վերջո, պետության և հասարակության շահերի համադրության հարցը լուծելու համար:

Պետության կամ տեղական միությունների կողմից ստեղծված հանրային խորհուրդների կազմը ձևավորվում է սովորաբար տարբեր սոցիալական խմբերի շահեր ներկայացնող ներկայացուցչության հիմքի վրա: Գոյություն ունեն խորհուրդների կազմավորման երկու հիմնական ձևեր՝ 1. խորհրդի կազմը կարող է ձևավորվել բոլոր ռեֆերենտ խմբերի ներկայացուցիչներից, 2. խորհրդի կազմում կարող են ընդգրկվել միայն որոշակի խմբերի ներկայացուցիչներ: Առաջին մոտեցումը ոչ հազվադեպ կիրառվում է մասնագիտական խորհուրդների ձևավորման ժամանակ կամ էլ բարձրագույն այբերին կից խորհուրդների ձևավորման ժամանակ, տարբեր մակարդակներում հրապարակային իշխանության կազմակերպման համար: Օրինակ՝ Գանիայի հաշմանդամության հարցերով խորհուրդը, Չեխիայի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների խորհուրդը, որի կազմում ընդգրկված են բոլոր էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները³³: Չնայած իր շատ առավելություններով սա գայթակղիչ է, սակայն, այնուամենայնիվ, այս մոտեցումն ունի էական թերություն: Առաջինը՝ պայմանավորված հասարակական և այլ կազմակերպությունների թվի աճով, երբեմն դրանց թիվը հասնում է մի քանի հազարի, և մեկ մարմնի կազմում դրանց ներկայացուցչությունը դառնում է բավականին բարդ և երկրորդ՝ խորհրդի անդամներ են դառնում այնպիսի կազմակերպության անդամներ, որոնք հակված չեն իշխանության մարմինների հետ համագործակցելու, որը ստեղծում է դրանց գործունեության ապակազմավորման վտանգ: Այդ իսկ պատճառով նույնիսկ ժամանակակից դեմոկրատական երկրներում հանրային խորհուրդների կազմավորման ժամանակ շատ հաճախ կիրառվում է առավելապես երկրորդ մոտեցումը՝ հիմնված ղեկավարվող ներկայացուցչության սկզբունքի հիման վրա: Այս կամ այն սոցիալական խմբերի ներկայացուցիչները, որոնք մտնում են խորհրդի կազմ, որպես կանոն, առաջադրվում են կազմակերպությունների կողմից, որոնց ցուցակը հաստատված է նորմատիվ իրավական ակտերով կամ էլ նշանակվում են իշխանության մարմինների կողմից: Օրինակ՝ Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը Ֆրանսիայում կազմված է 14 սոցիալական և

մասնագիտական խմբերի 230 ներկայացուցիչներից, որոնց նշանակում է կառավարությունը 5 տարի ժամկետով: Խորհրդի անդամների նշանակման բարդ կարգը կարգավորվում է հատուկ դեկրետով: Հանրային խորհրդի օրինակ, որի կազմը լիովին կազմավորվում է իշխանության մարմինների կողմից, կարող է լինել Հունգարիայի Քաղաքացիական ծրագրերի ազգային ֆոնդի խորհուրդը: Տվյալ խորհրդի բոլոր ներկայացուցիչները նշանակվում են կառավարության կողմից³⁴:

Ղեկավարվող ներկայացուցչության սկզբունքի հիման վրա է ձևավորվում նաև մեր երկրի Հանրային խորհրդի կազմը: Այսպես՝ ՀՀ նախագահի կողմից նշանակված Հանրային խորհրդի 12 անդամները հանձնաժողովներ ձևավորելու համար դիմում են համապատասխան ոլորտի կազմակերպություններին Հանրային խորհրդի հանձնաժողովներում ներկայացուցիչներ առաջարկելու խնդրանքով: Սեկանսյա ժամկետում խորհրդի կազմին գրավոր ներկայացվում են հանձնաժողովների անդամների թեկնածությունները: Հանձնաժողովներն իրենց անդամներից ընտրում են Հանրային խորհրդի կազմի 12 անդամներից, վեջիններս համարվում են նաև հանձնաժողովի նախագահներ և ներկայացնում ՀՀ նախագահի հաստատմանը, այնուհետև արդեն 24 անդամներից յուրաքանչյուրն առաջադրում է Հանրային խորհրդի մեկական թեկնածու, ընդհանուր թվով 24 թեկնածու, որոնցից ընտրության և գնահատման միջոցով առավել բարձր միավոր ստացած 12 անձանց առաջարկվում է անդամակցել Հանրային խորհրդին: Հանրային խորհրդին անդամակցելու վերաբերյալ 12 անձանց համաձայնությունն ստանալուց հետո Հանրային խորհրդի 24 անդամները ՀՀ նախագահի հաստատման են ներկայացնում նրանց կազմը: Այստեղ հարց է ծագում՝ ի՞նչ չափանիշների հիման վրա է կատարվում գնահատումը: Կարծում ենք սա այն բացերից մեկն է, որ առկա է կանոնադրությունում, հատակ չափանիշների ամրագրման դեպքում կասկածի տակ չի դրվի խորհրդի կազմի ու նրա գործունեության օբյեկտիվությունը: Պետք է ասել, որ այս բացն առկա է նաև «Հանրային խորհրդի մասին» ՌԴ օրենքում, շատ մասնագետներ են դեմ արտահայտվում օրենքում տեղ գտած այն արտահայտությանը, թե ՌԴ նախագահին ինքն է հաստատում խորհրդի կազմի մեկ երրորդը այն քաղաքացիներից, որոնք ունեն առանձնահատուկ արժանիքներ պետության և հասարակության առջև: Խիստ սուբյեկտիվ արտահայտություն է առանձնահատուկ արժանիքներ ասվածը և այն որպես այդպիսին չափանիշ չի կարող լինել: Հանրային խորհրդի ձևավորման կարգը բավականին դեմոկրատական է, սակայն կանոնադրության մեջ քաղաքացիների և հասարակական միավորումների ներգրավման չափանիշների բացակայությունը Հանրային խորհրդի աշխատանքներին մասնակցելու համար դնում է նրա ձևավորումը առանձին անհատների կողմից կամայականության կախվածությունից: Հնարավոր է, որ ժողովրդական ներկա-

յացուցչության գաղափարի լիարժեք կյանքի կոչելու համար պետք է, որ հստակ սահմանվեր քաղաքացիների համար այս կամ այն չափանիշը, հասարակական միավորումների համար՝ անդամների քանակը, որոշակի նպատակների պարտադիր առկայությունը և այլն³⁵: Քանակական չափանիշները հանրային միավորումների համար պետք է վկայեն այն մասին, որ դրանք ներկայացնում են բնակչության առավել մեծ շերտեր և խորհրդի կառուցվածքում ներկայացված կլինեն զգալի թվով քաղաքացիների շահեր: Հասարակական խորհուրդների քանակական կազմը նույնպես չունի ռացիոնալ հիմնավորում: Եվրոպական երկրներում այն կարող է բաղկացած լինել 10-ից մինչև 250 և ավելի անդամներից: Այդ իսկ պատճառով հասարակական խորհուրդների կազմի նման ձևավորման միջոցը մշտապես արժանանում է քննադատության ոչ միայն մեր երկրում, այլ նաև արտերկրում: Այսպես՝ Ֆիլիպ Արդանը նկատում է, որ Ֆրանսիայի Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի անդամները, որոնք նշանակվում են կառավարության կողմից, հաճախ լինում են, անկախ նրանց իմացության մակարդակից, պատահական մարդիկ՝ ընկերներ, խոշոր քաղաքական գործիչներ, որոնք տարբեր տեսակի ընտրություններում չեն ունեցել լուրջ հաջողություններ, դերասաններ, նշանավոր մարդկանց այրեր և այլն³⁶: Մինչդեռ քաղաքացիական ժյուրիների կազմի ձևավորման պարտադիր պահանջներից մեկն է պատահականությունը, այդ թվում՝ վիճակահանությունը, հատուկ մշակված մեթոդների կիրառման ընտրության հարցում, որոնք սպասվում են տարբեր դեմոգրաֆիական խմբերի ներկայացուցչությունը: Սովորաբար հաշվի են առնվում հետևյալ դեմոգրաֆիական կատեգորիաները՝ տարիք, սեռ, կրթություն, էթնիկական ծագում, աշխարհագրական դիրք, կրոնական հայացքներ և այլն³⁷: Նման ընտրության տեսական հիմնավորումը Գաբրիել Ալմոնդի միտքը: Ըստ Ալմոնդի՝ քաղաքացիական մասնակցության արդյունավետությունը չի պահանջում, որ բոլոր քաղաքացիները լինեն լավատեղյակ և քաղաքական ակտիվ ամեն մի հասարակական հիմնախնդրի վերաբերյալ: Դրա փոխարեն բավարար է ակտիվ և լավ ինֆորմացված քաղաքացիների ամբողջություն, որոնց նա անվանել է «աշխարհի (attentive) հանրություն»³⁸: Ինքնագործ հանրային խորհուրդների կազմի ձևավորման ժամանակ ընտրվում են շատ քիչ քանակությամբ մարդիկ 18-ից մինչև 24: Փորձը ցույց է տալիս, որ քաղաքացիական ժյուրիների աշխատանքների որակը վերջնական արդյունքում չի որոշվում ձայների քանակով, որոնք արտահայտվել են «կողմ» կամ «դեմ» հիմնախնդրի այս կամ այն լուծման տարբերակին, այլ հիմնահարցերի էությունը խորը տիրապետելու աստիճանով և այս դեպքում քաղաքացիական ժյուրիներն ունեն ևս մեկ առավելություն:

Հանրային խորհրդատվական մարմինները, որոնք ստեղծվում են պետության կամ տեղական միությունների կողմից գործում են մշտականության

Քաղաքագիտություն

հիման վրա, որոնց անդամներն իրենց նշանակման ողջ ժամկետի ընթացքում քննարկում են հասարակությունում ծագող նորանոր հիմնասխնդիրներ: Խորհուրդների կազմում աշխատող անդամները, ներկայացուցիչներն իրենց կատարած աշխատանքի դիմաց սովորաբար չեն ստանում նյութական խրախուսանք, սակայն, խորհուրդներն իրենք մշտապես ունեն ֆինանսական աջակցության կարիք պետությունից կամ տեղական միություններից: Որպես կանոն, նրանց նյութատեխնիկական և կազմակերպչական գործունեությունը ապահովվում է համապատասխան մակարդակով պետությունից միջոցների հաշվին: Մեր դեպքում Հանրային խորհրդի անդամի, ինչպես նաև հանձնաժողովի անդամի՝ Հանրային խորհրդի գործունեության հետ կապված ծախսերը փոխհատուցվում են: Հիշեցնենք, որ Հանրային խորհրդի գործունեությունը հիմնվում է ՀՀ քաղաքացիների, հասարակական միավորումների, սփյուռքի ներկայացուցիչների կամավոր մասնակցության սկզբունքի վրա: Քաղաքացիական ժյուրիների գործունեության ֆինանսական ապահովումն իրականացնում են բարերարները, հովանավորները, ոչ առևտրային կազմակերպությունները, կորպորացիաները, մեդիա-կազմակերպությունները, պետական գրասենյակները, առանձին անհատներ և այլն: Նրանք ստանում են ոչ մեծ դրամական խրախուսանքներ: Ընդ որում, գործում է խիստ և, անկասկած, ճշմարիտ մեկ կանոն՝ հովանավորի դերում չի կարող հանդես գալ այն անձը, որն ընդունում է որոշումներ կամ էլ խորհուրդներ ստացողը:

Իշխանության մարմիններին մոտիկ լինելու պարագայում խորհրդատվական հանրային խորհուրդները կազմակերպված են իշխանության այդ մարմինների մասնությամբ՝ նրանք ունեն մասնատիպ կառուցվածք, բաժիններ և հանձնաժողովներ, որոնք աշխատում են հաստատված օրակարգով, քննարկում են հիմնահարցեր և կանոնադրության համաձայն՝ ընդունում որոշումներ և այլն: Մասնավորապես՝ Ֆրանսիայի, Հոլանդիայի, Իտալիայի, Պորտուգալիայի Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդներն իրենց կառուցվածքում ունեն բյուրո, բաժիններ և հանձնաժողովներ, որոնք ունեն իրենց ներկայացուցիչները: Խորհուրդների աշխատանքների հիմնական ձևը հանդիսանում է լիազուրկ ժողովների հրավիրումը: Նման կերպ է կազմակերպված նաև հանրային խորհրդի աշխատանքները ինչպես մեզ մոտ, այնպես էլ ՌԴ-ում: Հանձնաժողովներն իրենց աշխատանքները կազմակերպում են լիազուրկ միստերի, աշխատանքային քննարկումների, ենթահանձնաժողովների և աշխատանքային խմբերի, հանրային լսումների, քաղաքացիների ընդունելության, հանդիպումների և այլ միջոցներով: Հանձնաժողովի կառուցվածքային մարմիններն են նախագահը, կոլեգիան և ենթահանձնաժողովը: Հանրային խորհրդի համապատասխան հանձնաժողովն իրավունք ունի տվյալ հանձնաժողովի ոլորտին առնչվող հարցերը քննարկելու համար ստեղծել աշխատանքային և փորձագիտական խմբեր: Հանրային խոր-

հուրդը կազմված է 36 անդամներից, այն գլխավորում է Հանրային խորհրդի նախագահը, որին նշանակում է ՀՀ նախագահը: Կանոնադրության 7-րդ գլխի առաջին կետը նախատեսում է, որ Հանրային խորհրդի բնականոն գործունեությունն ապահովում է ՀՀ նախագահի աշխատակազմը: ՀՆ ոլորտային հանձնաժողովների, ենթահանձնաժողովների և աշխատանքային խմբերի գործունեությունը համակարգելու նպատակով յուրաքանչյուր հանձնաժողովում ստեղծվում է կոլեգիա, որը բաղկացած է հանձնաժողովի, ենթահանձնաժողովների նախագահներից ու տվյալ հանձնաժողովի կողմից ստեղծված աշխատանքային խմբերի ղեկավարներից: Հանրային խորհուրդը հերթական միստերը գումարում է յուրաքանչյուր ամիս, որոշ դեպքերում գումարվում են նաև արտահերթ միստեր: Ռեզլամենտը և քննարկման կարգը որոշում է ՀՆ միստը՝ հաշվի առնելով օրակարգում ընդգրկված հարցերի կարևորությունը: Օրակարգում կարող է ներառվել ցանկացած հարց, որը, ըստ ՀՆ կանոնադրության, գտնվում է ՀՆ իրավասության շրջանակներում: Հանրային խորհրդին կից ձևավորվել և գործում է 12 հանձնաժողով: Հանձնաժողովները գործում են ըստ ոլորտների, որոնք ձևավորվում են՝ ելնելով ՀՆ-ի գործառնություններն արդյունավետ իրականացնելու անհրաժեշտությունից: Հանձնաժողովներն իրավասու են անցկացնել միստեր ոչ պակաս, քան երկու ամիսը մեկ՝ դրանցում քննարկելով տվյալ հանձնաժողովի ոլորտին առնչվող բազմաթիվ հարցեր: Հանրային խորհրդի որոշումներն ընդունվում են միստի մասնակիցների ձայների պարզ մեծամասնությամբ, բացառությամբ կանոնադրությամբ սահմանված դեպքերի: Հանրային խորհրդի անդամների լիազորությունները դադարում են առաջին միստի օրվանից 4 տարի հետո: Կանոնադրության 5-րդ գլխի 39-րդ կետը հստակ սահմանում է, որ հանրային խորհրդի որոշումներն ընդունվում են եզրակացությունների, առաջարկությունների, ուղերձների ձևով և կրում են խորհրդատվական բնույթ: Այդ որոշումները Հանրային խորհրդի նախագահը երեք օրվա ընթացքում ներկայացնում է ՀՀ նախագահին:

Հարկ ենք համարում նշել այն օրինաչափությունը, որ նկատել ենք միջազգային փորձի ուսումնասիրության ժամանակ: Չարգացած դեմոկրատական երկրներում Հանրային խորհուրդները մասնագիտական մեղ ուղղվածություն ունեն և զբաղվում են առավելագույնը երեք, չորս ոլորտային ուսումնասիրությամբ: Ստեղծվում են աշխատանքային խմբեր, անհրաժեշտության դեպքում ընդգրկվում անկախ փորձագետներ այդ գործառնությունների իրականացումն առավել հեշտ ու արդյունավետ դարձնելու համար: Մեր երկրի հանրային խորհուրդը բաղկացած է 12 հանձնաժողովներից, որոնք զբաղվում են 12 տարբեր ոլորտների հիմնախնդիրներով: Այս առումով հետխորհրդային երկրներում ստեղծված հանրային խորհուրդներն ունիվերսալ են, սակայն լիազորությունների առումով առավել սահմանափակ: Չարգացած դեմոկրատական երկրներում ոլորտային

սպեկտորը նեղ է, և դրանք հիմնականում վերաբերում են սոցիալական, տնտեսական, բնապահպանության, երբեմն գիտական, մշակութային ոլորտներին: Քաղաքացիական հասարակության զարգացման, մարդու իրավունքների պաշտպանության կամ ասենք ՁԼՄ-ներում խոսքի ազատության պաշտպանության կամ վերահսկողության հանձնաժողովներ գոյություն չունեն: Սա վկայում է այն մասին, որ այդ ոլորտին առնչվող գլոբալ հիմնախնդիրները վաղուց լուծված են բարձր կենսամակարդակ ունեցող երկրներում:

Այսպիսով, Հանրային խորհուրդը կոչված է ծառայելու որպես իշխանության և հասարակության միջև «կամուրջ», ընդ որում, այդ երկխոսության կամուրջը կառուցվում է իշխանության կողմից: Եվրոպական երկրներում նրա կառուցվածքը օգնում է հասկանալ, թե ինչ ուժերի վրա է ցանկանում իշխանությունը հենվել, իսկ որոնց հետ առհասարակ չի ցանկանում խոսել: Հասարակության և իշխանության միջև փոխազդեցության արդյունավետ մեխանիզմ ստեղծելու խնդիրը մնում է ոչ լիովին լուծված, համենայն դեպս, եթե հաշվի առնենք անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքները: ՌԿՀանրային խորհրդի ստեղծումից մոտ մեկ տարի հետո «Լևադա կենտրոնի» կողմից անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների արդյունքների 22 տոկոսն առհասարակ չի լսել մնացած խորհրդի գոյության մասին, 19 տոկոսը միայն հույս է հայտնել, թե Հանրային խորհուրդը կունենա ռեալ քաղաքական կշիռ երկրում: Հարցվողների 10-ից 4-ը, այսինքն՝ մնացյալ հատվածը, կարծում են, որ այն դեկորատիվ մարմին է և չի կարող ունենալ որևէ ազդեցություն³⁹: Այսօր երբ մեր Հանրային խորհուրդը ևս մեկ տարեկան է, մենք անցկացրել ենք մեր սոցիոլոգիական հարցումները, չունենալով այս թեմային առնչվող որևէ այլ տվյալներ, պարզել ենք, որ 100 հարցվողներից 23-ն առաջին անգամ է լսում Հանրային խորհրդի մասին, 22 մարդ կարծում է, որ այն հանրային կարծիքն իշխանությանը հասցնող արդյունավետ կառույց է, 15 մարդ դժվարացել է առհասարակ պատասխանել հարցին, իսկ մնացած մարդիկ կարծել են, որ այն, մեղմ ասած, եղանակ չստեղծող արհեստական կառույց է: Սա թույլ չի տալիս առայժմ կարծելու, որ այն մեր երկրում իշխանության մակարդակով կարող է ամբողջ ծավալով արտացոլել հասարակությանը հուզող գաղափարները: Որքան էլ, որ համոզիչ լինի իշխանությունների այն ցանկությունը, որ այն նաև հասարակության վերահսկողության մեխանիզմ է, դա իրականում այդպես չէ: Այս առիթով Պետրովն ասում է. «Հանրային խորհուրդը կարող է խաղալ էական դեր քաղաքական զարգացումներում, բայց միանգամայն, ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական: Այն չի կարող իրենով փոխարինել պաշտամունդին: Ուժեղ պաշտամունդի գոյության պայմաններում այն հարկավոր չէ, թույլի դեպքում՝ անգործունակ»⁴⁰: Տրամաբանական է այստեղից, որ Հանրային խորհուրդն իր համար հեղինակություն վաստա-

կելու համար կամ, թե ակամա պետք է հանդես գա ժողովրդի կողմից իշխանության հետ մեծ կոնֆլիկտների ժամանակ, այսինքն՝ խորհուրդը ստիպված է լինելու «աշխատելու» ոչ միայն իշխանության, այլ նաև հասարակության համար և հետագա գործողությունները պայմանավորված կլինեն հասարակությունում առկա կոնկրետ իրավիճակով: Ի դեպ, հարց է ծագում հենց սրանով չէ արդյո՞ք պայմանավորված իշխանության կողմից Հանրային խորհրդի նշանակության նվազեցմանն ուղղված գիտակցական քայլերը: Այժմ, երբ արդեն Հանրային խորհուրդը գործում է և ի ցույց է դնում իր գործունեությունը, հրապարակումներում ի հայտ են գալիս բազում քննադատական գնահատականներ, որոնք վերաբերում են հասարակական այդ ինստիտուտի ստեղծման ինքնին գաղափարին և նրա գործունեությանը: Որոշ ուսումնասիրողներ հակված են այն կարծիքին, որ «նորմալ» երկրներում այդ գործառույթն իրականացնում է Ազգային ժողովը: Ազգային ժողովը հենց ինքը հանդիսանում է Հանրային խորհուրդ, որտեղ ներկայացված են բոլոր հասարակական շահերը⁴¹: Այս տեսակետը, մասնավորապես, հիմնավորում է Ա. Ա. Կարա-Մուրզան: Նրա կարծիքով՝ «Հանրային խորհուրդն առհասարակ նմանես է: Նորմալ երկրներում այդ գործառույթը կատարում է Պետդուման: Ազգային խորհուրդը հենց ինքնին Հանրային խորհուրդ է: Բոլոր հանրային շահերը ներկայացված են հենց Պետդումայում: Գոյություն ունեն գործընթացներ, առկա է Սահմանադրություն, և այնտեղ այդ ամենն ամրագրված է»⁴²: Գ. Տոմչիկը նշում է, որ Հանրային խորհուրդը կարող էր դառնալ նոր տեսակի Ազգային ժողովի ինչ-որ անցումային վիճակ⁴³: Ստեղծվում է հետևյալ իրավիճակը՝ այն բանի փոխարեն, որպեսզի ներդրվեն բոլոր ջանքերը պաշտամունդն իսկապես «ժողովրդական խոսափող» դարձնելու համար, նրան գուզահեռաբար իշխանության կողմից ստեղծվում է ինքն իրեն (իշխանությանը) հանրային վերահսկողություն իրականացնելու արհեստական կառույց՝ մշուշոտ անցյալով և անորոշ ապագայով⁴⁴: Հայտնի քաղաքագետ Ս. Կասպեի կողմից նշվել է. «Հանրային խորհուրդը դեկորացիա է, որն անհրաժեշտ է այն բանի համար, որպեսզի քաղ տրվեն ինչ-որ բացառիկ, ոչ դեմոկրատական կամ բարոյապես անընդունելի որոշումները, որոնք կբողարկվեն իբրև հասարակության հեղինակությամբ՝ հանձնին նրա հանրահայտ, լավագույն դեմքերի: Եվ առհասարակ ստեղծվում է կարծիք, որ Հանրային խորհուրդը ստեղծվել է մնում է այլընտրանքային ուղու վրա կանգնած գրահագնացքի կարգավիճակում»⁴⁵: Որոշ հեղինակներ էլ առավել դրական են գնահատում Հանրային խորհրդի ի հայտ գալը: Ս. Պ. Պերեգուրովը կարծում է, որ Հանրային խորհուրդը կարող է դառնալ նորացված համակարգի եռակողմ սոցիալական համագործակցության հարմար մասնակից: Հանրային խորհրդի անդամները հնարավորություն ունեն գոյություն ունեցող միավորների փոխազդեցության

Քաղաքագիտություն

համակարգ մտցնել ոչ միայն իրենց գիտելիքներն ու փորձը, այլ դարձնել այն իսկապես արդյունավետ և գործունակ: Այդ դեպքում հնարավոր կլինի ոչ թե ընդօրինակել եղած օրինակները, այլ կառուցել եռակողմ հարաբերություններ և մեխանիզմներ, օրգանապես դրանք ընդգրկելով երկրում և հասարակությունում գոյություն ունեցող պայմաններին⁴⁶: Ս. Ա. Աբալյուովան էլ կարծում է, որ այն չի վերածվի նախագահի աշխատակազմի հերթական «գրպանային» նախագծի: Նախագահական թիմի հեռատես ներկայացուցիչները գիտակցել են պետության հետ քաղաքացիական ինստիտուտների կոնստրուկտիվ երկխոսության անհրաժեշտությունը: Չևավորվող քաղաքացիական հասարակությունն իրենից ներկայացնում է ուժ, որում իշխանությունները կարող են տեսնել գործունակ և պատասխանատու գործընկերոջ, որի հետ արդեն չի կարելի հաշվի չնստել: Այնպիսի հեղինակավոր կառույցն, ինչպիսին Հանրային խորհուրդն է, կարող է իրականացնել ռեալ քաղաքացիական վերահսկողություն իշխանության կողմից քաղաքացիական հասարակության զարգացման համար պարտականությունների կատարման վրա⁴⁷:

Չի կարելի անտեսել նաև Քյոլնի համալսարանի իրավաբան, Արևելյան Եվրոպայի հարցերով փորձագետ Անգելիկա Նյուսթերգերի կարծիքը, որի համաձայն՝ Հանրային խորհրդի կոնցեպցիան ՌԴ-ում վկայում է քաղաքացիական հասարակության գաղափարի ոչ ճիշտ ընկալման մասին: Նախագահը մտադիր է մասամբ անձնապես, մասամբ միջնորդավորված ձևով նշանակել այն մարդկանց, որոնք կմտնեն Հանրային խորհրդի կազմ, սակայն քաղաքացիական հասարակությունը չի ստեղծվում ղեկընտնելով, այն ձևավորվում է ներքևից⁴⁸: Շարունակելով այս միտքը՝ գերմանացի փորձագետը նշում է, որ Հանրային խորհուրդը լավագույն դեպքում խաղալու է շինծու դեր ձևական ղեմնկրատական հասարակությունում: Փոխանակ տեղերում ծանոթանալու նրա ներկայացուցիչների ռեալ կարծիքների հետ, իշխանությունը պետք է սահմանափակվի Հանրային խորհրդի հայտարարություններով: Եվ դա արդեն կլինի ոչ թե երկխոսություն իշխանության հետ, այլ մենախոսություն, որ իշխանությունը կանի ինքն իր հետ:

Այս իմաստով Հանրային խորհրդի ամենաարդյունավետ մոդելը Քաղաքացիական ժյուրին է: Քաղաքացիական ժյուրին ստեղծվում է մեկ առանձնահատուկ կարևորություն ունեցող հասարակական հիմնախնդրի համակողմանիորեն ուսումնասիրության և լուծման համար, ուստի և պատճառով ցանկացած ժյուրի-նախագիծ համալրվում է քաղաքացիական ժյուրիի լիովին տարբեր կազմով: Անդամները չեն կարող քննարկել և չպետք է լուծեն հասարակական նշանակության բոլոր հիմնախնդիրները, այդ իսկ պատճառով ժյուրիների կազմը մշտապես փոփոխվում է և ընդ որում, ոչ թե մասնակիորեն, այլ ռադիկալ կերպով: Հետևապես, յուրաքանչյուր քաղաքացիական ժյուրի կարելի է բնութագրել որպես իր

տեսակում առանձնահատուկ հրապարակային հետազոտական նախագիծ: Դրանք, որպես կանոն, գործում են 4 ամիս ժամկետով: Ծագող հիմնախնդիրներով պայմանավորված՝ ժյուրիներ կարող են ստեղծվել նորից ու նորից: Ամեն մի ժյուրի-նախագծի գործունեություն ապահովում է նախագծի անձնակազմը, որն իրականացնում է մի շարք առանձնահատուկ կազմակերպչական խնդիրներ՝ անցնելով մի նախագծից մյուսին՝ կախված նրանց նպատակներից, հիմնախնդիրներից, հովանավորներից և այլն: Անձնակազմի անդամները պետք է պահեն չեզոք դիրքորոշում, նրա կազմից դուրս են բերվում այն անձինք, ովքեր պաշտպանում են այս կամ այն մասնավոր տեսանկյունը: Ժյուրիի գործունեության կազմակերպման առանցքային դերը, խնդիրների մշակումը, օրակարգի ձևավորումը, «վկաների», հմուտ փորձագետների ընտրությունը, որոնց փաստարկների հիման վրա հնարավոր է խորապես և համակողմանիորեն ուսումնասիրել քննարկվելիք հիմնախնդիրը, վերապահված է հատուկ ստեղծված խորհրդատվական կոմիտեին (advisory committee), որը բաղկացած կարող է լինել չորսից մինչև տասն անդամներից: Անձնակազմի նախագծի և խորհրդատվական կոմիտեի միջև կապող օղակի դերում է հանդես գալիս նախագծի նախագահը: Նախագծի շրջանակներում խորհրդատվական կոմիտեի անդամների մասնակցությամբ կարող են ձևավորվել աշխատանքային խմբեր, որոնք պահում են նաև կապ նախագծի հովանավորների հետ: Քաղաքացիական ժյուրիի որոշումը ներկայացվում է հանրային ֆորումին: Բոլոր տեսակի քննարկումներից ու փաստաթղթերի ուսումնասիրություններից հետո պատրաստվում է եզրակացություն, որը և ներկայացվում է իշխանությանը: Նախագծի կազմակերպիչներն ապահովում են հասարակության իրազեկվածությունն այդ եզրակացության վերաբերյալ: Այս կերպ քաղաքացիական ժյուրիի գործունեության կազմակերպման մեջ իրենց արտահայտությունն են գտնում նրանց հանրային, հասարակական բնույթը:

Այսօր արդեն Հանրային խորհուրդն ամփոփում է իր գործունեության մեկ տարին: Խորհուրդը մեկ տարի առաջ հասարակության առաջ բացեց իր դռները՝ լուծելու ամենատարբեր ոլորտներում առկա խնդիրները: 2008 թվականի մարտի 13-ին հանրապետության նախագահն ստորագրեց Հանրային խորհուրդ ստեղծելու մասին հրամանագիրը, իսկ 2009 թվականի մարտի 11-ին՝ ՀՀ կանոնադրությունը հաստատելու մասին կարգադրությունը: Այսօր արդեն Հանրային խորհրդին անդամակցում են 960 հասարակական կազմակերպություններ, միություններ և հիմնադրամներ, հանձնաժողովներում ներառված են ընդհանուր առմամբ 1920 անդամներ: Հանրային խորհուրդն այս ընթացքում գումարել է տասը լիազմար նիստ, որոնց որոշումները ներկայացվել են ՀՀ նախագահին և երեսուցից ավելի փոքր խորհրդի նիստեր, որոնցում կայացվել են միջանկյալ որոշումներ և կազմվել արձանագրություններ: Այս մեկ տարվա ընթացքում Հանրային խորհուրդը ՀՀ քաղաքացիներից

ստացել է 640-ից ավելի դիմումներ, որոնցից 160-ը վերաբերում են պետաիրավական, 55-ը՝ կրթության և գիտության, 58-ը՝ ֆինանսարկայության, 44-ը՝ սոցիալ-առողջապահական, 40-ը՝ մարդու իրավունքների և բազմաթիվ այլ ոլորտներին: Խորհուրդն անդրադարձել է Հայաստանի և Թուրքիայի միջև նախաստորագրված արձանագրություններին, համաներում հայտարարելու առաջարկություններին, գյուղատնտեսության ոլորտում կոպերացիայի զարգացման, ոռոգման ջրի և գյուղմթերքների իրացման, արդյունաբերության զարգացման հայեցակարգի մշակման, էլեկտրոնային հաղորդակցության ոլորտի կարգավորման, գազի սակագնի, փոքր ավիացիայի զարգացման, «Մոսկվա» կինոթատրոնի ամառային դահլիճի սպանման և հեռուստատառախոհեարձակողների գործունեության էթիկական սկզբունքների խարտիայի մշակման, քաղաքաշինության և համայնքային զարգացման, կրթական համակարգի և երկրի համար կարևորագույն բազմաթիվ հիմնախնդիրների, ինչպես նաև ներկայացրել իր կարծիքը բազմաթիվ օրենսդրական նախագծերի, ինչպես օրինակ՝ «ՁԼՄ-ների մասին», «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում» «Հասարակական կազմակերպությունների մասին», «Լեզվի մասին», «Հանրակրթության մասին», «Մարդու օրգանների և հյուսվածքների փոխպատվաստելու մասին» օրենքներում փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ և այլն: Կատարվել են երկու պաշտոնական այցեր՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն և Ռուսաստանի Դաշնություն:

Գրեթե մեկ տարի է, ինչ գոյություն ունի Հանրային խորհուրդ կոչվող կառույցը: Որքա՞ն արդյունավետ է գործում այն, պատասխանելով «7 օր»-ի հարցերին Հանրային խորհրդի քաղաքացիական հասարակության կայացման հանձնաժողովի նախագահ Հովհաննես Հովհաննիսյանն ասել է, որ Հանրային խորհուրդը կայացման փուլում է, կառուցվածքային տեսանկյունից կայացած է, իսկ գործառնության առումով դեռևս խնդիրներ ունի: Նա նշել է, որ Հանրային խորհուրդը բազմաթիվ հարցերի է անդրադառնում:

– Եթե մենք կարողանանք 100 հարցից մեկ անսվա ընթացքում 1 հարց լուծել, սպա կարելի է ասել, որ էֆեկտիվ ենք գործել⁴⁹:

«Ռուսական հասարակական-քաղաքական կենտրոն» ֆոնդի վերլուծական ծառայության ղեկավար Ս. Կասպեյն իր «Ազատություն» ռադիոկայանին տված հարցազրույցներից մեկում հայտնում է. «Խորհրդի գործունեության դրական նվաճումների համագումարը մեծ չէ: Բայց ուրախության աղբյուր է համարվում այն, որ բացասական արդյունքներ կարծես թե նկատելի չեն»⁵⁰: «Մեդիասայուզ»-ի փոխնախագահ Ելենա Ջելինսկայի խոսքերով Հանրային խորհրդի հեղինակությունը շարքային քաղաքացիների շրջանում մեծանում է օրեցօր: «Մեկ տարին մեր գործունեության վկայեց այն մասին, որ Հանրային խորհուրդն իսկապես պահանջարկ ունի: Ես կարող

եմ միայն մատնանշել մեկ թիվ՝ երբ մենք նոր էինք սկսում գործել, բնակչության վստահության ցուցանիշը նոր կառույցի հանդեպ մոտ 20 տոկոս էր: Եվ վերջերս մենք նայել ենք նոր հարցման արդյունքները և պարզվեց, որ այդ վարկանիշն աճել է մինչև 28 տոկոս»⁵¹:

Կարծում ենք՝ Հանրային խորհրդի ինքնին ձևավորումը դարձավ լուրջ ազդակ հասարակական կյանքի նոր վերակենդանացման համար: Այդ գործընթացը նպաստեց հասարակության կյանքին առհասարակ առավել մեծ ուշադրություն դարձնելուն, մասնավորապես՝ կոնկրետ կազմակերպությունների ցուցադրեց նրանց առջև ծառայած խնդիրները: Հանրային խորհուրդը կարող է նպաստել քաղաքականության առավել հրապարակայնությանը և հանդիսանալ «վաճուրդ», որի միջոցով առաջ կանցնեն նոր և արժանիքներ ունեցող մարդիկ կամ նրանց առաջադեմ գաղափարները: Կարգավիճակը, որ ստացել է Հանրային խորհուրդը, թույլ է տալիս անհատական կարգով անել հայտարարություններ հանրային նշանակություն ունեցող հիմնախնդիրների վերաբերյալ և լինել լսելի հասարակության և իշխանության կողմից, այլ հարց է, թե որքանով իշխանությունը կհետևի դրան: Հանրային խորհուրդը պետք է ապրի իր ինքնուրույն կյանքով և որպեսզի կարողանա իր ծավալով ու հասարակության վրա ազդելու մասշտաբով զգալի ազդակ լինել: Մեր պարագայում դեռ վաղ է հստակ գնահատականներ տալ, բայց կարող ենք փաստել, որ այս կարճ ժամանակահատվածում բավարար ծավալի աշխատանքներ կատարվել են: Ինչպես ցանկացած ինստիտուտի, այնպես էլ Հանրային խորհրդի հնարավորությունները սահմանափակ են, սակայն այդ հնարավորությունների սահմանափակության միջակայքում այն կարող է միանշանակ դրական դեր խաղալ հասարակական կյանքում: Առաջին հերթին չպետք է նրանից ունենալ չափազանց մեծ սպասելիքներ: Հանրային խորհուրդը չպետք է լինի իշխանության և հասարակության փոխազդեցության գլխավոր և առավել ևս բացառապես միակ մեխանիզմը և երկրորդ՝ հասարակությունը պետք է ակտիվորեն աշխատի Հանրային խորհրդի հետ, հասցնի իր շահերը նրա միջոցով իշխանությանը և «զմի» Հանրային խորհրդին իր բուն ծառայության մեջ: Այսօր արդեն տեսնում ենք, որ հասարակությունն այդ հնարավորություններն ունի: Նկատելի է քաղաքացիական ակտիվություն, այն աստիճանաբար պետք է կիրառի իր ձեռքի տակ եղած հնարավորությունները: Ինքնին հասարակությունը կարող է և պետք է առաջարկի իշխանությանը կոնստրուկտիվ փոխազդեցության սեփական տարբերակներ, և բացառապես հույսը չդնի այն բանի վրա, թե ինչ կառաջարկի իշխանությունը: Չպետք է մոռանալ, որ Հանրային խորհուրդն իշխանության կողմից ստեղծված «գործիք» է և հասարակությունը պետք է սովորի այն «օգտագործել» և հարմարեցնել իր սեփական շահերի արտահայտմանը: Հանրային խորհուրդը չի մտնում պետական իշխա-

Քաղաքագիտություն

նույնպես մարմինների համակարգ, սակայն նրա գործունեությունն ապահովում է նախագահի աշխատակազմը, և հետևապես, այն «պետական» կառույց է: Ապագայում կատարվելիք ռեալ աշխատանքները պետք է համոզիչ դարձնեն, ինչպես նշված է կանոնադրությունում, որ Հանրային խորհուրդը նպաստում է ժողովրդավարական համակարգի զարգացմանն ու մարդու և քաղաքացիների հիմնարար իրավունքների և ազատությունների ապահովմանը, հասարակության մեջ անհանդուրժողական մթնոլորտի առաջացման կանխարգելմանը և քաղաքացիական հասարակության կայուն զարգացմանն ու ամրապնդմանը, պետական իշխանության մարմինների և քաղաքացիների, հասարակական այլ միավորումների քաղաքացիական ինստիտուտների միջև փոխադարձ վստահության կայացմանը, հասարակության և իշխանության միջև երկխոսության ու վստահելի գործընկերային հարաբերությունների ձևավորմանը, պետական կառավարման մեջ նրանց ներառվածության աստիճանի բարձրացմանը, ինչպես նաև հասարակական վերահսկողության իրականացմանը⁵²: Այս ոլորտում նորանոր փորձառու գործընկերներ ձեռք բերելու և միջազգային փորձի փոխանակման նպատակով՝ Հանրային խորհուրդն այսօր արդեն հայտ է ներկայացրել միանալու AICESIS-ին (Սոցիալական և տնտեսական խորհուրդների և նմանատիպ ինստիտուտների միջազգային ասոցիացիա): Միջազգային այս կառույցն իր առաջին պաշտոնական ժողովը գումարել է 1999 թվականին Ֆրանսիայում: Այն բաղկացած է 60 ինստիտուտներից Աֆրիկայից, Լատինական Ամերիկայից, Ասիայից և եվրոպական երկրներից: Սոցիալական և տնտեսական խորհուրդների և նմանատիպ ինստիտուտների միջազգային ասոցիացիան խորհրդավորական հասարակության և քաղաքացիական հասարակության այլ շահագրգիռ կողմերի գործընկերություն: AICESIS-ի նպատակներն են՝ ամբողջ աշխարհով մեկ սոցիալական և քաղաքացիական երկխոսության ամրապնդմանը, տեսակետների ու լավ փորձի փոխանակմանը, ներկայացուցչական դեմոկրատիայի և սոցիալական գործընկերների և քաղաքացիական հասարակության այլ բաղադրիչների դերի զարգացմանը խրախուսելն ու աջակցելը, և ի վերջո, ավելի լայն իմաստով, նպաստելու բարեկեցությանը, բնակչության տնտեսական զարգացմանը՝ Միավորված ազգերի և Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքների հիման վրա⁵³: Կարծում ենք, որ Հանրային խորհուրդը հանրության կյանքի ամենատարբեր ոլորտներում հրատապ խնդիրներին արձագանքելու նախաձեռնություն է: Ժամանակակից ժողովրդավարական պետության կայուն գործառնությունն անհնարին է պատկերացնել առանց քաղաքացիական այնպիսի մասնակցության, ինչպիսին խորհրդատվական հանրային խորհուրդներն են: Մասնակցելով նրանց աշխատանքներին՝ քաղաքացիները

նպաստում են իշխանության մարմինների կողմից ընդունվող հրապարակային-իշխանական որոշումների որակի բարձրացմանը: Միաժամանակ կյանքեղեն փորձը ի հայտ է բերել այդ խորհուրդների մի շարք թերություններ: Դա առաջին հերթին հանրային խորհուրդների կախվածությունն է իշխանության մարմիններից և պետական պաշտոնյաներից, շատ հաճախ օրվա հրամայականով պայմանավորված հիմնախնդիրների մակերեսային ուսումնասիրությունը: Այդ իսկ պատճառով աշխարհի զարգացած մի շարք երկրներում մշտապես փնտրվում են հանրային խորհուրդների աշխատանքների կազմակերպման նոր արդյունավետ ձևեր: Այդ ձևերից մեկն է քաղաքացիական ժյուրին: Այդ ինստիտուտը կարող է դառնալ ծանրակշիռ լրացում հանրային խորհուրդների ինստիտուտին: Այն իշխանական որոշումներում քաղաքացիների կարծիքը հաշվի առնելու ռեալ և առայժմ ամենարդյունավետ մեխանիզմներից է: Չի կարելի, սակայն, ասել, որ դրանց սպասվում են մեծ հեռանկարներ, քանի որ այդ ինստիտուտը դժվարությամբ է հաստատվում նույնիսկ զարգացած դեմոկրատական երկրներում, քանի որ պետական իշխանության մարմինները ոչ միշտ են հետաքրքրված հրապարակային քննարկելու շատ հիմնահարցեր և հասարակական կյանքի բարդ հիմնախնդիրների վերաբերյալ ուսումնասիրությունների արդյունքում հրապարակելու եզրակացություններ: Այնուամենայնիվ, ցանկացած քաղաքական վարչակարգ, նույնիսկ ամենաճշող, ցանկանում է ստեղծել իրական գործընթացներում իշխանական որոշումների ընդունման մեջ հասարակական կարծիքի ներառման պատրաստ՝ աշխատելով սիրաշահել հասարակությանը:

Ի վերջո, ստեղծվել է հանրային վերահսկողության համակարգ հենց քաղաքացիական հասարակության անունից պետական իշխանության մարմինների գործունեության վրա: Հանրային խորհուրդը հանդես է գալիս «խորհրդատուի» և «փորձագետի» դերում և հետևապես, այն պետք է հնարավորինս լինի իր գործունեությունում պրոֆեսիոնալ և անկողմնակալ: Ընդ որում, փորձը ցույց է տալիս, որ իշխանություններն ամենեին էլ իրենց պարտավորված չեն զգում արձագանքելու Հանրային խորհրդի մեկնաբանություններին ու որոշումներին: Այնուամենայնիվ, այն դրական ու զգալի դեր ունի երկրում քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և մարդու իրավունքների պաշտպանության գործում: Կարծում ենք՝ հանրային խորհուրդն ունի հասարակությունում և պետությունում իր դերի և կարգավիճակի բարձրացման անհրաժեշտություն: Նախ՝ պետք է մշակվի և ԱԺ օրակարգ մտցվի «Հանրային խորհրդի մասին» օրենք, որ կամրագրվի նրա անկախ մարմին լինելը և վերջինիս կտրվեն ավելի մեծ լիազորություններ, կլրացվեն վերը նշված բացթողումները, ժողովրդավարական ներկայացուցչությունը լիովին ապահովելու համար Հանրային խորհրդի անդամները պետք է ունենան պաշտամենտում ելույթ ունենալու հնարավորություն: Կարծում ենք, որ առկա է մարգերում Հանրային

խորհրդի ենթակառուցվածքների ստեղծման անհրաժեշտություն՝ աշխատանքներն առավել արդյունավետ կազմակերպելու և մարզային հիմնախնդիրներին առավել մոտիկից ծանոթանալու համար: Ի դեպ, ԼՂՀ մի խումբ հասարակական գործիչներ ստեղծել են արտաքին քաղաքականության և անվտանգության հարցերով խորհուրդ, որը նպատակ ունի նպաստել արտաքին քաղաքականության ու անվտանգության ոլորտում Արցախի առջև ծառայած հրատապ խնդիրների լուծմանը այն ի սպա դեղում, շահագրգիռ պետական և ոչ պետական կառույցների համար գործնական առաջարկություններ մշակել, այդ թվում՝ հանրապետության համար հրատապ հարցերի շուրջ հանրային քննարկումների միջոցով: Խորհուրդը պարբերաբար վերլուծական նյութեր է պատրաստելու, հրատարակելու է մեկնաբանություններ և փորձագիտական գնահատականներ:

Իշխանության և հասարակության երկխոսության «միջնորդը» պետք է լինի «ստորջ», որպեսզի երկխոսությունը լինի արդյունավետ և կոնստրուկտիվ: Այստեղ կարելի է համաձայնվել հայտնի սոցիոլոգ Լ. Ի. Նիկոլսկու հետ՝ «Քաղաքացիական հասարակության արդյունավետության հարցը շատ դեպքերում կախված է հասարակության և պետության փոխազդեցության ռեալ մեխանիզմների ստեղծումից»⁵⁴: Այս ուղղությամբ կատարված կարևորագույն քայլերից մեկը Հանրային խորհրդի ստեղծումն էր: Փաստորեն, իշխանությունն ինքն առաջինը արեց դրան ընդառաջ քայլ, այժմ հերթը հասարակությանն է:

1. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс. М., Радуга, 1991г., с. 40.
2. *Бусова Н. А.* Делиберативная модель демократии и политика интересов // Вопросы философии, 2002г., N4, с. 51.
3. *Даль* Демократия и ее критики. М., РОССПЭН, 2003, с. 215-217. Проблемы гражданской компетентности. http://www.phildp.univ.kiev.ua/polit/dal_2.htm/.
4. An Interview with professor Ted Becker/ Interviewer: Prof. Ari-veikko Antiroiko <http://www.uta.fi/~kuaran/becker.html>.
5. Միջնեի համալսարանում նույնիսկ դասախոսվում է հստակ առաջիկա՝ նմիված քաղաքացիական ժյուրիների կազմակերպման ու գործունեության հիմնախնդիրներին:
Carlson L. Cole-Edelstein L., Hardy M. Citizens Juries in Australia. A Discussion about Protocols /8 February 2000. <http://www.activdemocracy.net/articles/protocol.pdf>.
6. *Carlson L.* Consult your community. A guide to running a youth jury. <http://www.communitybuilders.nsw.gov.au/download/YouthJuriesGui.de.pdf>.
7. Փամսնակ, «Հանրության վերջին տանգոն», 2009թ. մարտի 14: <http://www.armeniatv.am/armnews/index.php?vid=1722&year=2008&month=05&day=30>.
9. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>.
10. http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituazione_inglese.pdf.
11. <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>.
12. Постановление N 58-1360 декабря 1958г. излагающее органический закон об экономическом и социальном совете /ст. 1/, /Общественные советы, 2004, с. 74-82/.
13. Решение Правительства Чешской Республики N 259 от 11 мая 1994г. "Акт о Совете национальных меньств при Правительстве Чешской Республики" /ст.1. абз.1/, / Там же, с. 119-122/.
14. См., например: пункт 1 Положения об Областной общественной палате, утвержденного Постановлением Новгородской областной думы и Администрации Новгородской области от 29 августа 1994г. N 61-ОД236 "Об образовании Областной общественной палаты".
15. Аналитическая справка. <http://inor.ru/SocialPlace/spravka.htm>.
16. *Чиркин В. Е.* Публичное управление. М., 2004, с. 100-108.
17. Մարտի իրավունքները Հայաստանում, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ: <http://hrg.am/am/events/2008/06/12/18324>, 2008թ. հունիսի 12:
18. Հանրային խորհուրդ՝ «Ընտրովի Հանրային մարմին», www.paporama.am, Քաղաքապետ, 12/06/2008:
19. <http://blogs.aysor.am/am/society/2008/06/02/hanrayin>.
20. www.168.am/articles/14446-pr.
21. Հանրային խորհրդի կանոնադրություն, գլուխ 2:
22. ՓՅ 04.04.2005գ. N32- ՓՅ Федеральный закон "Об общественной палате РФ", (п.4 в ред. Федерального закона от 27.12.2005 N 195-ФЗ) Статья 2, пункт 4.
23. *Владимиров Д.* Миллиард для гражданского общества // Российская газета от 24 марта, 2005г.
24. «Հանրային խորհրդի մասին» Ո՛ւ՛ օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերը սահմանում են, որ «Հանրային խորհրդի եզրակացությունները Ո՛ւ՛ օրենքների նախագծերի փորձարկման վերաբերյալ,

- ինչպես նաև ֆեդերալ օրենքների և օրենքների նախագծերը ենթակա են պարտադիր քննարկման Գաշնային խորհրդում և Աժ նիստերում», իսկ նորմատիվ ակտերի դեպքում Ո՛ւ՛ կառավարության նիստերին:
25. Citizens Jury, <http://www.Jefferson-center.org>, p. 4.
26. <http://www.publiccouncil.am>.
27. <http://www.oprf.ru/>.
28. <http://www.oprf.ru/press/>.
29. http://www.oprf.ru/files/Vestnik-OPRF-01_10.pdf.
30. <http://www.oprf.ru/blog/>.
31. <http://oprf.ru/ru/press/conference>.
32. <http://www.oprf.ru/photogal/>.
33. Решение Правительства Чешской Республики N259 от 11 мая 1994г. - / Акт о совете национальных меньств при Правительстве Чешской Республики / . Ст. 3-1.
34. Акт о национальном фонде гражданских программ Венгрии / ст. 3, пункт 1/.
35. *Савошкова Г. Д.* Общественная палата РФ и ее роль в развитии институтов народного представительства в России, Конституционное и муниципальное право, 2006, N1, с. 19.
36. *Ардан Ф.* Франция: государственная система. М., Юрид. лит., 1994, с. 158-159.
37. *Carlson L., Sargent Ch., Blackadder J.* Consult you community. A guide to running a youth jury . Sydney, 2004, p. 17-18.
38. *Даль* Демократия и ее критики. М., РОССПЭН, 2003, с. 515-516.
39. Аналитический центр: ЛЕВАДА-ЦЕНТР. <http://levada.ru/press/2006030303.html>.
40. *Петров Н.* Общественная палата: для власти или для общества? // Pro et Contra, 2006, N1, с. 53.
41. *Кабышев С.В., Векшин А.А.* Общественная палата: ее роль и место в российской политике // Формула права, 2005, N1 /4/, с. 48.
42. *Кара-Мурза А. А.* Общественная палата: ее роль и место в российской политике / Формула права, 2005, N1 /4/.
43. *Петров Н.* Общественная палата: для власти или для общества? // Pro et Contra, 2006, N 1, с. 51.
44. *Грудцына Л. Ю.* Общественная палата- спектакль национального масштаба, / Адвокат /, 2006, N5.
45. *Каспэ С. И.* Лучший итог деятельности Общественной палаты в минувшем году то, что она не принесла никакого вреда, www.lentacom.ru.
46. *Перегузов С. П.* Гражданское общество как субъект публичной политики, Полис, 2006, N2.
47. *Абакумов С. А.* От гражданского форума до создания Общественной палаты РФ. /2001-2005/. М., с. 121.
48. www.dw-world.de. 2005/05/04.
49. <http://www.7or.am/?p=print&lang=hy&pp=newsview&newsid=9038>.
50. <http://www.svobodonews.ru/articleprintview/373700.html>, p. 2.
51. <http://www.svobodonews.ru/articleprintview/373700.html>, p. 1.
52. Հանրային խորհրդի կանոնադրություն, /գլուխ 1, կետ 2/:
53. <http://www.aicesis.org/spip.php?article1&lang=en>.
54. *Никоская Л. И.* Конфликтные аспекты взаимодействия государства и гражданского общества в России: состояние и особенности развития в регионах, Материалы научного семинара, вып. 2. М., 2003, с. 88.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱԾ

(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի հունիսի 23-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի որոշման դեմ դիմող Արամ Զավենի Սարգսյանի ներկայացուցիչ Ա.Զեյնալյանի վճռաբեկ բողոքի հիման վրա՝ նոր հանգամանքների հիմքով հարուցված վարույթով գործը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության հատկապես կարևորագույն գործերով ավագ քննիչ Վ.Հարությունյանը 2008 թվականի մարտի 25-ին Ա.Սարգսյանին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում է կայացրել, որով «Հանրապետություն» կուսակցության նախագահ Արամ Զավենի Սարգսյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 225.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել ստորագրություն չհեռանալու մասին:

2. 2008 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշմամբ Արամ Սարգսյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցվել է կատարված հանցագործությանը նրա մասնակցությունն ապացուցված չլինելու հիմքով:

Վիճարկելով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքերը՝ Ա.Սարգսյանի ներկայացուցիչ Արտակ Զեյնալյանը 2008 թվականի դեկտեմբերի 23-ին հիշյալ որոշումը բողոքարկել է ՀՀ գլխավոր դատախազին՝ պահանջելով փոխել Ա.Սարգսյանի արդարացման հիմքը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով և, վերացնելով ՀՀ ՀՔԾ ՀԿԳ ավագ քննիչ Վ.Հարությունյանի 2008 թվականի դեկտեմբերի 12-ին կայացրած որոշումը, կայացնել նոր որոշում:

ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազ Ա.Նադոյանի կողմից 2008 դեկտեմբերի 29-ին որոշում է կայացվել բողոքը մերժելու մասին:

3. 2009 թվականի հունվարի 20-ին Արամ Սարգսյանը և նրա ներկայացուցիչ Արտակ Զեյնալյանը Ա.Սարգսյանի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության, սեփականության, պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքների խախտման փաստերի ճանաչման և մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրությունը վերականգնելու, ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման պահանջների մասին բողոք են ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 16-ի որոշմամբ՝

1/ Արամ Սարգսյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքը փոփոխելու մասով բողոքը մերժվել է.

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

2/ ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազ Ա.Նադոյանի՝ 2008 թվականի դեկտեմբերի 29-ի «Բողոքը մերժելու մասին» որոշումն անվավեր ճանաչելու մասով բողոքը մերժվել է.

3/ քրեական հետապնդման մարմնին Արամ Սարգսյանից գրավոր ներողություն հայցելուն պարտավորեցնելու մասով բողոքը մերժվել է.

4/ պատճառված վնասների հատուցման մասով բողոքը թողնվել է առանց քննության՝ Արամ Սարգսյանին իրավունք վերապահելով հետագայում այն լուծել քաղաքացիական դատավարության կարգով.

5/ Արամ Սարգսյանի անձնական անձեռնմխելիության, անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի, ստքի, խղճի ազատության, արտահայտվելու ազատության, միավորումներ կազմելու ազատության, սեփականության իրավունքների խախտման փաստերը ճանաչելու պահանջների մասով բողոքը թողնվել է առանց քննության:

4. Վերոհիշյալ որոշման բողոքարկման արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2009 թվականի մարտի 30-ի որոշմամբ Արամ Սարգսյանի և նրա ներկայացուցիչ Արտակ Ձեյնալյանի վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 16-ի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

5. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի որոշման բողոքարկման արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը 2009 թվականի մայիսի 27-ի որոշմամբ Ա.Սարգսյանի և նրա ներկայացուցիչ Ա.Ձեյնալյանի վճռաբեկ բողոքը վերադարձրել է:

6. Վիճարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերի սահմանադրականությունը՝ Ա.Ձեյնալյանը, Ա.Սարգսյանը, Կ.Ռուբինյանը և Մ.Գ.անհիելյանը դիմել են ՀՀ սահմանադրական դատարան: ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԳՈ-844 որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի «և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» դրույթը, դատական պրակտիկայում դրան տրված՝ նաև «անգործությանը» վերագրվող բովանդակության մասով, որով գործնականում նույն հոդվածի 2-րդ մասի վրա տարածելով 1-ին մասում նախատեսված պայմանն ու նման մեկնաբանությամբ դիմողների նկատմամբ կիրառելով հոդվածի 1-ին մասը՝ սահմանափակվել են մարդու՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքները, ճանաչվել են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշման 2-րդ կետով գտել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 5-րդ մասը համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանը:

7. Ելնելով այն հանգամանքից, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426⁴-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի որոշումը հիմք է Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի որոշումը նոր հանգամանքներով վերանայելու համար՝ դիմող Ա.Սարգսյանի ներկայացուցիչ Ա.Ձեյնալյանը 2010 թվականի մարտի 4-ին բողոք է ներկայացրել Վճռաբեկ դատարան, որով խնդրել է հարուցել Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի որոշման վերանայման վարույթ, վերանայել (փոփոխել, բեկանել) այդ որոշումը, վարույթ ընդունել Ա.Սարգսյանի անունից ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի որոշման դեմ բերված 2009 թվականի ապրիլի 21-ի վճռաբեկ բողոքը:

Վճռաբեկ դատարանն իր 2010 թվականի ապրիլի 15-ի որոշմամբ բողոքը վերադարձրել է՝ թերությունները վերացնելու և այն կրկին ներկայացնելու համար սահմանելով 15-օրյա ժամկետ:

8. 2010 թվականի մայիսի 4-ին Արամ Սարգսյանի ներկայացուցիչ Ա.Ձեյնալյանը կր-

Դատական պրակտիկա

Կին վճռաբեկ բողոք է բերել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2010 թվականի հունիսի 4-ին կայացրել է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման վարույթ հարուցելու մասին որոշում:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

9. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանն իր որոշման մեջ արձանագրել է. «Զննչի կողմից Ա.Սարգսյանից գրավոր ներողություն հայցելուն պարտավորեցնելու մասով բողոքը նույնպես ենթակա է մերժման, քանի որ Ա.Սարգսյանի կողմից քննչի գրավոր ներողություն չհայցելու գործողությունը չի բողոքարկվել դատախազին» (տես քրեական գործի նյութերի, էջ 116):

10. Վերաքննիչ բողոքում բողոքաբերները նշել են, որ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը որպեսզի պահանջը մերժելու «լուծում» գտնի, գրավոր ներողություն չխնդրելու ձևով դրսևորած անգործությունը ներկայացրել է որպես «գործողություն» և կիրառելի է դարձրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասը և մերժել է պահանջը:

11. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի որոշման մեջ առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Ա.Սարգսյանը գործի քննության ընթացքում դատախազին չի բողոքարկել իր՝ վերաքննիչ բողոքում նշված իրավունքների և ազատությունների խախտումների մասին» (տես քրեական գործի նյութեր, էջ 180):

12. ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԳ-Ո-844 որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի «և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» դրույթը, դատական պրակտիկայում դրան տրված՝ նաև «անգործությանը» վերագրվող բովանդակության մասով ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

13. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԳ-Ո-871 որոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «...իսկ գործի վարույթը ենթական է կարճման» դրույթը ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին և 21-րդ հոդվածի պահանջներին հակասող և անվավեր:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

13. Ըստ բողոքաբերի՝ ստորադաս դատարանները, կիրառելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները, Արամ Սարգսյանին գրելել են իր սահմանադրական իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքից: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի որոշմամբ ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

14. Բողոք բերած անձը, ի լրումն նախորդ բողոքի, նաև նշել է, որ իր՝ 2010 թվականի մարտի 4-ի վճռաբեկ բողոքը դատարան ներկայացնելուց հետո, մինչ կլուծվեր դրա ընդունելության հարցը, ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր դիմումի հիման վրա ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր է ճանաչել Ա.Սարգսյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի սույն գործով կիրառված մեկ այլ դրույթ: Խոսքը վերաբերում

և ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԳ-Ո-871 որոշմանը, որը կայացվել է «Քաղաքացիներ Արամ Սարգսյանի և Կարապետ Ռուբինյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի քննության արդյունքում: Բողոք բերած անձը նշել է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերը նշված որոշումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426⁴-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին ենթակետի իմաստով նոր հանգամանք է:

15. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է հարուցել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի որոշման վերանայման վարույթ, վերանայել՝ (փոփոխել, բեկանել) այդ որոշումը, վարույթ ընդունել Ա.Սարգսյանի անունից ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի որոշման դեմ բերված՝ 2009 թվականի ապրիլի 21-ի վճռաբեկ բողոքը, բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի որոշումը և Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 16-ի որոշումը, հաստատել ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազ Ա.Նադոյանի՝ «Բողոքը մերժելու մասին» որոշման անվավեր լինելը, ճանաչել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի և ՀՀ վերաքննիչ դատարանի կողմից Ա.Սարգսյանի իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի, անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի, անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքի, մտքի, խղճի, արտահայտվելու, միավորումներ կազմելու ազատության, սեփականության իրավունքի խախտման փաստերը, պարտավորեցնել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությանը փոխել Ա.Սարգսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքը՝ արարքում հանցակազմ չլինելու հիմքով, ինչպես նաև գրավոր ներողություն հայցել Ա.Սարգսյանից:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

16. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԳ-Ո-844 որոշումը, որով հակասահմանադրական է ճանաչվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի «...և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» դրույթը, դատական պրակտիկայում դրան տրված՝ նաև «անգործությանը» վերագրվող բովանդակության մասով, պարտավորեցնում է արդյոք Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանին դատական վերահսկողության կարգով ըստ էության քննության առնել գրավոր ներողություն հայցելուն պարտավորեցնելու մասով քրեական հետապնդում դադարեցնելու մասին 2008 թվականի դեկտեմբերի 13-ի որոշման դեմ դիմող Ա.Սարգսյանի և նրա ներկայացուցիչ Ա.Չեյնայանի բողոքը:

17. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները դատարան կարող են ներկայացվել կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների, այլ անձանց կողմից, որոնց իրավունքները և օրինական շահերը խախտվել են այդ որոշումներով և գործողություններով, և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից»:

18. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԳ-Ո-844 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ գործնականում դատական

Դատական պրակտիկա

պրակտիկան ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի առնչությամբ «գործողություն» եզրույթը հավասարապես վերագրել է նաև անգործությանը: Նույն որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը որոշել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի «... և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» դրույթը, դատական պրակտիկայում դրան տրված՝ նաև «անգործությանը» վերագրվող բովանդակության մասով, որով գործնականում նույն հոդվածի 2-րդ մասի վրա տարածելով 1-ին մասում նախատեսված պայմանը, ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

Այլ կերպ՝ ՍԳ-Ռ-844 որոշման հիման վրա՝ հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի անգործությունը կարող է անմիջականորեն բողոքարկվել դատարան:

19. Ինչպես երևում է գործի նյութերից և բողոքի բովանդակությունից, քրեական հետապնդման մարմնի կողմից գրավոր ներողություն չհայցելը ստորադաս դատարանները դիտել են որպես գործողություն և ոչ թե անգործություն (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը): Բողոքաբերի կարծիքով՝ դատարաններն այն դիտել են գործողություն, որպեսզի կիրառելի լինի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասը և իրենց բողոքը մերժվի:

20. Ըննության առարկա հարցի կապակցությամբ իրենց դիրքորոշումները Սահմանադրական դատարանը և Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել են, համապատասխանաբար, 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԳ-Ռ-844 որոշմամբ և Ա.Մողրովյանի վերաբերյալ որոշմամբ:

Սահմանադրական դատարանի ՍԳ-Ռ-844 որոշման 7-րդ կետի համաձայն. «...«Անգործություն» եզրույթն իրավակիրառական պրակտիկայում, պետք է ընկալվի որպես հետաքննության, նախաքննության մարմինների, պաշտոնատար անձանց և դատախազի՝ Սահմանադրությամբ և օրենքներով նախատեսված լիազորությունների (որոշումների ընդունում, իրենց լիազորություններից բխող գործունեության իրականացում) չկատարում»:

Ա.Մողրովյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) մինչև դատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում դատական բողոքարկման առարկա անմիջականորեն կարող են հանդիսանալ քրեական հետապնդման մարմինների կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները, եթե դրանք չեն բավարարվել դատախազի կողմից՝ անկախ նրանից, թե բողոքարկման արդյունքում դատախազի կողմից ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված ակտեր են կայացվել, թե դրսևորվել է անգործություն» (տե՛ս Արևիկ Մողրովյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ ԵԿԳ/0076/11/09 որոշման 14-րդ և 15-րդ կետերը):

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ քրեական հետապնդման մարմինը պարտավոր է գրավոր ներողություն հայցել արդարացվածից:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ քրեական հետապնդման մարմինը, Ա.Սարգսյանի նկատմամբ դադարեցնելով քրեական հետապնդումը, նրանից գրավոր ներողություն չի հայցել: Այլ կերպ՝ քրեական հետապնդման մարմինն առերևույթ չի կատարել օրենքով իր վրա դրված պարտականությունը, այսինքն՝ դրսևորել է անգործություն, այլ ոչ թե կատարել է գործողություն:

22. Ելնելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հիմք ընդունելով Ա.Մողրովյանի վերաբերյալ որոշման մեջ շարադրված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը պարտավոր էր դատական վերահսկողության կարգով ըստ էության քննության առնել գրավոր ներողություն հայցելու պարտավորեցնելու մասով քրեական հետապնդում դադարեցնելու մասին 2008 թվականի դեկտեմ-

բերի 12-ի որոշման դեմ դիմող Ա.Սարգսյանի և նրա ներկայացուցչի բողոքը:

23. Սույն որոշման 16-22-րդ կետերի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ Ա.Սարգսյանից գրավոր ներողություն հայցելուն պարտավորեցնելը մերժելու մասով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 16-ի, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի, Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի դատական ակտերը նոր հանգամանքի հիմքով պետք է բեկանել և գործն ուղարկել Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

24. Բողոք բերած անձը որպես նոր հանգամանք վկայակոչել են նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԳՈ-871 որոշումը: Այդ որոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «... իսկ գործի վարույթը ենթական է կարճման» դրույթը՝ կատարված հանցագործությանը կասկածյալի կամ մեղադրյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելու առնչությամբ, ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի (1-ին մաս) և 21-րդ հոդվածի պահանջներին հակասող և անվավեր:

Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանը ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 21-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր է ճանաչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «... իսկ գործի վարույթը ենթական է կարճման» դրույթը: Մինչդեռ սույն գործի նյութերից երևում է, որ Ա.Սարգսյանի նկատմամբ կայացվել է ոչ թե քրեական գործի վարույթը կարճելու, այլ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում (տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը):

Այսինքն, նախաքննության մարմնի կիրառած նորմը Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական չի ճանաչվել:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Սահմանադրական դատարանի ՍԳՈ-871 որոշումը Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի հուլիսի 3-ի դատական ակտը վերանայելու հիմք չէ:

23. Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ, 290-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ, 4261-րդ, 4262-րդ, 4264-րդ, 4267-րդ և 4269-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Քրեական հետապնդման մարմնի կողմից գրավոր ներողություն հայցելուն պարտավորեցնելը մերժելու մասով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 16-ի, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի մարտի 30-ի, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի մայիսի 27-ի դատական ակտերը բեկանել և գործն ուղարկել Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԼՍԸ

(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի հուլիսի 23-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշման դեմ Հայարփի Միշայի Աթոյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2009 թվականի նոյեմբերի 7-ին Ջավահիր Գավթյանը ՀՀ ոստիկանության Մաշտոցի քննչական բաժին հաղորդում է տվել այն մասին, որ նույն օրը ժամը 18:30-ի սահմաններում խանութից, որտեղ ինքն աշխատում է որպես վաճառող, երկու անչափահաս երեխա փորձել են գողանալ մեկ տաբատ և սրբիչ, սակայն ինքը նկատել և խափանել է հանցագործությունը:

2. 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ Ջ.Գավթյանի հաղորդման հիման վրա կազմված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշում է կայացվել:

3. Վերը նշված որոշումը 2009 թվականի դեկտեմբերի 17-ին անչափահասների մայրը՝ Հայարփի Աթոյանը բողոքարկել է Երևանի Աջափնյակ և Գավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (Այսուհետ՝ Առաջին ատյանի դատարան)՝ խնդրելով փոփոխել 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշումը և քրեական գործի հարուցումը մերժել՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանը մերժել է Հ.Աթոյանի բողոքը:

4. Հ.Աթոյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի որոշումը թողել է օրինական ուժի մեջ, իսկ Հ.Աթոյանի վերաքննիչ բողոքը՝ մերժել:

Վերաքննիչ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշման դեմ 2010 թվականի մարտի 12-ին Հ.Աթոյանը վճռաբեկ բողոք է բերել:

5. 2010 թվականի ապրիլի 19-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով վճռաբեկ բողոքը վերադարձրել է՝ թերությունները վերացնելու և այն կրկին ներկայացնելու համար սահմանելով 15-օրյա ժամկետ:

Հ.Աթոյանը 2010 թվականի մայիսի 6-ին կրկին ներկայացրել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մայիսի 25-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով («բողոքում բարձ-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

րացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար») վարույթ է ընդունվել:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

6. Քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ հաստատված է համարվել, որ 2009 թվականի նոյեմբերի 7-ին ժամը 18:30-ի սահմաններում Երևանի Բաշինջաղյան 184/1 հասցեում գտնվող հագուստի խանութից Սուսաննա Գրիգորյանը, ծնված 1997 թվականին, փորձել է գաղտնի հափշտակել 15.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ մեկ կանացի տաբատ, իսկ վերջինիս եղբայրը՝ անչափահաս Նարեկ Գրիգորյանը, ծնված 2000 թվականին, փորձել է գաղտնի հափշտակել 2.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ մեկ սրբիչ, սակայն վերջիններիս կամքից անկախ հանգամանքներում արարքը ավարտին չի հասցվել, քանի որ նրանք բռնվել են խանութի աշխատակիցների կողմից (տե՛ս քրեական գործ, էջ 3):

7. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 9-րդ կետերի հիման վրա քրեական գործի հարուցումը մերժվել է հետևյալ պատճառաբանությամբ՝ Սուսաննա Անդրանիկի Գրիգորյանի արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-177-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներ, սակայն, նկատի ունենալով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ գողության համար քրեական պատասխանատվության ենթակա է անձը, ում 14 տարին լրացել է մինչև հանցանք կատարելը, իսկ Ս.Գրիգորյանը ծնվել է 1997 թվականին և գողություն կատարելու պահին եղել է 12 տարեկան, այսինքն՝ տվյալ հանցակազմի սուբյեկտ չի հանդիսացել, իսկ Ն.Գրիգորյանի արարքը թեև ձևականորեն համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-177-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներին, սակայն հափշտակված գույքի արժեքը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկը, բացի այդ, Գ.Գրիգորյանը 9 տարեկան է և նույնպես չի հանդիսանում վերը նշված հանցակազմի սուբյեկտ, Ջավախիր Դավթյանի հաղորդման հիման վրա նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժվել է՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ (տե՛ս քրեական գործ, էջ 3):

8. Վիճարկելով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշման հիմքերը՝ անչափահասներ Ս.Գրիգորյանի և Ն.Գրիգորյանի օրինական ներկայացուցիչ Հայարփի Աթոյանը բողոք է ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով փոփոխել 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշումը և քրեական գործի հարուցումը մերժել՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, այսինքն՝ քրեական գործի հարուցումը մերժել հանցագործության դեպքի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Իր պահանջը բողոքաբերը հիմնավորել է նրանով, որ վերոնշյալ որոշման արդյունքում խախտվել է իր երեխաների՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով երաշխավորված անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը, քանի որ վերջիններս հաշվառման են վերցվում և նրանց նկատմամբ սահմանվում է հսկողություն (տե՛ս քրեական գործ, էջ 2):

9. Առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի որոշմամբ բողոքը մերժվել է այն պատճառաբանությամբ, որ Հ.Աթոյանի կողմից քննիչի որոշման դեմ բողոքը ներկայացվել է ՀՀ քրեական դատավարության 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների խախտմամբ, այն ժամկետանց է, իսկ նրա պահանջը դուրս է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմաններից:

Դատական պրակտիկա

Դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ բողոքը կարող էր ներկայացվել ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով նախատեսված մեկամսյա ժամկետում, այլ նույն օրենսգրքի 185-րդ հոդվածով նախատեսված ժամկետում, քանի որ 185-րդ հոդվածում ընդհանուր կանոնից նախատեսված է բացառություն, իսկ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ իրավական ակտում հակասություն չի համարվում ընդհանուր նորմից բացառության սահմանումը:

Առաջին ատյանի դատարանը պարզաբանել է նաև, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի կիրառմամբ քրեական գործի հարուցման մերժումը չի կարող որևէ անբարենպաստ հետևանք առաջացնել, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ արդարացված է այն անձը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել կամ քրեական գործով վարույթը կարճվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված որևէ հիմքով կամ որի նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ: Ավելին՝ ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության 18-րդ հոդվածների համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով (տե՛ս քրեական գործ, էջ 36):

10. Առաջին ատյանի դատարանում գործը քննվել է անչափահասների և նրանց օրինական ներկայացուցիչ Հ.Աթոյանի բացակայությամբ, թեև առկա է վերջինիս դիմումը՝ դատական նիստին իր և փաստաբանի մասնակցությունն ապահովելու համար գործի քննությունը հետաձգելու մասին (տե՛ս քրեական գործ, էջ 26):

11. Վերաքննիչ դատարան ներկայացված բողոքում Հ.Աթոյանը խնդրել է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի որոշումը և փոփոխել 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշումը՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի պահանջները և քրեական գործի հարուցումը մերժել հանցագործության դեպքի բացակայության պատճառաբանությամբ (տե՛ս քրեական գործ, 42-43 էջեր):

12. Վերաքննիչ դատարանը մերժել է Հ.Աթոյանի բողոքը և, վկայակոչելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, վերահաստատել է Առաջին ատյանի դատարանի եզրահանգումն այն մասին, որ Հ.Աթոյանի բողոքը ժամկետանց է, իսկ նրա պահանջը դուրս է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմաններից (տե՛ս քրեական գործ, էջ 71):

13. Ինչպես Առաջին ատյանի, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանը չեն պարզել վիճարկվող որոշման հետևանքով անչափահաս երեխաների իրավունքների հնարավոր խախտման փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում.

14. Բողոք բերած անձը փաստարկել է, որ ինչպես Առաջին ատյանի, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանները թույլ են տվել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումներ, մասնավորապես՝ սխալ են մեկնաբանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածը և չեն կիրառել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածը, որը ենթակա էր կիրառման:

15. Ըստ բողոքաբերի, Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում որևէ կերպ չի հիմնավորվել, թե քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման հիմքի փոփոխումը ինչու է դուրս մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողու-

թյան շրջանակներից: Բացի այդ, բողոքի հեղինակը շարունակել է պնդել, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման արդյունքում խախտվել է իր երեխաների՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով երաշխավորված ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը, քանի որ նշված որոշման հետևանքով իր երեխաները ոստիկանության համապատասխան բաժնում պետք է վերցվեն հաշվառման և վերջիններիս նկատմամբ պետք է սահմանվի հսկողություն:

Բողոքաբերը փաստարկել է, որ իր երեխաների՝ Սուսաննա և Նարեկ Գրիգորյանների արարքներում ոչ թե գողության հանցակազմն է բացակայել, այլ առհասարակ բացակայել է գողության դեպքը: Ուստի քրեական գործի հարուցումը պետք է մերժվեր ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ և 9-րդ կետերով, այլ նույն հոդվածի 1-ին կետով («բացակայում է հանցագործության դեպքը»):

16. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոքաբերը խնդրել է բեկանել և փոփոխել ՀՀ վերաբննիչ քրեական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշումը և փոփոխել քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշումը՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և քրեական գործի հարուցումը մերժել հանցագործության դեպքի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 9-րդ կետերով քրեական գործով վարույթի կարճումը և քրեական հետապնդման դադարեցումը:

17. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով նախատեսված՝ քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող ո՞ր հիմքով է կայացվել քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշումը և արդարացվե՞լ են արդյոք անչափահասներ Սուսաննա և Նարեկ Գրիգորյանները, թե ոչ:

18. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն. «Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝ (2) արարքի մեջ հանցակազմ չկա»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝ (9) անձն արարքը կատարելու պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Արդարացված է այն անձը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է կամ քրեական գործով վարույթը կարճվել է սույն օրենսգրքի 35 հոդվածի 1-3-րդ կետերով և երկրորդ մասով նախատեսված որևէ հիմքով ...»:

19. Նախորդ կետում մեջբերված դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 9-րդ կետերը, որպես վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքեր, էապես տարբերվում են միմյանցից իրենց բովանդակությամբ, կիրառման իրավական և բարոյական հետևանքներով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը դասվում է քրեական գործի վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեց-

Դատական պրակտիկա

ման «արդարացնող» հիմքերի խմբին: Նշված հիմքով գործի վարույթը կարճելիս և քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս չի թույլատրվում որոշման մեջ տալ ձևակերպումներ, որոնք կասկածի տակ կդնեն այն անձի անմեղությունը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է: Այս հիմքերով քրեական հետապնդման դադարեցումը միշտ ենթադրում է մեղադրյալի լիովին արդարացում, այսինքն՝ այս հիմքով արդարացված անձին ոչ ոք իրավունք չունի ներկայացնելու իրավական և (կամ) բարոյական բնույթի որևէ պահանջ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետն ընդգրկված է քրեական գործով վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմքերի շարքում: Նման հիմքերով վարույթի կարճման դեպքում փաստվում է, որ անձի կատարած արարքն իր մեջ պարունակում է հանցակազմի հատկանիշներ, սակայն օրենքով սահմանված պայմանների առկայության պարագայում քննչական մարմինները նրան ազատում են քրեական պատասխանատվությունից:

20. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդրի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով նախատեսված հիմքը նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքից առանձնացնելը ենթադրում է, որ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ) քրեական գործով վարույթը պետք է կարճվի և անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի, եթե նրա արարքում բացակայում են հանցակազմի տարրը կամ տարրերը: Նշված կանոնից բացառություն է այն դեպքը, երբ հանցակազմի բացակայությունը պայմանավորված է բացառապես հանցանք կատարած անձի՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելով: Վերջին դեպքում քրեական գործով վարույթը պետք է կարճվի և անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի հիմքով՝ առանց վկայակոչելու 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ: Այլ կերպ՝ եթե հանցագործության կատարման պահին անձը չի հասել ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության տարիքին, իսկ հանցակազմի մյուս բոլոր տարրերը և հատկանիշներն առկա են, ապա նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և ոչ թե նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով:

21. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ Ջ.Գավթյանի հարողման հիման վրա նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժվել է հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ՝ հիմք ընդունելով այն, որ անչափահաս Ս.Գրիգորյանը հանցագործության կատարման պահին եղել է 12 տարեկան, այսինքն՝ տվյալ հանցակազմի սուբյեկտ չի հանդիսացել, իսկ անչափահաս Ն.Գրիգորյանի արարքը թեև ձևականորեն համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-177-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներին, սակայն հափշտակված գույքի արժեքը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկը, բացի այդ, Գ.Գրիգորյանը 9 տարեկան է և նույնպես չի հանդիսանում վերը նշված հանցակազմի սուբյեկտ (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

22. Սույն որոշման 20-րդ կետում առկա իրավական դատողությունների և սույն որոշման 21-րդ կետում շարադրված փաստական հանգամանքների համադրման և վերլուծության արդյունքում առերևույթ ակնհայտ է դառնում, որ 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ քրեական գործը կարճվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքով (արարքում հանցակազմի բացակայություն), որը, ինչպես նշվեց վերևում, քրեական գործի վարույթի կարճման

և քրեական հետապնդման դադարեցման «արդարացնող» հիմք է և բացառում է այս հիմքով արդարացված անձի վրա իրավական կամ բարոյական բնույթի որևէ պահանջ դնելը:

Սակայն նույն որոշման մեջ նշվել է, որ անչափահասներ Ս.Գրիգորյանը և Ն.Գրիգորյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով նախատեսված գողության հանցակազմի սուբյեկտ չեն: Որոշման մեջ առկա այս ձևակերպումը ենթադրում է, որ սույն քրեական գործի հարուցումը մերժելու հիմք է հանդիսացել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, որը, ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի, քրեական գործով վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմք է և չի բացառում անձի վրա որոշակի իրավական կամ բարոյական բնույթի պարտականություններ դնելը:

Վերոշարադրյալ դատողությունների լույսի ներքո ինչպես բողոքաբերին, այնպես էլ նրա անչափահաս երեխաներին կարող է անհասկանալի մնալ, թե սույն գործով ինչ հիմքով է մերժվել քրեական գործի հարուցումը՝ «արդարացնող», թե «ոչ արդարացնող», որը նրանց համար կարող է անցանկալի հետևանքներ առաջացնել:

23. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անչափահասների նկատմամբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու հիմքի հստակեցումն առաջին հերթին կարևոր է նրանց իրավունքների, մասնավորապես, բողոքաբերի կողմից մատնանշված ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի (ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդված) ապահովման նկատառումով: Մինչդեռ սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ո՛չ Առաջին ատյանի դատարանը և ո՛չ էլ Վերաքննիչ դատարանը չեն պարզել վիճարկվող որոշման հետևանքով անչափահաս երեխաների իրավունքների հնարավոր խախտման փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը (տե՛ս, սույն որոշման 13-րդ կետը):

Վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշումը ներպետական օրենսդրության պահանջներից բացի, հիմնված է «Երեխաների իրավունքների մասին» Նյու Յորքի 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ի կոնվենցիայի (Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 1992թ. հունիսի 1-ին) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի վրա, որի համաձայն՝ երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի շահերի առավել ապահովմանը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը մասնակից պետություններին պարտավորեցնում է երեխային ապահովել նրա բարեկեցության համար անհրաժեշտ պաշտպանությամբ և հոգատարությամբ, նկատի ունենալով նրա ծնողների, խնամակալների կամ օրենքով նրա համար պատասխանատվություն կրող այլ անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները, և այդ նպատակով ձեռնարկվում են համապատասխան բոլոր օրենսդրական ու վարչական միջոցները:

24. Անդրադառնալով սույն որոշման 10-րդ կետում արձանագրված այն հանգամանքին, որ Առաջին ատյանի դատարանում գործը քննվել է անչափահասների և նրանց օրինական ներկայացուցիչ Հ.Աթոյանի բացակայությամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ «Երեխաների իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իր սեփական հայացքները ձևակերպելու ընդունակ երեխայի համար մասնակից պետություններն ապահովում են դրանք ազատորեն արտահայտելու իրավունք այն բոլոր դեպքերում, որոնք վերաբերում են երեխային: Ընդ որում, երեխայի հայացքների նկատմամբ ցուցաբերվում է նրա տարիքին և հասունությանը համապատասխան պատշաճ ուշադրություն:

Կոնվենցիայի նշված հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ այդ նպատակով երե-

Դատական պրակտիկա

խային, մասնավորապես, հնարավորություն է տրվում իրեն վերաբերող ցանկացած դատական կամ վարչական քննության ժամանակ ունկնդրվել թե անմիջականորեն, թե իր ներկայացուցչի կամ համապատասխան մարմնի միջոցով, ազգային օրենսդրության դատավարական նորմերով նախատեսված կարգով:

Վերոշարադրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով Առաջին ատյանի դատարանում դատաքննությանն անհրաժեշտ էր ապահովել երեխաների և վերջիններիս ներկայացուցչի մասնակցությունը:

II. Քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշման բողոքարկման ժամկետները

25. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների եզրահանգումն այն մասին, որ քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշումը ենթակա է բողոքարկման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված յոթնօրյա ժամկետում, այլ ոչ թե 290-րդ հոդվածով սահմանված մեկամսյա ժամկետում:

26. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով որոշման պատճենն ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է. «Բողոքը կարող է ներկայացվել վարույթն իրականացնող մարմնի գտնվելու վայրի դատարան՝ այն մերժելու մասին տեղեկություն ստանալու կամ, եթե դրա վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել, բողոք ներկայացնելուց հետո մեկ ամսվա ժամկետը լրանալու օրվանից՝ մեկ ամսվա ընթացքում»:

27. Մեջբերված իրավական դրույթերի վերլուծությունից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրանցում առկա է ուղղակի հակասություն. առաջին դրույթը սահմանում է քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշման բողոքարկման յոթնօրյա ժամկետ, իսկ երկրորդը՝ մեկամսյա:

28. Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 3-րդ մասի. «(...) Միևնույն մարմնի ընդունած հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի միջև հակասությունների դեպքում գործում են ավելի վաղ ուժի մեջ մտած իրավական ակտի նորմերը (...):»:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածը գործում է օրենսգրքի սկզբնական խմբագրությամբ (ուժի մեջ է մտել 1999թ. հունվարի 12-ին), մինչդեռ 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասը՝ «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ ՀՕ-93-Ն օրենքի խմբագրությամբ (ուժի մեջ է մտել 2007թ. ապրիլի 7-ին):

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված կողիզիոն կանոնի կիրառմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ քննության առարկա հարաբերությունների նկատմամբ պետք է գործի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի կանոնը՝ որպես ավելի վաղ ուժի մեջ մտած իրավական ակտ:

29. Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասի. «Հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերի կամ նույն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական (...) մարմինները ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ-իրավական ակտը կամ դրա մասը»:

Սույն որոշման 28-րդ կետում շարադրված Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումը բխում է նաև «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասով սահմանված կոլիզիոն կանոնից, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված բողոքարկման մեկամսյա ժամկետը քաղաքացիների համար ավելի նախընտրելի է, քան 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված յոթնօրյա ժամկետը:

30. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի և թե Վերաքննիչ դատարանի որոշումներով Հ.Աթոյանի բողոքը մերժվել է այն պատճառաբանությամբ, որ քննիչի որոշման դեմ բողոքը ներկայացվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների խախտմամբ և ժամկետանց է (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

31. Սույն որոշման 28-29-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով սույն որոշման 30-րդ կետում շարադրված փաստական հանգամանքերի նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների եզրահանգումն այն մասին, որ քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշումը ենթակա է բողոքարկման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված յոթնօրյա ժամկետում, իրավաչափ չէ:

III. Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակները.

32. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված հաջորդ հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի եզրակացությունն այն մասին, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման հիմքը փոխելու պահանջը դուրս է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներից:

33. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները դատարան կարող են ներկայացվել կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների, այլ անձանց կողմից, որոնց իրավունքները և օրինական շահերը խախտվել են այդ որոշումներով և գործողություններով, և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Բողոքը ճանաչելով հիմնավորված՝ դատավորը որոշում է կայացնում անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականության մասին: Գտնելով, որ բողոքարկված գործողությունները կատարված են օրենքին համապատասխան, և անձի իրավունքները կամ ազատությունները խախտված չեն, դատարանը որոշում է կայացնում բողոքը մերժելու մասին: (...)»:

34. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանները նշել են, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման հիմքը փոխելը դուրս է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներից (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ և 12-րդ կետերը):

35. Սույն որոշման 33-րդ կետում մեջբերված դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով դատարանն իրավասու չէ փոփոխել նախնական քննության մարմնի որոշումները: Սակայն դրա փոխարեն, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունքում դատարանն իրավասու է պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնելու անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումը կամ մեր-

Դատական պրակտիկա

Ժել ներկայացված բողոքը:

Թեև բողոքաբերը ստորադաս դատարաններին ներկայացրել էր քննիչի որոշման փոփոխման պահանջ, որը բավարարվել չէր կարող, այնուհանդերձ դա Վերաքննիչ դատարանին հիմք չէր տալիս քննարկվող հարցը համարելու դատական վերահսկողության շրջանակից դուրս: Դատական վերահսկողության շրջանակը բնութագրում է դատական վերահսկողության ոլորտը՝ մինչդատական վարույթի այն ակտերը, որոնք ենթակա են դատական վերահսկողության, և ոչ թե բողոքաբերի պահանջը: Եթե բողոքը վերաբերում է դատական վերահսկողության շրջանակի մեջ մտնող որոշմանը, գործողությանը կամ անգործությանը, եթե բողոքարկման իրավական ընթացակարգերը պահպանված են և եթե դատական վերահսկողություն իրականացնող դատարանը իրավաչափ է համարում բողոքաբերի հիմնավորումները, ապա բողոքը չի կարող մերժվել միայն այն պատճառով, որ բողոքի պահանջը ձևական առումով բավարարել հնարավոր չէ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակից դուրս չէ:

36. Զննության առարկա հարցի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նաև դատական վերահսկողության շրջանակի հարցին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի կիրառության շրջանակի և, համապատասխանաբար, հետագա դատական վերահսկողության ոլորտի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է հայտնել Վ.Գրիգորյանի վերաբերյալ գործով որոշման մեջ: Համաձայն այդ որոշման.

«ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասից հետևում է, որ դատական վերահսկողության առարկա կարող են լինել հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների բոլոր այն որոշումները և գործողությունները, որոնք խախտում են անձի իրավունքները և օրինական շահերը: (...)» (Տե՛ս Վալերի Գրիգորյանի վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2008թ. հուլիսի 25-ի ԵԿԴ/0031/11/08 որոշման 12-րդ կետը):

37. Սույն գործի փաստերից երևում է, որ քննիչի որոշմամբ հաստատված է ճանաչվել Սուսաննա և Նարեկ Գրիգորյանների արարքներում գողության հանցակազմի որոշ տարրերի և հատկանիշների առկայությունը (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը): Սինչդեռ բողոքաբերը փաստարկում է, որ Սուսաննա և Նարեկ Գրիգորյաններն առհասարակ գողություն չեն կատարել, ոչ էլ դիտավորություն են ունեցել կատարելու գողություն:

38. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցագործության դեպքի բացակայությունն արդարացվածի համար քրեական հետապնդման դադարեցման առավել բարենպաստ հիմք է, քան որևէ այլ հիմք: Ուստի այն դեպքում, երբ վարութային որոշմամբ ճանաչվել է անձի արարքում հանցակազմի բացակայությունը, ապա արդարացվածի օրինական շահերի շրջանակում է պահանջել, որ դրա փոխարեն ճանաչվի հանցագործության դեպքի բացակայությունը:

Այս առումով, դատական վերահսկողություն իրականացնող դատարանը պետք է ուսումնասիրի ինչպես տվյալ որոշումն ընդունած քրեական հետապնդման մարմնի, այնպես էլ բողոքաբերի հիմնավորումները և «ապացույցների գերակշռության» չափանիշով հանգի համապատասխան հետևության:

39. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն որոշման 17-38-րդ կետերում շարադրված իրավական հիմնավորումները հիմք են Առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշումները րեկանելու համար:

40. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ ՀՀ քրեական դատավարության

Դատական պրակտիկա

օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 9-րդ կետերի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի վերաբերյալ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին քննիչի 2009 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշման դեմ անչափահասների օրինական ներկայացուցիչ Հայարփի Սիշայի Աթոյանի դիմումը մերժելու վերաբերյալ Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 30-ի և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 22-ի որոշումները բեկանել և գործն ուղարկել Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

113

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ

ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴՍԱՍՏԸ (ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի օգոստոսի 13-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով ըստ «Մելտեքս» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) դիմումների՝ ՀՀ հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) անգործությունը վիճարկելու պահանջի վերաբերյալ, քաղաքացիական գործով Ընկերության վճռաբեկ բողոքը՝ Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու մասին,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Հանձնաժողովի անգործությունը, պարտադրել Հանձնաժողովին տեղեկացնելու Ընկերությանը լիցենզիա տալը մերժելու մանրամասն պատճառների և իրավական հիմքերի մասին, ինչպես նաև տրամադրել պահանջված փաստաթղթերը:

ՀՀ տնտեսական դատարանի 23.03.2004 թվականի վճռով Ընկերության դիմումները մերժվել են:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշմամբ ՀՀ տնտեսական դատարանի 23.03.2004 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ, իսկ Ընկերության վճռաբեկ բողոքը՝ առանց բավարարման:

Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ, իսկ Ընկերության բողոքը՝ առանց բավարարման:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորմամբ.

Վճռաբեկ բողոքը բերվել է նոր հանգամանքի հիմքով:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումը, որով ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր է ճանաչվել տվյալ գործով կիրառված օրենքի դրույթը, դատական ակտը վերանայելու հիմք է: Տվյալ դեպքում ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-866 որոշմամբ հաստատվում է, որ Ընկերության նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթները ճանաչվել են ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-866 որոշմամբ վերահաստատված սկզբունքների համաձայն՝ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման արդյունքում նախորդ դատական ակտն ուժի մեջ թողնելու դատարանի լիազորության օրենսդրական կարգավորման դեպքում պետք է հաշվի առնվի, որ օրենքի դրույթը ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին ՀՀ սահմանադրա-

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կան դատարանի որոշման առկայության պարագայում նոր հանգամանքների հիմքով վերանայվող դատական ակտը բոլոր դեպքերում ուժի մեջ մնալ չի կարող, քանի որ այդ ակտով կիրառվել է հակասահմանադրական իրավանդում: Իսկ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի (մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի) (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) ուժի մեջ մտած վճռի կամ որոշման հիմքով դատական ակտերը նոր հանգամանքներով վերանայելու իրավակարգավորման սահմանադրականության խնդրում ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտել է, որ այդ ակտերն ուժի մեջ թողնելու հարցը լուծելիս ՀՀ համապատասխան դատարանը հիմք է ընդունում այդ դատարանի վճռով (որոշմամբ) մարդու իրավունքների խախտման փաստը հաստատված կամ չհաստատված համարվելու իրողությունը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-866 որոշմամբ հաստատվում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.09.2008 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-758 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր են ճանաչվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի մի շարք հոդվածներ, այդ թվում՝ Ընկերության նկատմամբ կիրառված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածի 1-ին կետի դրույթները:

Նշված հանգամանքն օբյեկտիվորեն գոյություն է ունեցել մինչ վերանայման ենթակա դատական ակտի կայացման պահը՝ այն ծագել է 09.09.2008 թվականին, իսկ վերանայման ենթակա դատական ակտը կայացվել է դրանից շուրջ 6 ամիս անց՝ 19.02.2009 թվականին:

Ընկերությունից անկախ պատճառներով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ինկորպորացիա կատարված չէին ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.09.2008 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-758 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելու հիմքով անվավեր ճանաչված՝ իրավաբանական ուժը կորցրած դրույթները:

Նշվածի կապակցությամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարել արձանագրել, որ, ինչպես վկայում է դատական պրակտիկան, հաճախ օրենքի այս կամ այն դրույթը ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող ճանաչելու վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներից կամ իրավակարգավորման ընդհանուր անհրաժեշտությունից բխող օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների հետ կապված իրավատեխնիկական խնդիրների (այդ փոփոխությունները, լրացումներն օրենքում ներառելու (ինկորպորացնելու)) ոչ լիարժեք լուծումը հանգեցնում է ոչ թե փոփոխված (լրացված) օրենքի, այլ դրանում կատարված փոփոխությունների և լրացումների վերաբերյալ օրենքի կիրառմանը, որը չի բխում «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներից և իրավակիրառական պրակտիկայում առաջացնում է անհստակություն:

Այսպիսով, ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-866 որոշմամբ հաստատվում է «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՀՕ-277-Ն օրենքի՝ սույն գործով կիրառված դրույթների անվավեր (վերացված) լինելու հանգամանքը: Իսկ այդ դրույթները հիմք են ծառայել տվյալ դատական ակտի կայացման համար:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է «հարուցել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 19.02.2009թ. 3-10(ՏԳ)/2009թ./ քաղաքացիական գործով կայացրած որոշումը նոր հանգամանքով կամ նոր երևան եկած հանգամանքով վերանայման վարույթ, բեկանել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 19.02.2009թ. 3-10(ՏԳ)/2009թ./ քաղաքացիական գործով կայացրած որոշումը, վարույթ ընդունել և քննել Ընկերության 17.12.2008թ. «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 2004թ. ապրիլի 23-ին N 3-748(ՏԳ) քաղաքացիական գործով կայացրած որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու պահանջի մասին» դիմումը» (բողոքը):

Դատական պրակտիկա

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Ընկերությունը և Մեսրոպ Մովսիսյանն ընդդեմ Հայաստանի (գանգատ թիվ 32283/04) գործով 17.06.2008 թվականին կայացրած վճռով Եվրոպական դատարանը գտել է, որ Մեսրոպ Մովսիսյանի մասով գանգատը չի համապատասխանում «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 35-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին, և այդ մասով այն մերժել է: Միաժամանակ Եվրոպական դատարանն ընդունելի է հայտարարել Ընկերության գանգատը՝ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտման մասով, իսկ գանգատի մնացած մասերը՝ անընդունելի: Արդյունքում Եվրոպական դատարանը վճռել է, որ «պատասխանող պետությունը վճիռը Կոնվենցիայի հոդված 44-ի 2-րդ մասի համաձայն ուժի մեջ մտնելուց հետո երեք ամսվա ընթացքում դիմումատու ընկերությանը պետք է վճարի հետևյալ գումարները. 1) 20.000 եվրո՝ որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում, գումարած նշված գումարի վրա հաշվարկվող բոլոր տեսակի հարկերը՝ փոխարկված պատասխանող պետության ազգային արժույթով՝ վճարման օրվա դրությամբ գործող փոխարժեքով, 2) 10.000 եվրո, գումարած նշված գումարի վրա դիմումատու ընկերության նկատմամբ հաշվարկվող բոլոր տեսակի հարկերը՝ որպես ծախսերի և ծախքերի փոխհատուցում, որը պետք է վճարվի ֆունտ ստեռլինգով Միացյալ Թագավորությունում ներկայացուցիչների բանկային հաշվին»:

2) 09.09.2008 թվականին ՀՀ սահմանադրական դատարանը քննել է Մերինե Ֆլջյանի դիմումն այն տեսանկյունից, թե արդյոք իրավաչափ է նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայումն առաջին ատյանի դատարանի կողմից: ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.09.2008 թվականի թիվ ՍԴՆ-758 որոշման եզրափակիչ մասի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերի համաձայն՝ «3. «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 80-րդ հոդվածի 5-րդ մասը՝ իրավակիրառական պրակտիկայի կողմից դրան տրված բովանդակությամբ հանդերձ, ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18, 19 և 42 հոդվածների պահանջներին հակասող և անվավեր: 4. «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3.2 բաժնի 204.20 հոդվածի 2-րդ մասը և 204.26 հոդվածը ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18, 19 հոդվածների պահանջներին հակասող և անվավեր: 5. Վերոհիշյալ նորմերի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու արդյունքում օրենսդրական բացը բացառելու անհրաժեշտությունից ելնելով, նկատի ունենալով սույն որոշման 10-րդ կետում սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը, ղեկավարվելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68 հոդվածի 9-րդ մասով, ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչել նաև «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 28.11.2007թ. ՀՕ-277-Ն ՀՀ օրենքի՝ սույն որոշման 3-րդ և 4-րդ կետերով ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված իրավադրույթների հետ համակարգային առումով փոխկապակցված 72 և 76 հոդվածները»:

3) Հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշումը՝ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՀՕ-233-Ն օրենքով կատարվեցին մի շարք կարևոր փոփոխություններ, մասնավորապես՝ նշված օրենսգրքի 3.1-րդ և 3.2-րդ բաժինները շարադրվեցին նոր խմբագրությամբ՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայելու լիազորությունը վերապահվեց վերաքննիչ դատարանին, իսկ վերաքննիչ

և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանին (ՀՕ-233-Ն ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N76(666) 30 դեկտեմբերի 2008թ.):

4) Վճռաբեկ դատարանը, 19.02.2009 թվականի որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ, իսկ Ընկերության բողոքը՝ առանց բավարարման, կիրառել է նաև գործի քննության ժամանակ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածը:

5) ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի ««Մելտեքս» ՍՊԸ-ի և քաղաքացիներ Մերինե Ֆլջյանի, Իրինա Օգանեզովայի, Աննա Բադրասարյանի և Ազնեսա Բադրասարյանի դիմումների հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործի վարույթը կարճելու մասին» թիվ ՍԳՈ-866 որոշմամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործի վարույթը կարճվել է:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը նույն որոշման եզրափակիչ մասի 1-ին կետի 2-րդ պարբերությամբ արձանագրել է նաև, որ «նախ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԳՈ-758 որոշման 13-րդ կետում արտահայտած իրավական դիրքորոշման և եզրափակիչ մասի 5-րդ կետի հիմքով ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր է ճանաչվել նաև «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ին ընդունված ՀՀ օրենքի (ՀՕ-277-Ն) 72-րդ հոդվածում ընդգրկված 204.28-րդ հոդվածը, որը ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին ընդունված՝ ինչպես ՀՕ-233-Ն, այնպես էլ դրան հաջորդող որևէ այլ օրենքով դեռևս ՀՀ Սահմանադրությանը չի համապատասխանեցվել, երկրորդ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2008 թվականի ապրիլի 15-ի ՍԳՈ-751 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ մասի պահանջների հիմքով սպառված չպետք է համարվի սույն գործի առարկայի շրջանակներում նոր հանգամանքներով իրավասու դատարան դիմելու շահագրգիռ անձանց իրավունքը»:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացիական գործերով դատավարությունն իրականացվում է գործի քննության ժամանակ գործող օրենքներով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.09.2008 թվականի թիվ ՍԳՈ-758 որոշման պահանջները կատարելու նպատակով «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով կատարվեցին մի շարք կարևոր փոփոխություններ, մասնավորապես՝ նշված օրենսգրքի 3.1-րդ և 3.2-րդ բաժինները շարադրվեցին նոր խմբագրությամբ՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայելու լիազորությունը վերապահվեց վերաքննիչ դատարանին, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանին (ՀՕ-233-Ն ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N76(666) 30 դեկտեմբերի 2008թ.): Ի դեպ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի «2008թ. ընդունած որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ» հաղորդման համաձայն (Երևան, «ՀՀ ՍԳՈ աշխատակազմ», Հունվար 2009թ., էջ 20, 22)՝ «... ՍԳՈ-754, ՍԳՈ-758, ՍԳՈ-765, ՍԳՈ-767 որոշումներում արտահայտված՝ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների իրացման ուղղությամբ ՀՀ Ազգային ժողովը գործնական քայլեր է ձեռնարկել»: «2008թ. դեկտեմբերի 26-ին ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունեց և դեկտեմբերի 29-ին ՀՀ նախա-

Դատական պրակտիկա

գահի կողմից ստորագրվեցին ... Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ... փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ... ՀՕ-233-Ն, ՀՕ-237-Ն և ՀՕ-235-Ն օրենքները, որոնք կարևոր երաշխիք հանդիսացան սահմանադրական դատարանի հիշյալ որոշումների կատարումն ապահովելու համար»:

Միաժամանակ մյուս՝ 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-866 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՀՕ-233-Ն օրենքով օրենսդիրը չի անդրադարձել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածով նախատեսված իրավակարգավորումը ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանեցնելու խնդրին, ինչի արդյունքում դատական պրակտիկայում կիրառվել է հակասահմանադրական ճանաչված այդ նորմը:

Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանը, 19.02.2009 թվականի որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ, իսկ Ընկերության բողոքը՝ առանց բավարարման, կիրառել է նաև գործի քննության ժամանակ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի՝ ուժի մեջ մտած որոշմամբ ամբողջությամբ կամ մի մասով հակասահմանադրական է ճանաչվել այն օրենքը կամ իրավական ակտը, որը կիրառել է դատարանը:

ՀՀ Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումները և եզրակացությունները վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Վերոգրյալի հիման վրա և հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-866 որոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշումը ենթակա է վերանայման:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշմամբ կիրառված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.28-րդ հոդվածով սահմանված էր նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման արդյունքում դատարանի լիազորությունները, ինչից հետևում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 23.02.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ռ-866 որոշումը վերաբերում է Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշմամբ կիրառված դատավարական իրավունքի նորմի՝ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման արդյունքում դատարանի լիազորությունների, սահմանադրականության հարցին, և այն որևէ իրավական առնչություն չունի Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշմամբ Ընկերության ներկայացրած պահանջների մերժման պատճառաբանությունների հետ:

Հետևաբար վերանայելով Վճռաբեկ դատարանի 19.02.2009 թվականի որոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ընկերության 17.12.2008 թվականի բողոքը (դիմումը)՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու պահանջի մասին, ենթակա է մերժման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Եվրոպական դատարան ներկայացված Ընկերության գանգատը վերաբերել է Հանձնաժողովի կողմից անցկացված մրցույթների արդյունքում Ընկերությանը հաղթող չճանաչելը չպատճառաբանելուն, և Եվրոպական դատարանը զուտ անդրադարձել և հաստատված է համարել այն հանգամանքը, որ նման պատճառաբանության բացակայությունը հակասում է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի պահանջներին: Մինչդեռ Ընկերության բողոքով (դիմումով) ներկայացվել են մրցույթի արդյունքում այլ ընկերություններին հաղթող ճանա-

չելու վերաբերյալ որոշումների անվավեր ճանաչման, ինչպես նաև նոր մրցույթների անցկացման պահանջներ: Վերոնշյալ պահանջների հիմնավորման հիմքում Ընկերությունը դրել է «restitution in integrum» սկզբունքը: Վերոնշյալ սկզբունքը մինչ իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնումն է, այսինքն՝ այն ամենի վերականգնումը, ինչ անձն ուներ մինչև իր իրավունքի խախտումը եղած ժամանակ: Մինչդեռ Ընկերության բողոքում (դիմումում) ներկայացված պահանջները, այն է՝ մրցույթի արդյունքում այլ ընկերություններին հաղթող ճանաչելու վերաբերյալ որոշումներն անվավեր ճանաչելը և նոր մրցույթ հայտարարելը չեն կարող որակվել որպես մինչ իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնում, քանի որ Եվրոպական դատարանի որոշմամբ գուտ արձանագրվել է, որ Հանձնաժողովի կողմից չի պատճառաբանվել Ընկերությանը հաղթող չճանաչելը: Իսկ մերժումը չպատճառաբանելն ինքնին չի ենթադրում մրցույթում հաղթող ճանաչված ընկերությունների համապատասխան որոշումների անվավեր ճանաչում և նոր մրցույթի հայտարարում, քանի որ Ընկերության իրավունքները (Կոնվենցիայի 10-րդ հոդված) խախտվել են ոչ թե մրցույթում այլ ընկերությունների հաղթող ճանաչվելու, այլ իրեն հաղթող չճանաչելը չպատճառաբանելու հետևանքով:

Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ Եվրոպական դատարանը հաստատված է համարել դատական ատյանների կողմից Ընկերության իրավունքի խախտման բացակայությունը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու և նոր դատական ակտ կայացնելու մասին Ընկերության բողոքը (դիմումը) ենթակա է մերժման: Նշված մտտեցումը բխում է Եվրոպական դատարանի կողմից ամրագրված «իրավական որոշակիության» սկզբունքի էությունից: Ինչպես Ռ-յաբիխն ընդդեմ Ռ-ուսաստանի գործով, այնպես էլ Բրումարեսկուն ընդդեմ Ռ-ումիլիայի գործով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է «res judicata» սկզբունքի՝ դատական ակտերի վերջնական լինելու սկզբունքի պահպանում: Այդ սկզբունքը պահանջում է, որպեսզի կողմերից ոչ մեկը չունենա իրավունք պահանջելու վերջնական և պարտադիր դատական ակտի վերանայում՝ ուղղակի գործի կրկնակի քննության և գործով նոր ակտի կայացման նպատակով: Վերադաս դատարանների իրավասությունները՝ կապված վերանայման հետ, պետք է օգտագործվեն՝ դատական սխալները, ոչ իրավաչափ դատական ակտերն ուղղելու նպատակով:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով ենթակա է կիրառման ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածը, որի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վճռաբեկ դատարանը մերժում է վճռաբեկ բողոքը՝ դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 204.30-րդ, 204.33-րդ, 204.38-րդ և 240-241.2-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Վերանայել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 19.02.2009 թվականի որոշումը:

2. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 23.04.2004 թվականի թիվ 3-748(ՏԳ) որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ, իսկ «Մելտեքս» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության բողոքը՝ առանց բավարարման:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. НЕКОТОРЫЕ ОБОЗРЕНИЯ О ПОНЯТИИ И ОСОБЕННОСТЯХ ВОЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

АРТЁМ СЕДРАКЯН
*СТАРШИЙ ЛЕКТОР МАГИСТРАТУРЫ
НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЦЕНТРА НАН РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
СОВЕТНИК 3-ЕГО КЛАССА
ГРАЖДАНСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ РА,
РЕЗЕРВНЫЙ МАЙОР ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РА*

Обеспечение военной безопасности является одной из важнейших функций каждой страны.

Основной закон Армении первичной обязанностью граждан считает защиту Отечества. Фактически, поступки против военной службы становятся уголовно-наказуемыми на основе 46-ой статьи (с изменениями) Конституции РА. Это требование Конституции запрещает гражданам избегать военной службы, а личностям, находящимся на военной службе принуждает подчиняться порядку военной службы и не нарушать его. Поступки против правил вступления в военную службу, определенные уголовным законом, считаются военными преступлениями.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОГО СТАТУСА ГРАЖДАНСКОГО ОТВЕТЧИКА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РА

СЕРГЕЙ МАРАБЯН
*НАЧАЛЬНИК ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО УПРАВЛЕНИЯ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА,
СОИСКАТЕЛЬ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Статья автора посвящена некоторым вопросам судебного статуса субъекта гражданского ответчика. Со стороны автора особое внимание уделено на то обстоятельство, что при упорядочении некоторых вопросов судебного статуса субъекта, законодатель допустил непоследовательность, в результате которого урегулировались не только ряд вопросов, связанных с судебными-уголовными отношениями, а также возникли внутренние противоречия. Речь частично о том, что в уголовном процессе в определении правозащитной деятельности не определена защита от исков, как правозащитная деятельность. Автор считает, что это такие принципиальные вопросы, которые должны иметь свое четкое закрепление в Уголовном кодексе, поскольку в правоисполнительной практике возникает ряд вопросов связанных с судебными-уголовным участием субъекта гражданского ответчика.

РЕЗЮМЕ

ИНСТИТУТ ОСОБОГО ПОРЯДКА КАК НОВЫЙ ПРОЦЕСС СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

АЙК АРУТЮНЯН

*МЛАДШИЙ СПЕЦИАЛИСТ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО
УПРАВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Для изучения института особого порядка судебного разбирательства следует раскрыть следующие проблематичные вопросы:

1. Отделение основания и условия особого порядка судебного разбирательства.
2. Необоснованное согласие или несогласие прокурора на применение особого порядка судебного разбирательства по уголовному процессуальному кодексу РА.
3. Роль потерпевшего в особом порядке судебного разбирательства.

Институт особого порядка судебного разбирательства является эффективным способом достижения подставленных перед судом целей. Но для реализации данного института, возникают проблематичные вопросы, связи с этой мы будем пытаться найти ответы на данные вопросы.

ПРОЦЕСС ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ И КАССАЦИОННЫЙ СУД РА

МГЕР АКОПЯН

*МЛАДШИЙ СПЕЦИАЛИСТ ОРГАНИЗАТОРСКО-ПРАВОВОГО
УПРАВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Для интеграции в правовые системы европейских стран деятельность суда была очень продуктивной и необходимой. Право Содружества или соответствующее ему национальное право на государственном уровне обеспечило общее применение и восприятие, благодаря трудам национальных судебных органов. Продуктивность последнего была обусловлена сотрудничеством, в первую очередь, этих органов и суда, как главного комментатора права Содружества, который имел и процессуальный, и содержательный смысл.

В этой статье представлена процессуальная сторона этого сотрудничества, и автор пытается выяснить возможность применения этого процесса в судебной система РА.

ՄԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՏԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

121

РЕЗЮМЕ

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ СБЛИЖЕНИЯ ПРАВА В ОТНОШЕНИЯХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ГОР ТОРОСЯН
*АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЕГУ*

Сегодня в мире происходит множество интеграционных процессов и в процессе этой интеграции сформировалась новая самостоятельная правовая система, в результате которой изменилась роль государства по отношению ко многим вопросам. Европейский союз является особым интеграционным союзом. Для него, а также для многих сотрудничающих с ним стран, становится важным исследование такого явления, как правовое сближение (правовая аппроксимация). Эта процедура со своими разными аспектами с каждой страны требует создания правильных и продуктивных механизмов в рамках своей политической деятельности, которые необходимы данному государству для более четкой организации процесса сближения права (законодательство) согласно заключенным и действующим договорам с Европейским союзом в данном периоде времени.

ПРАВА ЧЛЕНОВ СЕМЬИ РАБОТНИКОВ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ В КОНТЕКСТЕ СВОБОДНОГО ПЕРЕДВИЖЕНИЯ ЛИЧНОСТЕЙ

АЙК КАРАПЕТЯН
*АСПИРАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ УПРАВЛЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ*

Статья 39 договора 1957-го года об основании Европейской общины предусматривает право свободного передвижения работников, самозанятых личностей на территории Европейского союза, давая общее описание этого права. Однако договор предусматривает похожие права также для членов семьи работающих. Определение полноценного списка членов семьи всегда представляет юридическую задачу, поскольку во время определения полноценного списка семьи всегда появляется множество субъективных особенностей, ситуаций, по причине которых на практике возникают задачи. Поэтому интерпретация понятия “член семьи, согласно законодательству Европейского союза, может быть полезной и результативной при урегулировании похожей задачи с точки зрения законодательства Республики Армения.

РЕЗЮМЕ

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРАВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЛЮ В СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ И В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ПЕРЧ ХАЧАТРЯН
АСПИРАНТ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ

Земля являясь одним из главных ценностей служит и средой обитания и является основным средством производства, а так же территориальным базисом для любой деятельности. Земля всегда имела важное значение в процессе формирования и развития общественных строев и право собственности по отношению к ней всегда обуславливало основные направления развития общественных отношений.

В данной статье автор приводит сравнительный анализ сформированных земельных отношений между нынешним и советским периодами, в частности анализируя направления законодательного развития и давая теоретические оценки содержанию этих отношений.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ СОВЕТ КАК МЕХАНИЗМ ДИАЛОГА МЕЖДУ ВЛАСТЬЮ И ОБЩЕСТВОМ

АСМИК ПОГОСЯН
*ОТВЕТСТВЕННОЕ ЛИЦО
ПО СВЯЗИ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Формирование партнерских отношений между властью и гражданами становится задачей для государственного правления. В настоящем этапе необходима разработка здорового диалогового механизма между обществом и властью, включение гражданских сообществ в разработку решений, гражданского контроля над действиями властных структур и гражданской экспертизы законодательных актов.

Сегодня одним из таковых средств является новый общественный институт, называемый Общественный советом, без которого сегодня нельзя представить стабильное функционирование государства.

Автор считает, что пока рано давать четкие оценки работам Общественного совета, однако есть необходимость поднятия роли и позиции Общественного совета в обществе и государстве.

ՄԵՊՏԵՄԱԲԵՆ 2010 9 (134)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՏԱՆԱԿԱՆ ԲՈՒԿՆԵՐ**

123

Թեւավոր խոսքեր

Բարեկամիդ կշտամբիր մեկուսի, գովաբանիր՝ հրապարակայնորեն:

ՍՈՒՈՆ

Մենք վախկոտ ենք համարում նրան, ով թույլ է տալիս, որ իր ներկայությամբ վիրավորական ձևով արտահայտվեն իր ընկերոջ մասին:

Դ.ԴԻԴԻՈ

Շողոքորթները նման են ընկերների այնքան, ինչքան գայլերը շների:

Ջ.ՉԵՄՊԵՆ

Քանի որ իմ ընկերը բարեկամություն է անում իմ թշնամու հետ, ապա ես չպետք է բարեկամություն անեմ ընկերոջս հետ: Խույս տուր թույն խառնած շաքարից, գգուշացիր սատկած օձի վրա նստած ճանճից:

ԱՎԻՑԵՆԱ

Ով իր ընկերոջ ետևից թաքուն չար խոսք է ասում,
Կամ լուռ լսում է՝ երբ մեկ ուրիշն է նրան բամբասում.
Ականջ է դնում, թե ոնց են նրան ծաղրում, այպանում,
Խորամանկորեն ժպտում է նա մեղմ ու չի պաշտպանում...
Չվարճանում է, երբ հորինում է ստեր անհատնում,
Ծիծաղի համար մտերիմների գաղտնիքը հայտնում.
Ահա թե ով է վտանգավորը, անազնիվն ու սևը.
Չգույշ բարեկամ, դու գործ մի բռնիր երբեք նրա հետ:

ՀՈՐԱՅԻՈՍ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010 9 (134)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

124

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am